Mic tratat de ortografie

Acad. Alexandru Graur

HUMANITAS

HUMANITAS

ALEXANDRU GRAUR (1900–1988) a fost unul dintre marii învăţaţi ai ştiinţei limbii din secolul al XX-lea, figură de prestigiu a lingvisticii româneşti. Studiile liceale la Gimnaziul „Alexandru cel Bun“ din Iaşi şi Liceul „Matei Basarab“ din Bucureşti. În clasa a IV-a, se retrage din şcoală, pregătind, din 1915, restul studiilor în particular (perioadă în care îşi câştigă existenţa prin lecţii date elevilor mai mici şi prin alte ocupaţii temporare). După absolvirea liceului, în 1919, se înscrie la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, urmând cursurile Secţiei de filologie clasică şi de limba română. În 1922, devine licenţiat în filologie clasică. În anul şcolar 1923/1924, e profesor suplinitor de istorie la Liceul „Spiru Haret“ din Bucureşti. Examenul de capacitate l-a susţinut în 1924, clasându-se primul pe ţară atât la latină, cât şi la istorie. E numit profesor titular la Liceul „Unirea“ din Focşani. Între 1924 şi 1929, cu o bursă a Ministerului Instrucţiunii Publice, îşi perfecţionează studiile în Franţa. În 1928, obţine diploma la École Pratique des Hautes Études, precum şi doctoratul la Sorbona, cu cea mai înaltă menţiune (*Trčs honorable*). Revenit la Bucureşti în 1929, este numit profesor titular de limba latină la Liceul „Gh. Şincai“, iar din 1932 la Liceul „Gh. Lazăr“. În 1940, a fost înlăturat din învăţământul de stat pe baza legilor rasiale. A înfiinţat, împreună cu alţi colegi aflaţi în aceeaşi situaţie, Liceul Teoretic Evreiesc, al cărui director a fost între anii 1941 şi 1944. În septembrie 1944, a fost reintegrat la Liceul „Gh. Lazăr“, unde a lucrat până în decembrie 1945. În acelaşi timp, a lucrat la Radiodifuziunea Română. A devenit profesor la Catedra de filologie clasică a Facultăţii de Filosofie şi Litere, pe care a condus-o până în 1964, când a fost numit şeful nou-înfiinţatei Catedre de lingvistică generală, unde a lucrat până la pensionare (1970). În anul 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1955 devine membru titular. Printre funcţiile de conducere, îndeplinite cu înaltă competenţă şi răspundere, menţionăm: decan al Facultăţii

de Filologie (1954–1956), director al Editurii Academiei (1955–1974), membru fondator şi preşedinte al Societăţii de Studii Clasice (1958–1988), preşedinte al Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte a Academiei (1974–1988). A fost redactor responsabil la o serie de publicaţii de specialitate: *Studii clasice* (1959–1988), *Limbă şi literatură* (1965–1970), *Limba română* (1982–1988).

Din OPERA ştiinţifică – zeci de volume şi sute de articole şi studii, cronici şi recenzii, referitoare la limbile clasice, indoeuropenistică, lingvistică generală şi limba română –, amintim: *Esquisse d'une phonologie du roumain* (în colaborare cu Al. Rosetti) (1938), *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954), *Studii de lingvistică generală* (1955 şi 1960), *Fondul principal al limbii române* (1957), *Scurtă istorie a lingvisticii* (în colaborare cu Lucia Wald) (1959, 1965, 1977), *Etimologii româneşti* (1963), *Evoluţia limbii române. Privire sintetică* (1963), *Nume de persoană* (1965), *Istoria limbii române* (coord. vol. I, *Limba latină*) (1965), *Tendinţe actuale ale limbii române* (1968), *Lingvistica pe înţelesul tuturor* (1972), *Nume de locuri* (1972), *Alte etimologii româneşti* (1975), *„Capcanele" limbii române* (1976), *Dicţionar de cuvinte călătoare* (1978), *Cuvinte înrudite* (1980), *Dicţionar al greşelilor de limbă* (1982).

Ediţie îngrijită de

conf. univ. dr. LIVIU GROZA

Mic tratat
de ortografie

Tatăl meu

O veche fotografie de familie mă arată pe mine în braţele tatălui meu, pe când nu aveam decât vreun an şi jumătate. Fotografia a fost făcută, am aflat, în casa familiei Canarache („tanti Nica“, sora tatălui meu), pe strada Popa

Tatu, în urmă cu peste şase decenii. Un Alexandru Graur încă tânăr, în plină putere şi cu un zâmbet larg pe faţă, evident satisfăcut de viaţă şi, probabil, de progenitura cu ochi destul de vii, care-i stătea în braţe. Peste ani, de mână cu tatăl meu, undeva la Sinaia, la vila creatorilor şi membrilor Academiei Române de pe Cumpătu, întâlnindu-se cu Geo Bogza, am auzit cu urechile mele complimentul pe care marele scriitor i l-a adresat şi regretul că, la rândul său, nu dăduse ghes gândului de a avea un copil.

Când m-am născut, aşadar, tatăl meu urma să împlinească patruzeci şi şapte de ani. A fost probabil un miracol adus de Dumnezeu, pe care l-a primit senin, îndrăznind să-şi modifice cursul întregii vieţi fără să clipească, pentru a se căsători cu mama mea. M-a studiat atent şi m-a îndemnat extrem de discret spre… litere (punctişoare şi bastonaşe, mai întâi!), fără a mă brusca sau a mă obliga să fac ce-şi dorea el. Era un pedagog înnăscut, am aflat mult mai târziu de la oamenii care l-au cunoscut bine şi care mi-au spus că, dincolo de toate calităţile lui de savant şi profesor, tatăl meu fusese în măsură de a le da, la timpul potrivit, cele mai bune sfaturi de viaţă pe care le primiseră vreodată. Mai întâi, şi-a notat cu atenţie cam tot ce-mi ieşea din gură, alcătuind un „dicţionar“ *sui-generis*, pe care l-a intitulat „Din vocabularul lui Dadi“: *bisecără* (pentru biserică), *untară* (pentru lingură), *hainama* (pentru haimana), *crape mici* (pentru iezi, adică nişte… capre mai mici, care deveniseră foarte ameninţătoare la un moment dat pentru persoana mea de-o şchioapă).

Destul de curând, am ajuns şi în faţa maşinii sale de scris, o „Remington“ cumpărată probabil prin anii ’30, pe care a păstrat-o până la sfârşitul vieţii. Nu s-a supărat – deşi era evident că degetele mele boante nimereau prea adesea pe lângă clape –, astfel încât pe la vreo şase-şapte ani începusem să scriu poveşti, subiectul principal fiind o iminentă plecare spre Polul Nord, împreună cu toţi prietenii de pe strada Visarion.

N-a trecut mult şi, văzând apropierea mea de sport, m-a încurajat şi în această direcţie, spre disperarea

evidentă a sărmanei mele mame, deloc încântată de perspectivele acestei preocupări. „Important, spunea, este să facă în viaţă ce-i place lui mai mult“, adică munca să fie făcută cu plăcere, iar lucrul acesta mi-a rămas întipărit în minte pentru totdeauna. Nu s-a plâns nimănui nici atunci când a constatat că „băiatul ăsta n-are în cap decât o minge de fotbal“, m-a lăsat să termin facultatea de sport şi să devin apoi ziarist, ştiind, poate, că în cazul oamenilor de ştiinţă veritabili aşchia sare, de cele mai multe ori, foarte departe de trunchi.

Dumitru Graur

Alexandru Graur împreună cu fiul său, Dumitru Graur

Notă asupra ediţiei

Această ediţie reproduce integral textul lucrării *Mic tratat de ortografie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974. Ortografia a fost modificată în conformitate cu prevederile lucrărilor normative în vigoare. Deoarece numeroase recomandări făcute de autor nu mai sunt actuale sau chiar nu au fost vreodată acceptate ca normă generală, am considerat necesar să reproducem într-un chenar, ori de câte ori a fost nevoie, formele şi precizările referitoare la scriere, pronunţare şi flexiune din *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005. Pentru sensurile unor cuvinte, explicate în acelaşi fel, am folosit *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996.

Liviu Groza

Sigle şi abrevieri

Sigle

DEX2

– *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Editura „Univers enciclopedic“, Bucureşti, 1998 (Academia Română, Institutul de Lingvistică din Bucureşti „Iorgu Iordan“)

DLR

– *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, M –, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965 şi urm. (Academia R.S.R.)

DOOM1

– *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982.

DOOM2

– *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revizuită şi adăugită, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005.

Abrevieri

adj.

adjectiv

adv.

adverb, adverbial

conjcţ.

conjuncţie

f.

feminin

ind.

indicativ

inf.
infinitiv
loc.
locuţiune
m.
masculin
n.
neutru
p.
pagina
part.
participiu
perf. s.
perfect simplu
pl.
plural
pp.
pagini
pr.
pronume, pronominal
prep.
prepoziţie
prez.
prezent
s.
substantiv
sg.
singular
vb.
verb

Semne şi convenţii grafice folosite în DOOM2

~ tildă la nivelul rândului înlocuieşte un element anterior

ex.: **abandona (a ~)**

/ bară oblică înseamnă „sau“ (separă variantele)

ex.: **facsimil/facsimil**

| bară verticală (când folosirea cratimei ar putea duce la confuzii); limita dintre silabe sau despărţirea la capăt de rând

ex.: *par**a**|**a**ldehidă*

***** steluţă înaintea unui element; cuvinte-titlu şi alte elemente nou-introduse în DOOM2

ex.: ***accesa (a ~)**

! semnul exclamării înaintea unui cuvânt-titlu sau a unei reguli; modificare de normă faţă de DOOM1

ex.: **!***niciun*

Accentul este marcat în DOOM2 prin sublinierea vocalei:

ex.: **dactilografie**; **a** accent secundar; **i** accent principal

Accentul este marcat în DEX2 prin semnul [´] pus deasupra vocalei:

ex.: **CABINÉT**

Introducere

1. Ordinea capitolelor. Analiza gramaticală pe care am învăţat la şcoală să o facem şi cu care ne deprind tot mai mult necesităţile vieţii moderne nu datează de la originea graiului. Omul, şi mai ales omul într-un stadiu mai vechi al limbii, nu distinge sunetele şi nici măcar cuvintele, ci numai propoziţii globale şi chiar fraze, pe care nu încearcă, şi în multe cazuri chiar dacă ar încerca nu ar reuşi, să le despartă în părţile lor componente. Astăzi, pentru cei care nu au trecut prin şcoală, şi chiar pentru cei care au învăţat carte, dar fără să adâncească gramatica, de multe ori trece drept un cuvânt ceea ce la analiză se dovedeşte a fi un grup de cuvinte.

Dar, mai mult decât atât: mai există până azi populaţii care îşi exprimă ideile prin propoziţii formate din câte un singur cuvânt compus. Astfel o gândire ca *tata are un cal alb*, sau *calul alb al tatei paşte iarbă fragedă* nu formează decât un singur cuvânt.

Numai treptat şi târziu omul ajunge, într-un stadiu următor, să-şi împartă gândirea în două grupuri, formate, unul, din subiect şi tot ce-l însoţeşte, iar al doilea din predicat şi complinirile lui; în sfârşit, ultimul stadiu la care s-a ajuns, şi în care se găsesc limbile europene actuale, poate distinge câte un cuvânt pentru fiecare noţiune.

Cât despre analiza cuvântului şi despărţirea lui în sunete, aceasta nu se poate face nici azi, decât după o perioadă specială de învăţătură. Un om care nu ştie carte nu este conştient de sunetele din care se compune fiecare cuvânt. În acord cu cele arătate despre cuvântul pronunţat este şi faptul că multă vreme s-au scris fraze compacte, fără punctuaţie şi fără despărţirea cuvintelor. La vechea Academie Română am văzut pe o uşă un afiş scris de mână: *în Chis*.

Pentru motive de comoditate pedagogică, învăţarea scrierii şi a citirii se face în ordine inversă decât cea în

care a evoluat conştiinţa vorbitorilor: se începe cu sunetul şi litera, după care se trece la cuvinte, apoi la propoziţie şi frază. Cum un tratat de ortografie nu se poate adresa decât unor oameni care ştiu să scrie şi să citească, criteriul pedagogic nu ne împiedică să urmăm ordinea normală, adică să începem cu problemele frazei şi propoziţiei, care de altfel sunt şi mai uşor de discutat.

Trebuie să mai adaug că, în ce priveşte fraza şi propoziţia, ne vom izbi aproape exclusiv de probleme ale semnelor ortografice (în primul rând de punctuaţie), care sunt comune în linii mari mai tuturor limbilor civilizate, pe când problemele cuvântului sunt mai toate specifice pentru fiecare limbă în parte.

2. Limba scrisă şi limba vorbită. O limbă este un sistem de semne, în general sonore, prin care un om comunică altor oameni gândurile sale. Acest sistem se găseşte gata constituit în momentul când indivizii încep să vorbească şi ei nu au decât să şi-l însuşească. Aceasta nu înseamnă că sistemul nu se schimbă, dimpotrivă, el este în necontenită prefacere, şi fiecare vorbitor, prin însuşi faptul că foloseşte limba, contribuie la necontenita ei transformare. Ce e drept, schimbările au loc pe nesimţite, prin etape imperceptibile, pentru ca din când în când, atunci când se acumulează o cantitate mare de mici schimbări, să se ajungă la transformări mai importante care survin brusc. Dar în imensa lor majoritate aceste schimbări se petrec fără ca vorbitorii să fie conştienţi de ele, deci fără nici o intenţie din partea lor. Fiecare generaţie îşi închipuie că vorbeşte limba aşa cum a moştenit-o de la părinţi. Intervenţii conştiente se produc uneori, cu mai mult sau mai puţin succes, mai ales în materie de vocabular.

Scrierea este şi ea tot un sistem de semne, menite să reproducă pentru vedere, atât cât este posibil, sistemul sonor care se adresează auzului. Exceptând epocile mai vechi, când scrierea consta din reproducerea de figuri (care, schematizate, au devenit hieroglife), sau din semne care reprezentau silabe, putem spune că scrierea se

bazează pe litere. Deoarece limba vorbită se compune din sunete, în principiu fiecare semn vizual, numit literă, trebuie să corespundă unui sunet. Cititorul are de făcut în acelaşi timp o muncă întreită: să recunoască literele din care se compune cuvântul scris, să transpună rezultatul, fie cu voce tare, fie în gând, în limbajul sonor (deoarece, cu toată răspândirea actuală a scrierii, limbajul sonor primează asupra celui scris), şi în sfârşit să substituie în minte cuvântului sonor conceptul corespunzător.

Spre deosebire de limbajul vorbit, scrierea este adesea modificată în mod conştient şi intenţionat de cei care o folosesc. Desigur, şi aici au loc schimbări involuntare şi inconştiente, cel puţin în scrierea de mână, dar se poate concepe şi se şi întâmplă adesea ca o persoană sau un colectiv să aducă intenţionat modificări scrierii, fie din motive de comoditate, fie din alte feluri de motive. De exemplu, limba română a fost scrisă prima dată cu litere chirilice (alfabetul slavon), apoi, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a introdus un alfabet de tranziţie spre cel latin, iar în cea de-a doua jumătate a aceluiaşi secol s-a adoptat în întregime alfabetul latin (desigur, cu unele mici modificări). Aceasta s-a produs în urma unei hotărâri a oficialităţii de atunci, iar poporul, cu mai multă sau mai puţină întârziere, s-a conformat.

Mai târziu, Academia Română, în mai multe rânduri, a adus reforme ortografice, pe care le-a făcut cunoscute prin broşuri speciale1, iar învăţământul şi celelalte instituţii le-au adoptat, cel puţin în parte. Urmează să cercetăm pentru ce se simte uneori nevoia reformării scrierii, ce se urmăreşte cu aceasta şi ce greutăţi prezintă schimbarea sistemului tradiţional.

3. Scurt istoric al scrierii. Cu excepţia limbilor artificiale, limbajul vorbit premerge întotdeauna celui scris.

La un moment dat, o limbă care fusese folosită numai în vorbire ajunge să fie scrisă: sau cei care o vorbesc au inventat un sistem de semne, sau, caz general în perioada mai nouă, scrierea reprezintă o imitaţie după sistemul de

notare al altor limbi. Aşa s-a întâmplat cu numeroase popoare ale Uniunii Sovietice care până la Revoluţia din Octombrie nu aveau scriere, iar astăzi citesc şi scriu în limba lor maternă cu ajutorul alfabetului rusesc.

În epoca mai veche, când scrierea de-abia ieşise din faza de magie, iar semnele reprezentau cuvinte, nu sunete, s-au putut împrumuta aşa-numitele ideograme, semne complexe care reprezintă pronunţarea nu în limba care le foloseşte, ci în cea de unde au fost împrumutate. Iată mai în amănunt despre ce este vorba.

Un popor poate împrumuta de la altul un semn complex, care reprezintă o idee întreagă, de exemplu un cap de mort deasupra a două oase încrucişate, ceea ce înseamnă „pericol de moarte“. Aici imaginea e transparentă. Dar cifrele arabe sunt scrise la fel în diverse limbi şi pronunţate diferit, fără să ştim să explicăm ce legătură este între semne şi pronunţare. În chineză, s-a pornit de la semne care reprezentau obiectul, apoi semnele s-au simplificat şi legătura între ele şi noţiunea pe care o denumesc a încetat de a fi vizibilă. Japonezii au împrumutat scrierea de la chinezi, deci au folosit semnul chinezesc, dar l-au pronunţat cum erau ei deprinşi, deci cu totul altfel decât chinezii (astăzi japonezii nu păstrează, din cele 50 000 de hieroglife chinezeşti, decât 214, cu care notează nu sunetele, ci silabele japoneze).

Găsim exemple asemănătoare la diverse populaţii în diferite timpuri. În Antichitate, babilonenii au împrumutat ideograme de la sumerieni; mai târziu hitiţii, împrumutând scrierea de la babiloneni, au primit şi ei ideogramele sumeriene, sporite cu un număr considerabil de ideograme create de babiloneni. Rezultatul este că specialiştii din secolul nostru au izbutit să descifreze textele hitite, în sensul că au putut să le traducă exact, dar fără să ştie cum sunau în limba hitită unele cuvinte dintre cele mai importante, pe care nu le avem decât sub forma de ideograme sumeriene sau babilonene.

Dar aceste fapte au astăzi un caracter de excepţie. În general, se întrebuinţează scrierea cu ajutorul literelor,

care corespund mai mult sau mai puţin sunetelor. Majoritatea limbilor europene şi-au fixat de mai multe sute de ani ortografia de care se servesc astăzi. În acest răstimp, limba vorbită a evoluat mai mult sau mai puţin şi uneori a ajuns să se deosebească radical de forma scrisă. De exemplu în franţuzeşte, în momentul când s-a fixat ortografia, adică prin secolul al XI-lea sau al XII-lea, „apă“ se zicea *eaue*, pronunţat aproximativ *eauă*; mai târziu, *e* final a dispărut în pronunţare, *au* s-a transformat în *o*, *e* iniţial a dispărut şi el, astfel că s-a ajuns la pronunţarea *o*, pe când în scriere, singura modificare admisă a fost suprimarea lui *e* final (în secolul al XVII-lea). Vechiul rus *kover* „covor“ a ajuns să se pronunţe astăzi *kavior*, dar se scrie tot *kover*: singura concesie care se face uneori este că se pune tremă pe *e (kovër)*, pentru a se arăta că acest *e* trebuie citit *io*.

4. Necesitatea revizuirii scrierii. Din cauza diferenţierii tot mai mari care se produce între limba vorbită şi cea scrisă, toate popoarele au fost şi sunt obligate să-şi revizuiască din timp în timp scrierea, pentru a o aduce din nou în concordanţă cu pronunţarea. Dar revizuirea duce rareori la o concordanţă deplină şi aproape totdeauna limba scrisă rămâne în urmă faţă de pronunţare. Acest rezultat apare paradoxal dacă pornim de la ideea că limba vorbită este în cea mai mare parte independentă de voinţa individului, pe când cea scrisă este stabilită prin convenţie. Dar tocmai acest lucru explică nepotrivirea dintre pronunţare şi scriere: cea din urmă, fiind sub controlul oficialităţii, este în general ţinută în loc, pe când cea dintâi se dezvoltă mai în voie.

Ca un exemplu în această privinţă vom folosi limba franceză. Academia Franceză, înfiinţată acum mai bine de trei sute de ani, şi-a luat ca primă şi cea mai importantă sarcină „păstrarea limbii franceze“ în formele ei „pure“. Dicţionarul Academiei Franceze, alcătuit de comisii formate din generali, ambasadori etc. (uneori intră în aceste comisii şi câte un lingvist), exclude sistematic cuvintele noi, ceea ce nu le împiedică de a fi întrebuinţate

de toată populaţia Franţei şi de a fi chiar împrumutate de popoarele străine.

În schimb, când e vorba de scriere, Academia, prin intermediul autorităţilor de stat, a izbutit să menţină aproape neatinse formele din secolul al XVII-lea. Mai mult încă, menţinerea ortografiei arhaice a avut ca efect transformări în pronunţare, bineînţeles împotriva voinţei academicienilor. De exemplu, consoanele finale care nu se mai pronunţau de multă vreme, în cuvinte ca *but* „scop" (citeşte *bü*), *dot* „zestre" (citeşte *do*), *cep* „butuc de viţă" (citeşte *se*), sub influenţa învăţătorilor, care ţineau cu orice preţ să impună elevilor scrierea „corectă", au ajuns să se răspândească în pronunţare cu consoana finală: astăzi în general francezii pronunţă *büt, dot, sep*. Tot astfel o consoană dublă se pronunţă ca una simplă, dar astăzi se revine la forma cea mai veche: mulţi francezi zic *colleg*, nu *coleg* (scris *collčgue*), *illümine*, nu *ilümine* (scris *illuminé*). Fenomenul este cunoscut şi a fost utilizat pentru a se provoca efecte comice. În comedia *Topaze* a lui Marcel Pagnol, învăţătorul, dictând unui elev slab, îl „ajută" pronunţând până şi pe *s* final, semnul pluralului, amuţit de multe sute de ani în vorbire: *mutons* pentru *muton* (scris *moutons* „oi").

Diferenţa între pronunţare şi scriere este cu atât mai mare cu cât oficialitatea este mai conservatoare şi cu cât limba evoluează mai repede. Punctul de vedere iniţial, care e cel just, anume că fiecare literă trebuie să corespundă unui singur sunet şi fiecare sunet unei singure litere, a fost de multă vreme lăsat în părăsire în unele limbi. De exemplu în engleză, sunetul *ş* se scrie uneori *sh* (*sheep* „oaie", citeşte *şip*), alteori *ch* (*machine* „maşină", citeşte *măşin*), dar şi *s* (*sugar* „zahăr", citeşte *şugăr*). În schimb, aceeaşi combinaţie de litere, de exemplu *ch*, are diverse valori, fie *ci*, ca în românescul *porci* (engl. *much* „mult", citeşte *maci*), fie *ş* (vezi *machine* mai sus), fie *k* (*ache* „durere", citeşte *eik*)...

De aceea, după cum se ştie, este foarte greu pentru un străin să înveţe englezeşte, căci una se scrie şi alta se

pronunţă. Sau, după cum spunea un umorist francez: „Ciudată limbă! Se scrie *cauciuc* şi se citeşte *gutapercă*!" Dar nu numai pentru străini produce greutăţi ortografia arhaică: un copil francez şi mai ales unul englez a[u] de făcut, pentru a învăţa scrierea limbii materne, sforţări de două ori mai mari decât un român sau un bulgar. Timpul pierdut în felul acesta ar putea fi întrebuinţat cu mai mult folos în alte direcţii, dacă ortografia ar fi mai simplă.

Recordul în Europa îl bate desigur limba irlandeză, care păstrează scrierea de la începutul mileniului nostru, deşi pronunţarea a evoluat mai mult decât în oricare altă limbă. Se pot găsi astfel cuvinte scrise cu opt litere, când în pronunţare nu e decât un singur sunet (*oidhche* se citeşte *d*), şi adesea tocmai sunetele pronunţate nu se găsesc printre cele scrise.

Trebuie de altfel să mai adaug că scrierea arhaică pe care oficialităţile o apără adesea cu atâta îndârjire nu corespunde nici măcar pronunţării vechi în toate amănuntele ei. Adesea găsim scrise litere de prisos din cauză că în Evul Mediu copiştii erau în general plătiţi cu rândul, de aceea aveau interes să lungească cuvintele: scriind litere care fuseseră pronunţate mai demult, dar se pierduseră în rostire, şi chiar unele care nu avuseseră niciodată o realitate (introduse pe bază de etimologii fanteziste), ei puteau lungi cu câteva rânduri la fiecare pagină textul copiat. Iată un exemplu: în franţuzeşte, grupul de sunete *us* se scria *x*; pluralul substantivelor de felul lui *cheval* „cal" ar fi trebuit să fie în *-als* (*chevals*), dar *l* înainte de altă consoană se transformase în *u*, prin urmare pluralul devenise *chevaus*; având în vedere că *us* se scria *x*, ajungem la scrierea *chevax*, care apare într-adevăr în texte, dar repede a fost amplificată, căci copiştii, prefăcându-se a nu şti că *x* înseamnă *us*, l-au introdus în scris şi pe *u*, care, în scrierea *chevaux*, apare deci de două ori, o dată sub forma obişnuită, iar a doua oară în semnul complex *x*. Nemulţumiţi cu atâta, unii copişti au mai reluat şi pe *l* (a cărui urmă o descopereau uşor în singularul *cheval*), ceea ce a dat naştere scrierii *chevaulx*, unde

acelaşi sunet figurează de trei ori: o dată ca *l*, valoare pe care o avusese demult, dar o pierduse, o dată ca *u*, valoare pe care o mai avea, şi a treia oară ca parte componentă a lui *x*, deci cu aceeaşi pronunţare de *u*. Astăzi, ce e drept, s-a renunţat la *l*, dar *u* şi *x* continuă să se scrie, deşi nici una din aceste litere nu se mai pronunţă, căci pluralul scris *chevaux* se citeşte *şövň*.

5. Sisteme aproape fonetice. În schimb, popoarele a căror scriere a apărut mai de curând, a căror limbă a evoluat mai încet, sau care şi-au readaptat radical ortografia, prezintă o potrivire relativ strictă între scriere şi pronunţare şi nu fac greutăţi nici începătorilor (copii sau străini). Amintesc aici, în primul rând, că regimul sovietic, încă pe vremea când se zbătea cu cele mai mari dificultăţi economice şi politice, inerente începuturilor, a găsit timp de consacrat reformei ortografiei şi a simplificat substanţial scrierea tradiţională, suprimând semne care nu mai aveau corespondent în pronunţare (ca *u* scurt la sfârşitul cuvintelor terminate în consoană), renunţând la folosirea a două semne pentru acelaşi sunet (*e* se scria şi **1**, pe care îl transcriem cu *ĕ*) etc. În felul acesta, generalizarea culturii în masele populare a fost mult uşurată.

Dar potrivirea cea mai apropiată de perfecţie o găsim în notaţia numită „fonetică“, de care se servesc specialiştii, când notează pentru uzul ştiinţei lor pronunţarea observată de ei. Cu ajutorul unor semne în parte diferite de cele ale alfabetului oficial, şi mai numeroase decât conţine acesta, savanţii notează şi amănunte care n-au fost niciodată relevate în scrierea curentă. De exemplu, într-un cuvânt ca românescul *lună*, ei marchează, cu ajutorul unui accent special, pronunţarea mai mult sau mai puţin nazală a lui *u*, cu ajutorul altui accent special (pus pe *s*, care devine astfel *ś*), înseamnă pronunţarea moldovenească a primei consoane din cuvântul *cioară*, consoană care nu se confundă nici cu *ci*, nici cu *ş* din pronunţarea literară.

Există astfel o gamă întreagă de ortografii, după gradul în care ele urmăresc concordanţa cu pronunţarea.

La un capăt al scării stau limbile care folosesc ideogramele străine, unde deci potrivirea este nulă, iar la celălalt capăt găsim notaţiile ştiinţifice, care marchează toate diferenţele percepute de ureche sau chiar numai de aparate speciale. La mijloc, pe diferite trepte, vom plasa limbile unde nepotrivirea este foarte mare, ca irlandeza, engleza şi mai departe franceza, şi apoi pe cele unde nepotrivirea este mai mică, de exemplu italiana, româna, sârbocroata, maghiara etc.

6. Ortografii etimologice şi fonetice. Se vorbeşte de obicei de ortografii etimologice şi de ortografii fonetice. Prin adjectivul „etimologic“ se defineşte acea scriere care notează cuvintele nu aşa cum sunt pronunţate astăzi, ci cum erau pronunţate într-o fază mai veche a limbii, eventual într-o limbă din care au fost împrumutate. De exemplu, „timp“ în franţuzeşte se zice aproximativ *tan* (zic „aproximativ“, pentru că de fapt sunt numai două sunete, un *t* şi un *a* nazal), dar se scrie *temps*, deoarece aşa se pronunţa mai demult (cu cinci sunete), şi această pronunţare concordă destul de bine cu originalul latin, *tempus*. Prin scriere „fonetică“ se înţelege acea scriere care redă mai mult sau mai puţin exact pronunţarea actuală.

La noi se aude uneori afirmaţia că limba noastră este „o limbă fonetică“. Prind ocazia să semnalez aici că formularea este greşită, de vreme ce orice limbă vorbită e fonetică. Trebuie spus că *ortografia* e fonetică.

Chiar numai din cele arătate mai sus s-a putut vedea că scrierea etimologică are mari inconveniente: cere, pentru învăţarea ei, o cheltuială de energie sporită şi, prin faptul că întrebuinţează mai totdeauna litere mai multe decât sunetele pronunţate, cere de asemenea o cheltuială de material de scris inutilă. Dacă ar calcula cineva câtă cerneală se consumă anual, de cei care scriu englezeşte, numai pentru literele care nu au echivalent în pronunţare, ar ajunge la cifre astronomice. Nu mai vorbesc de hârtia întrebuinţată, de uzarea literelor tipografice şi aşa mai departe.

Se poate trage deci concluzia că scrierea cea mai bună este cea fonetică. Aceasta are avantajul că este şi mai democratică, pentru că pune ştiinţa de carte mai la îndemâna celor care nu pot acorda prea mulţi ani învăţăturii.

7. Ortografia fonologică. Totuşi, după cum reiese din cele arătate mai sus, fonetismul în scriere nu trebuie împins prea departe. Notarea exactă a tuturor nuanţelor de pronunţare, aşa cum o folosesc specialiştii, nu este necesară în practica de toate zilele. Ne-am întoarce de altfel, şi aşa, la un număr foarte mare de semne, şi nu s-ar simplifica scrierea de mână, nici tiparul. Ceea ce trebuie marelui public este o scriere bazată pe fonologie. Urmează să spun câteva cuvinte despre aceasta.

În limbă, orice formă are o valoare numai întrucât se opune altei forme. Există un prezent, numai pentru că se opune trecutului şi viitorului; există un singular, pentru că se opune pluralului; o limbă care nu are genul feminin nu-l are nici pe cel masculin, altfel spus nu cunoaşte diferenţa de genuri (de exemplu, maghiara). Tot prin opoziţie între ele se caracterizează şi sunetele folosite în vorbire. Facem o diferenţă de înţeles între *mână* şi *lână* numai mulţumită opoziţiei dintre consoanele *m* şi *l* (restul fiind identic la cele două cuvinte); de asemenea, se face deosebire între *mor* şi *nor*, pentru că *m* se opune lui *n* şi aşa mai departe. Foneticienii deosebesc într-o limbă un foarte mare număr de sunete, pentru că disting mai multe feluri de *n*, mai multe feluri de *r* etc.: *r*, de exemplu, se poate pronunţa cu vârful limbii, graseiat (ca în franţuzeşte), rulat, muiat etc. Dar pentru noi un cuvânt ca *roată* îşi păstrează înţelesul lui stabilit, indiferent dacă pronunţăm pe *r* rulat, graseiat sau altfel; prin urmare, diversele specii fonetice de *r* nu servesc la diferenţierea înţelesurilor cuvintelor, sau, cum se spune, nu au *rol fonologic*. Acele unităţi de pronunţare care diferenţiază cuvintele între ele – care, altfel spus, au rol fonologic – poartă numele de *foneme*.

Numărul şi rolul fonemelor diferă de la o limbă la alta. În româneşte, de exemplu, *ă* este un fonem diferit de

a, căci graţie diferenţei dintre ele putem distinge pe *văd* de *vad*, pe *păr* de *par*, pe *jucă* de *juca*. În ruseşte, unde orice *a* neaccentuat se pronunţă *ă* (regula e ceva mai complicată, dar o simplific intenţionat pentru a scurta), putem spune că *ă* nu este alt fonem decât *a*, deoarece diferenţa de înţeles între cuvinte o stabileşte în acest caz accentul. În franţuzeşte, *a* lung este un fonem, iar *a* scurt alt fonem, pentru că diferenţa dintre ele permite să se facă distincţia de înţeles, de exemplu, între *male* (pronunţat *mal*) „rea" şi *mâle* (pronunţat *mal* cu *a* lung) „masculin". În româneşte, foneticienii constată, cu ajutorul aparatelor, că *a* din cuvântul *masă* este pronunţat mai lung decât *a* din perfectul simplu (el) *masă*; totuşi, putem declara liniştit că între aceste două sunete nu este diferenţă fonologică, ele formează un singur fonem, deoarece diferenţa dintre cele două cuvinte citate nu ne-o dă cantitatea lui *a* (chiar dacă, uneori, percepem cu urechea diferenţa de lungime), ci accentuarea deosebită (pe prima silabă într-un caz, pe ultima în cel de-al doilea). În româneşte, pronunţarea lui *l* diferă când urmează un *i* şi când urmează un *u* (aceasta ne-o arată tot instrumentele), dar putem afirma că *l* este un singur fonem, căci diferenţa de înţeles dintre *lână* şi *lună* n-o stabilesc cele două feluri de *l*, ci vocalele *i* şi *u*. În polonă însă, cele două feluri de *l* constituie două foneme diferite, căci ele apar în pronunţare indiferent de vocala următoare şi servesc la diferenţierea înţelesurilor: *lata* (cu *l* ca în *lină*) „ani", *łata* (cu *l* ca în *lună*) „cârpit". Adevărul e că în polonă se face diferenţă şi în scris: în cuvântul al doilea se scrie cu *ł*.

Orice limbă are un număr limitat de foneme, mult mai mic decât numărul sunetelor. Dar în scris, deoarece nu ne interesează decât să putem distinge un cuvânt de altul când au înţeles deosebit, nu avem nevoie de mai multe semne decât foneme. Urmează deci că trebuie întâi să stabilim numărul exact de foneme pe care le are o limbă, apoi să atribuim fiecărui fonem o literă, pentru a avea un alfabet bazat pe fonologie, deci o scriere fonologică, ceea ce reprezintă idealul în materie de ortografie.

8. Ce împiedică adoptarea scrierii fonologice. Rezultă din cele arătate că s-ar cuveni ca toate limbile să-şi revizuiască scrierea şi să o pună în concordanţă cu fonologia. Totuşi, există piedici foarte serioase care stau în calea unei astfel de reforme şi care fac ca modificările succesive ale ortografiei să nu fie adesea decât simple cârpeli. Desigur, un motiv care împiedică reformele este inerţia: oamenii sunt deprinşi cu un anumit sistem şi orice schimbare, şi cu atât mai mult una radicală, li se pare incomodă şi inacceptabilă. Dar mai sunt şi alte motive, cel puţin tot atât de importante. În vremea când nu exista tiparul, reforma scrisului nu punea decât problema instruirii celor care scriau (şi aceştia nu erau prea numeroşi). Astăzi, o reformă implică nu numai readaptarea întregii populaţii, ci şi transformarea maşinilor de scris, a celor de tipărit, şi e de aşteptat ca cei interesaţi să ridice obiecţii.

Pe de altă parte, scrierea aşa-zisă etimologică nu are numai dezavantaje. În ţările cu diferenţieri dialectale serioase, scrierea etimologică este o cuvertură care acoperă mărfuri cu totul diferite în diversele regiuni. Nu voi lua un exemplu foarte complicat, de care se găsesc destule în limbi ca engleza sau franceza, ci mă voi mulţumi cu unul mult mai simplu. Printre dialectele ruseşti sunt unele în care orice *o* înainte de accent se citeşte aproape ca *ă*. Scrierea actuală, generalizată, împacă această pronunţare cu cealaltă, care păstrează valoarea tradiţională a vocalei (toţi scriu *o*, dar unii citesc *o* şi alţii *ă*). Dacă s-ar trece la scrierea fonologică, ar fi necesar ca în nord să se scrie cu *ă*, iar în sud cu *o*, deci diferenţierea dintre dialecte s-ar adânci.

Nu mai vorbesc de faptul că trecerea bruscă de la ortografia tradiţională la una fonologică ar face ca generaţiile noi să nu mai poată citi un text din deceniile trecute.

Afară de aceasta, scrierea etimologică are avantajul de a menţine formal legătura dintre diversele aspecte morfologice ale aceluiaşi cuvânt. În ruseşte, nominativul

god „an“ se citeşte *got*, iar genitivul *goda*, unde *d* nu mai e final, e pronunţat cu *d*; singularul *dom* „casă“ corespunde pluralului *doma*, citit *dămŕ*. Se vede astfel că scrierea etimologică menţine unitatea formală a cuvântului.

9. Situaţia de la noi. Suntem în situaţia avantajoasă de a nu avea diferenţieri dialectale prea grave (dacă nu ne referim la românii din sudul Dunării); fonologia nu este în general atinsă, de exemplu moldovenii pot continua să scrie *ciubotă*, deşi pronunţă *śubotă*, deoarece între *ci*-ul muntenesc şi *ś*-ul moldovenesc nu există diferenţă fonologică, ci numai fonetică. Nici textele vechi nu ne pot aduce argumente în favoarea unei scrieri etimologice, deoarece în orice caz scrierea lor diferă radical de orice sistem am adopta astăzi. De aceea, ar fi fost normal să nu întâmpinăm probleme prea grave. Totuşi, de o sută cincizeci de ani încoace ortografia noastră a fost adesea obiect de dispute violente.

10. Scurt istoric. Alfabetul chirilic, folosit pentru scrierea limbii române începând, cel mai târziu, cu secolul al XVI-lea (nu este deloc exclus să se fi scris româneşte şi mai înainte, tot cu chirilice), nu răspundea în toate amănuntele la necesităţile noastre; cu timpul, s-a adaptat din ce în ce mai bine, astfel că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se ajunsese ca fiecare sunet să fie redat printr-o literă şi fiecare literă să corespundă unui sunet.

Când s-a introdus alfabetul latin, munca a trebuit luată de la început: unele litere latineşti nu erau necesare pentru limba română (de exemplu, *q*), dar mai multe sunete româneşti nu aveau corespondent în scrierea latină (*ş, ţ, î, ă* etc.). Au trebuit deci create litere cu semne *diacritice* (aşa se numesc elementele adăugate la literele obişnuite pentru a le da valori noi).

Mai grav este alt fapt. Deoarece în acea vreme românii ardeleni erau angajaţi într-o luptă îndârjită, începută de mult, pentru a obţine drepturi politice egale cu ale celorlalte naţionalităţi din Ardeal, intelectualii români au început să scoată în evidenţă originea latină a limbii

române. Dar, pe de o parte, s-au găsit istorici şi filologi străini care să tăgăduiască originea latină a limbii române, pe de altă parte, pentru cei neavertizaţi asemănarea cu latina nu era adesea frapantă, din cauză că multe sunete şi-au schimbat pronunţarea în decurs de aproape două mii de ani. Cine cunoaşte istoria limbii române nu se poate îndoi că substantivul *ie* reproduce latinul *linea* (derivat de la *linum* „in"), dar trebuie să recunoaştem că forma română s-a diferenţiat mult de latină şi deci unui profan poate să-i scape legătura dintre cele două forme.

S-a găsit pentru această situaţie un leac: să scriem cuvintele noastre nu aşa cum le pronunţăm azi, ci aşa cum le scriau romanii, eventual aşa cum le pronunţau românii primitivi. Lucrul a putut părea acceptabil, de vreme ce diverse popoare occidentale scriu cum se pronunţa acum multe sute de ani. Desigur, comparaţia nu e valabilă decât dacă neglijăm o diferenţă capitală: apusenii au păstrat, cu mici schimbări, scrierea cu care s-au deprins de multă vreme şi care, în momentul când a fost creată, corespundea pronunţării de atunci, pe când la noi trebuia să părăsim scrierea tradiţională şi să adoptăm alta, bazată pe ghicirea pronunţării de acum o mie de ani.

În orice caz, propunerile au găsit ecou şi s-au creat diverse modele de ortografie etimologică: unii au introdus scrieri ca *scâmba* (în loc de *schimba*) după latinul *ex-cambiare*, sau *tierra* (în loc de *ţară*), după latinul *terra*, alţii au modificat neologismele, căutând să le dea forma pe care ar fi luat-o dacă ar fi fost moştenite din latineşte (*năciune* în loc de *naţiune*) şi aşa mai departe.

Uneori, voit sau nu, se pornea de la etimologii false, de exemplu o hartă din secolul trecut, pe care o aveam pe peretele clasei din şcoala primară, purta numele *Stella Latina* (adică, pe latineşte, „steaua latină") în loc de *Slatina* (nume tipic slav, cu înţelesul de „sărătură"). În loc de *gât* (cuvânt de origine slavă) se scria *gűt*, ca să semene cu latinescul *guttur*.

În special scrierea lui *î* provoca mari complicaţii: în cuvintele de origine latină, în anumite situaţii, toate

vocalele au putut deveni *î*, astfel că trebuia scris *ântâiu* (lat. *antaneus*), *vęnt* (lat. *ventus*), *rîu* (lat. *rivus*), *fôntână* (lat. *fontana*), *adűnc* (lat. *aduncus*). Se vede uşor că elevii de clasa I trebuiau să ştie latineşte ca să poată învăţa să scrie româneşte. Şi aici se făceau greşeli: *sînt* provine din latinescul *sint* şi a fost pronunţat dintotdeauna cu *î*, dar latiniştii noştri din secolul trecut au crezut, ori s-au prefăcut a crede, că provine din latinul *sunt*, de aceea l-au scris *sűnt* (vezi § **120**).

În cuvintele de origine latină, *z* provine de obicei din *d* urmat de un *i*; de aceea se recomanda scrierea cu *d* cu sedilă, deci *»iua, or».* Bineînţeles, publicul larg nu cunoştea originea cuvintelor şi făcea greşeli de scriere: Caragiale citează inscripţia *Oprit a face murdărie pe »idul casei mele* (*zid* e de origine slavă, deci trebuia scris cu *z*).

11. Reforme succesive. Sistemul etimologic a fost vehement combătut, în primul rând de o serie de scriitori de mare reputaţie (C. Negruzzi, Odobescu), la care adaug pe unul care a fost şi un mare lingvist: B. P. Hasdeu. S-au scris studii, pamflete (*Prandiulu Academicu* al lui Odobescu), ba chiar şi o piesă de teatru (*Trei crai de la răsărit* a lui Hasdeu) care nu au trecut fără a lăsa urme în conştiinţa publicului.

Academia Română şi-a luat de la început sarcina de a supraveghea scrierea. I se datoresc o serie de reforme şi constatăm că treptat Academia a luat poziţie pentru scrierea fonetică (mai bine zis fonologică), iar în îndreptarele care s-au succedat (1881, 1904, 1923) s-a eliminat cu timpul mare parte din balastul etimologic. Evident, presiunea opiniei publice nu a putut fi nesocotită.

Comisiile care au fost însărcinate să facă propuneri de modificări au fost teatrul unor discuţii dintre cele mai vehemente; deşi mai toţi membrii lor erau stăpâniţi de dorinţa de a sublinia romanitatea limbii noastre, ei nu cădeau totuşi de acord între ei, fiindcă fiecare voia să scoată în relief alte detalii de tip romanic: unul ţinea morţiş la *â* din *a*, dar accepta pe *z*; altul se pronunţa pentru *î* din *i*, dar nu voia nici în ruptul capului să audă de

z în cuvinte ca *poezie* (preferând scrierea *poesie*) şi aşa mai departe. În 1932, comisia însărcinată cu ultima (până după război) revizuire, după îndelungate şi violente discuţii între cei doi principali specialişti de atunci, a reuşit să ajungă la o formulă tranzacţională. Dar cel care a primit însărcinarea să publice în broşură modificările adoptate a adus în faţa publicului propriile sale păreri, care difereau de cele stabilite. A urmat o demisie din Academie (respinsă de altfel), polemici publice, scandal. Broşura Academiei Române, care reglementa noul uzaj, a fost aspru criticată din diverse părţi, şi trebuie să recunoaştem că pe foarte bună dreptate.

Până şi forma redactării nu era altceva decât un reflex al certurilor din comisie, multe paragrafe fiind prezentate sub aspectul negativ: „În acord cu pronunţarea obişnuită, nu se suprimă în general *i* dintre diferitele vocale ce se întâlnesc în hiat...“; „nu se pune *i* nici la neologismele *alee*...“ (p. 7). Broşura nu dă nici o explicaţie, ci numai ordine: se va scrie în cutare fel. De exemplu: „Deşi pronunţarea *batjocori*... se aude des, totuşi sunt de preferat *batjocuri*...“ (p. 5); „Cuvintele terminate în *-ec, -ecă*, deşi se pronunţă de unii [!] cu *-ic, -ică*, vor păstra formele dintâi: *piersec(ă), purec(e)*...“ (p. 4). De ce? Pentru că aşa a vrut autorul broşurii, alt argument nu vedem.

12. Anarhia ortografică. În atare condiţii, nu e de mirare dacă regulile Academiei Române n-au fost în totul respectate, cum e cazul cu cele ale academiilor străine. La noi, mulţi dintre oamenii de ştiinţă au ignorat sistematic ortografia Academiei şi şi-au creat un sistem personal, deosebit, bineînţeles, nu numai de al Academiei, ci şi de al celorlalţi savanţi. Astfel, N. Iorga şi-a avut toată viaţa scrierea sa, bine cunoscută (*romănesc*, *ţeară*), după cum Ov. Densusianu şi-a menţinut particularităţile de ortografie (*universităţei*, *frances*), iar Al. Philippide pe ale sale şi aşa mai departe (Philippide reproducea pronunţarea moldovenească în cuvinte ca *videm*, *fimeie* etc.). A existat o ortografie a revistei *Viaţa românească*.

Nu mai vorbesc de acei intelectuali care nesocoteau

regulile ortografice ale Academiei nu pentru că le socoteau greşite, ci pur şi simplu pentru că nu le cunoşteau. Deşi ortografia noastră este departe de a fi atât de complicată ca a limbilor apusene pe care le-am pomenit mai sus, foarte adesea am întâlnit greşeli serioase în texte scrise de mâna unor oameni care aparţineau universităţii, şi nu numai ca studenţi, ci şi ca profesori. O discuţie pe care am avut-o înainte de război cu mai mulţi intelectuali, între care şi un scriitor, membru al Academiei, mi-a arătat că nici unul dintre convorbitorii mei nu cunoştea deosebirea între *fii* şi *(nu) fi*. Era timpul să se ajungă la o înţelegere asupra modificărilor necesare de adus sistemului în vigoare, în sensul simplificării şi raţionalizării lui, după care cu toţii, mari sau mici savanţi, personalităţi de vază sau simpli absolvenţi ai şcolii generale, să ne conformăm regulilor oficiale.

13. Reforma din 1953. În aceste împrejurări, noua noastră Academie, creată în 1948, şi-a înscris, printre primele sarcini, elaborarea unei reforme a scrierii. S-a deschis o discuţie publică, s-au formulat propuneri în ziare şi reviste, după care s-a ajuns la o înţelegere asupra liniei generale de urmat, s-a elaborat o Hotărâre a Consiliului de Miniştri, care a fost semnată la 16 septembrie 1953, cu sarcină pentru Academie de a publica *Micul dicţionar ortografic* până la 1 octombrie 1953, urmând ca noile norme să intre în vigoare de la 1 aprilie 1954. Cu mici modificări ulterioare, aceste norme au rămas în vigoare până azi.*

Deosebirea esenţială faţă de situaţia din trecut este că astăzi indicaţiile normative sunt luate în seamă. Dacă cineva vrea să scrie altfel decât este indicat, poate să o facă, dar dacă ajunge la publicare, corectorii de la ziare sau redactorii din edituri îi modifică textul în acord cu normele. Este un lucru excelent, căci avem interesul ca limba să fie unitară: cu cât se admit mai multe diferenţieri, cu atât mai puţin va putea servi la comunicare. O deosebire cât de mică în aparenţă poate duce la schisme dialectale, iar dialectele se pot transforma în limbi diferite.

Dar cel mai mare progres pe care-l poate obţine o limbă este unificarea pe scară largă, astfel încât să poţi să te depărtezi de acasă, fără să rişti să nu mai fii înţeles de oameni.

* Adunarea Generală din 17 februarie 1993 a Academiei Române a hotărât revenirea la „â“ şi „sunt“ în grafia limbii române. Hotărârea a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 51, 8 martie 1993.

14. Greşeli de corectură. Spuneam că în edituri şi tipografii redactorii şi corectorii veghează ca normele ortografice să fie respectate. Afirmaţia este adevărată până la un punct. Sunt unele abateri care, fără să se poată vedea de ce, sunt tolerate, de exemplu citim adesea *delicvent* în loc de *delincvent* sau *complect* în loc de *complet*. La bază stau înţelegeri greşite: *delincvent* nu e format de la *delict* (vezi § **173**), iar *complet* nu are nimic de-a face cu *obiect*, *perfect*, *defect* etc.

În alte cazuri, greşelile se datorează faptului că indicaţiile *Îndreptarului* n-au fost destul de clare. Gramatica şi *Îndreptarul* precizează că *întâi* (la origine adverb) e invariabil în ce priveşte genul, trebuie deci spus şi scris *clasa întâi*, nu *clasa întâia*. De aici corectorii au înţeles că forma *întâia* trebuie suprimată peste tot, astfel că ne trezim cu formule ca *întâi clasă* sau *întâi şi a doua oară* cum nu zice nimeni pe lume, în loc de *întâia clasă* sau *întâia şi a doua oară*.

Îndreptarul, într-o ediţie mai veche, a notat că trebuie scris *atuncea*, cu intenţia de a se evita forma *atuncia*; urmarea a fost că este eliminată varianta *atunci**, pe care nimeni nu se gândise să o condamne.

S-a stabilit că se scrie *devreme* cu înţelesul unitar de „timpuriu“, *demult* pentru „odinioară“ şi altele la fel (vezi § **76**). Ne pomenim însă că se scrie într-un cuvânt şi în expresii ca *totul depinde de vreme* sau *e atât de mult praf*, unde totuşi e uşor de văzut că prepoziţia nu face corp cu

substantivul.

Îndreptarul recomandă să se scrie într-un cuvânt adverbul *îndeaproape* (format din *în* + *de* + *aproape*), care joacă şi rol de adjectiv: *o îndeaproape înrudire*; dar într-o expresie ca *a lua în de aproape cercetare* trebuie să ne fie limpede că *în* îşi păstrează rolul de prepoziţie (putem zice *a lua în cercetare de aproape*) şi deci trebuie despărţit.

Urmează de aici că mai e nevoie de unele precizări şi mai ales de un instructaj cu privire la folosirea *Îndreptarului*.

* DOOM2: **atunci/**(pop.) **atuncea**

15. Eventuale modificări. Spuneam că normele trebuie respectate de toţi, chiar dacă sunt amănunte cu care nu suntem de acord. În cursul prezentului tratat, se va putea vedea (în parte, cred că s-a simţit şi până aici) că nu aprob toate indicaţiile *Îndreptarului*. Aceasta nu mă scuteşte de a mă conforma în totul prescripţiilor lui.

Totuşi, dacă avem convingerea că în unele privinţe normele sunt greşite, nu avem datoria de a le combate? Întreb aceasta cu atât mai mult cu cât, aşa cum am pomenit mai sus, limba se schimbă cu timpul, pronunţarea nu poate să nu se schimbe, şi nu numai pronunţarea, ci, în oarecare măsură, şi structura gramaticală, deci, dacă ne ţinem strict de indicaţiile *Îndreptarului*, ne depărtăm de practică. Este deci evident că în anumite puncte trebuie cerut şi trebuie obţinut ca ortografia să se schimbe. Numai că nimeni nu are dreptul să procedeze cu de la el putere. Cine are părerea că unele lucruri trebuie modificate are dreptul şi datoria să o spună, să provoace o discuţie publică şi, dacă se va obţine acordul necesar, va urma o măsură oficială, care va da noua normă unitară.

Mai adaug că e de dorit ca asemenea modificări să nu se facă tot timpul şi mai ales, pentru motivele pe care le-am arătat mai sus, să nu se transforme mereu, în mod radical, sistemul. În anul 1971, a apărut ediţia a III-a a *Îndreptarului*, cu câteva mici îmbunătăţiri faţă de ediţia a

II-a: împotriva chiar a principiilor enunţate de *Îndreptar*, se recomanda să se scrie *o dată ce*, *o dată cu* şi *de loc* (în funcţie negativă); noua ediţie a corectat aceste erori şi prescrie corect *odată ce*, *odată cu*, *deloc*. (Acest amănunt nu este însă observat de corectori şi foarte adesea tipăriturile actuale menţin norma veche.)

Fraza şi propoziţia

16. Generalităţi. O frază este exprimarea unei gândiri de sine stătătoare. Nu zic „completă“, căci există şi fraze care exprimă gândiri incomplete, oprite, intenţionat sau nu, în mijlocul lor. De exemplu: *când l-am auzit ce urât vorbeşte, mi-a venit să...* (vezi § **21**).

O frază poate fi împărţită în mai multe propoziţii, care exprimă, fiecare în parte, un fragment al gândirii cuprinse în frază. În rostire, sfârşitul frazei este marcat prin intonaţie şi, în general, prin pauze, care despart uneori şi propoziţiile între ele. În scris, multă vreme aceste intonaţii şi pauzele au rămas nemarcate, ceea ce, bineînţeles, îngreuia comunicarea, dar era în acord cu sintaxa primitivă (am văzut la § **1** că în primele stadii vorbitorii nu sunt în stare să izoleze cuvintele în sânul frazei). S-au inventat apoi semnele de punctuaţie, de care ne servim până astăzi şi care ne ajută să urmărim mai de aproape vorbirea. Astfel, sfârşitul frazei este marcat pe de o parte printr-un punct, pe de altă parte prin scrierea cu iniţială majusculă a primului cuvânt al frazei următoare. Lăsând pentru capitolul al III-lea problema majusculelor,

care priveşte mai mult cuvântul izolat, vom discuta aici chestiunea semnelor speciale.

17. Semnele de punctuaţie. Propoziţiile se pot clasa după mai multe criterii: principale şi secundare; regente, dependente şi independente; coordonate şi subordonate; simple şi dezvoltate. Toate aceste specii sunt discutate în gramatică. Pe noi aici, ne interesează numai în măsura în care afectează folosirea semnelor de punctuaţie. În vorbire, toate aceste feluri de propoziţii se deosebesc între ele prin tonul cu care sunt pronunţate şi prin eventualele pauze dintre ele. Astfel, o frază ca *ai încercat să treci Dunărea înot* are înţelesuri destul de deosebite după cum e pronunţată cu intonaţie afirmativă, interogativă sau exclamativă; mai mult, intonaţia exclamativă, la rândul ei, poate exprima mai multe nuanţe: uimire, neîncredere, surpriză, indignare etc. Înţelesul frazei se schimbă, de asemenea, după cum intonaţia interogativă afectează cuvântul *încercat*, sau *treci*, *Dunărea*, *înot*. Scrierea noastră nu este încă în stare să distingă net între ele toate aceste nuanţe.

La început, limba scrisă nu dispunea de nici un semn special pentru aceasta, de aceea sensul textelor vechi nu e totdeauna clar. În ediţiile moderne ale textelor latine, de multe ori editorul ezită asupra semnelor pe care urmează să le introducă şi care vor avea o importanţă hotărâtoare cu privire la sensul frazelor. Dar chiar cei vechi erau conştienţi de confuzia pe care o putea crea neputinţa de a reda în scris intonaţiile din vorbire. O anecdotă din Antichitate, care arată că „tonul face muzica“, spune că oaspetele primit de o gazdă – fie că e recunoscător, fie că e ingrat – se exprimă cu aceleaşi cuvinte despre cel care-l ospătează; *ce gazdă, cât vin, câtă pâine, câtă carne mi-a dat*. Cel recunoscător ar trebui să folosească în scris semnul exclamării, cu valoare admirativă: *Ce gazdă! Cât vin! Câtă pâine! Câtă carne mi-a dat!* În acelaşi timp, ingratul, pe lângă semnul exclamării, cu valoare dispreţuitoare, ar trebui să adauge semnul întrebării, care să marcheze indignarea: *Ce gazdă! Cât vin? Câtă pâine?*

Câtă carne mi-a dat?

Mai mult decât atâta, există mărturii care dovedesc că oamenii lipsiţi de scrupule se foloseau chiar de lipsa de precizie a scrierii pentru a înşela pe naivi. Oracolele celor vechi erau date în scris, în versuri; profitând de faptul că intonaţiile nu puteau fi reproduse, preoţii îşi redactau textul în aşa fel, încât să poată fi citit şi înţeles în feluri contradictorii, pentru ca nereuşita întreprinderilor să nu poată fi pusă pe seama sfaturilor greşite ale oracolului. Astfel, un grec care cerea sfat să plece într-o expediţie a primit răspunsul *te vei duce te vei întoarce nu vei muri*, ceea ce se putea înţelege ca *te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri*, era deci un îndemn să întreprindă călătoria; în cazul unui eşec, cu care ocazie consultantul îşi pierdea viaţa, propagandiştii cultului puteau foarte bine să arate că ar fi trebuit să se citească astfel: *Te vei duce; te vei întoarce? Nu, vei muri.*

Treptat, s-au introdus semnele speciale care să corespundă unora dintre intonaţii şi pauzelor. În felul acesta, scrisul redă mai bine ideile rostite şi înţelesul devine mai precis. Dar întrebuinţarea semnelor nu delimitează totdeauna nuanţările în concordanţă cu pronunţarea. Intonaţiile sunt mai bogate decât punctuaţia (deşi există unele semne secundare, ca parantezele, ghilimelele, care nu au corespondent în pronunţare). În afară de aceasta, sistemul vorbirii s-a format în mod spontan şi anarhic, ceea ce face ca logica exprimării să difere adesea de logica gândirii (de exemplu, atunci când face pauză între subiect şi predicat). Scrierea este în mai mică măsură spontană şi anarhică (vezi totuşi mai jos § **18**) şi mai uşor de dirijat, de aceea era ascultă în mai mare măsură de logica gândirii.

18. Punctul. Printre semnele de punctuaţie, cel mai important este desigur punctul. Acesta se pune la sfârşitul unei fraze, tocmai pentru a arăta că şirul de cuvinte precedente a ajuns la încheierea sa. În vorbire, sfârşitul frazei este exprimat printr-o coborâre a tonului şi printr-o pauză care se face înainte de a începe fraza următoare.

Aceste semne sunt destul de bine transpuse în scris prin punct, la care se mai adaugă, în ortografia actuală, scrierea cu iniţială majusculă a cuvântului cu care se începe fraza următoare.

Într-o măsură destul de mare, despărţirea unui text în fraze depinde de bunul plac al autorului, care, prin urmare, va întrebuinţa şi punctul mai des sau mai rar, după voia sa. Astfel, putem scrie (şi pronunţa) fie:

Limba este cel mai important mijloc de comunicare între oameni în societate. De felul cum vorbim depind adesea rezultatele pe care le obţinem. Deci este necesar să ne cultivăm modul de exprimare.

fie:

Limba este cel mai important mijloc de comunicare între oameni în societate, de felul cum vorbim depind adesea rezultatele pe care le obţinem, deci este necesar să ne cultivăm modul de exprimare.

După temperament şi după gust, după starea afectivă în care se găseşte, scriitorul va folosi o formă sau alta. Aceasta, bineînţeles, în anumite limite, de exemplu nu va putea pune punct înainte de a fi ajuns la sfârşitul unei propoziţii sau, cel puţin în principiu, între propoziţia principală şi o secundară care depinde de cea dintâi. Aceste reguli nu sunt însă de domeniul ortografiei, ci de al sintaxei. În orice caz, nu trebuie să ne închipuim că folosirea punctului este lăsată întru totul la discreţia scriitorului şi mai ales a cititorului. Iată un exemplu care va dovedi contrariul. Înainte de război, un cinematograf din capitală a prezentat cu mare vâlvă un film intitulat *Aristocrată pentru o zi.* Un text de reclamă a fost redactat astfel:

Cel mai bun film al anului este Aristocrată pentr u o zi.

La cinema Rio.

La radio, reclama s-a citit aşa:

Cel mai bun film al anului este Aristocrata. Pentru o zi la cinema Rio.

Mai demult era obiceiul să se pună punct la sfârşitul titlurilor, de exemplu:

Iarna pe uliţă.

A-nceput de ieri să cadă…

dar astăzi s-a renunţat la acest punct, deoarece titlul se detaşează suficient de context prin faptul că e scris într-un rând separat.

Punctul mai serveşte pentru a marca o prescurtare, de exemplu *tov.* în loc de *tovarăş*, chiar dacă acest cuvânt nu se găseşte la sfârşitul frazei. Dar după o literă care serveşte de simbol, nu se pune punct, de exemplu:

România A întâlneşte Ungaria A la Budapesta.

Aici nu lipseşte nici o literă după A, deci nu e nevoie de punct.

Dacă fraza se isprăveşte cu un cuvânt prescurtat, nu se pune decât un singur punct, care îndeplineşte amândouă funcţiile, de exemplu *etc.* Dacă titlul se sfârşeşte cu un cuvânt prescurtat, se pune, bineînţeles punct. Iniţialele prin care se desemnează o instituţie, o organizaţie etc. primesc punctul după fiecare din ele, de exemplu C.F.R. (*Căile Ferate Române*), dar se obişnuieşte să se scrie şi fără nici un punct, CFR. În acest din urmă caz, literele nu se despart între ele nici prin spaţii albe.

19. Punctul şi virgula. Când fraza s-a isprăvit, dar urmează alta cu conţinut destul de apropiat, se poate pune punct şi virgulă [;] în loc de punct. Alegerea depinde pe de-a-ntregul de bunul plac al scriitorului, care de asemenea poate, în unele cazuri, să pună punct şi virgulă în loc de virgulă sau invers. Se poate astfel scrie:

Pe la 9 ˝ ceasuri am pornit cu gând să mergem la Bascov şi la Cotmeana; dar surugiii, nu ştiu de ce, au luat drumul Curţii de Argeş ce duce la Tutana; l-am urmat şi noi după placul lor, într-o neîncetată stropeală de noroi (Odobescu).

După cuvântul *Cotmeana*, s-ar fi putut tot atât de bine pune virgulă, iar după *Tutana*, punct.

Totul depinde de felul cum scriitorul îşi analizează gândurile, bineînţeles în limitele dintre drepturile punctului şi ale virgulei.

20. Două puncte. Înrudit cu punctul şi cu punctul şi virgula este semnul numit două puncte [:]. Acesta are rolul principal de a atrage atenţia asupra a ceea ce urmează, fie un citat, o înşirare, o explicaţie (o propoziţie cauzală), o concluzie, fie chiar un singur cuvânt care trebuie scos în relief. Iată exemple de toate tipurile:

Agenţia Agerpres comunică: „La Paris a avut loc joi cea de-a 169-a şedinţă plenară a conferinţei cvadripartite în problema Vietnamului."

Un discurs se compune din următoarele părţi: exordiu, tratare şi peroraţie.

Zadarnice au fost toate încercările de a-l readuce la simţire: murise.

Ai asistat la săvârşirea delictului şi n-ai intervenit:

eşti vinovat.

Un exemplu de mamifer care trăieşte în apă: balena.

Aşa ai fost tu întotdeauna: nechibzuit.

Acesta este rolul limbii: să servească de mijloc de comunicare.

În ultimele două exemple, cele două puncte ar putea fi foarte bine înlocuite prin virgulă.

Câteodată elementele unei înşiruiri pot preceda cuvintele care le rezumă, şi în acest caz cele două puncte se pot pune după înşiruire:

Un mintean negru cu găitan de fir, cioareci la fel, cu pajuri pe genunchi, o mantie scurtă pe umeri, cizme înalte în picioare, cu pinteni de argint; la coapsă un paloş scurt şi drept, şi în mână o ţurcă de samur cu surguci: iată îmbrăcămintea sa[2] *(Odobescu).*

În cazul acesta însă, eu aş recomanda mai curând virgula.

Semnul două puncte se mai poate întrebuinţa în sfârşit în scopul tehnic de a despărţi în două grupuri opuse elementele unei descrieri sau explicaţii, de exemplu într-un glosar sau într-un act de legitimaţie:

iobag: şerb; mintean: suman; pajură: vultur etc.

părul: negru; ochii: căprui; nasul: drept etc.

În acest caz însă, se mai poate pune şi virgulă sau

linioară şi eventual distincţia se mai poate face numai prin variaţia caracterelor.

21. Punctele de suspensie. Punctele de suspensie, sau de întrerupere, cărora popular li se mai zice şi *puncte-puncte*, exprimă în realitate o întrerupere care poate fi mai mică decât a unui punct simplu, având în vedere că ele se pot pune şi între două părţi ale aceleiaşi fraze sau chiar ale aceleiaşi propoziţii. Ce e drept, se întâmplă ca în urma lor să nu se mai noteze ceea ce ar fi trebuit să urmeze. Aceasta de obicei când se lasă neexprimată o ameninţare, când vorbitorul se răzgândeşte şi nu mai vrea să spună tot ce începuse, când emoţia îl copleşeşte şi îl obligă să tacă. Se pot pune puncte de suspensie şi la sfârşitul textului, pentru a sugera că s-ar putea continua sau pentru a menţine pe cititor în atmosfera creată. Iată, pe rând, exemple de toate felurile:

Aşa ţi-e vorba? Lasă că te...

Am aranjat asta cu... Ai să afli la timp.

S-a proclamat republica, am scăpat de...

Semănăturile erau la pământ, câmpul era tot răscolit de şanţuri şi de gropi de obuze. Numai apele lacului liniştit continuau să oglindească razele soarelui...

Cu această din urmă valoare, punctele de suspensie se pot pune şi după un semn de exclamare sau de întrebare:

Ruşinoasa coana Veta trăieşte cu Chiriac!...

Coana Veta, ruşinoasă?...

De asemenea, punctele se întrebuinţează când dintr-un text reproducem numai un fragment sau, dimpotrivă, sărim un fragment dintr-un text citat. Dacă suprimăm începutul, punem şi la început puncte:

Minciuna stă cu regele la masă...

Îţi dau catarg lângă catarg..., dar moartea nu se poate.

...Să nu dea Dumnezeu cel sfânt să vrem noi sânge, nu pământ.

Punctele se mai întrebuinţează şi când un cuvânt este lăsat neterminat:

Oare nu sunt eu Dumne... (Eminescu, Sărmanul Dionis).

Tot aşa se procedează când pentru motive de cuviinţă nu reproducem un cuvânt în întregime. Unii autori socotesc că numărul punctelor pus la cuvintele neterminate trebuie să fie egal cu cel al literelor nescrise. Această grijă excesivă de a marca exact limitele termenului necuviincios aduce aminte de obiceiul unui filolog ieşean (care căuta cu lumânarea cuvintele obscene pentru a le folosi ca exemple acolo unde ar fi mers şi altfel de cuvinte): scria prima literă a cuvântului jenant, apoi câteva puncte, iar pe urmă reproducea restul cuvântului în întregime. În felul acesta, dacă nu salva buna-cuviinţă, îşi satisfăcea măcar gustul de a sublinia obscenităţile. Socotesc că ori de câte ori se întrerupe o frază, o propoziţie sau un cuvânt este suficient să se pună trei puncte, indiferent de întinderea părţii suprimate.

Punctele de suspensie se mai pun când scriitorul vrea să pregătească cititorului o surpriză. Ele corespund atunci unei pauze mai mari în vorbire:

Ca un exemplu de poet epic, elevul l-a citat pe... Vlahuţă!

În sfârşit, punctele se mai pot pune într-o expunere din care nu lipseşte nimic, pentru a arăta că vorbitorul ezită să-şi exprime gândirea, îşi caută cuvintele sau, dintr-un motiv sau altul, nu e în stare să vorbească neîntrerupt:

Ca să-ţi spun drept..., aş face-o, dar... mă gândesc că...

Este... cum să-ţi spun?... un fel de jenă...

Am venit într-un suflet... să-ţi spun... să nu te mai pregăteşti... că maşina nu mai pleacă.

22. Virgula, generalităţi. Virgula este semnul de punctuaţie cel mai des întrebuinţat. Am căutat, până aici, să tratez deosebit problemele frazei de ale propoziţiei, deşi nu a fost cu putinţă în întregime; odată cu studiul virgulei, sunt silit să intru din plin în analiza propoziţiilor împreună cu cea a frazelor (la fel va fi la unele dintre semnele de punctuaţie următoare).

Asupra locului unde se pune virgulă nu există o regulă generală, aplicabilă tuturor limbilor. Cel de-al patrulea Congres internaţional al lingviştilor, ţinut la Copenhaga în 1936, a ales un comitet care să studieze această chestiune şi să prezinte materiale pentru discuţie Congresului al cincilea, care trebuia să aibă loc la Bruxelles în 1939. Acest congres n-a mai avut loc, din cauza războiului, dar volumul de materiale apucase să apară[3] şi poate servi ca punct de plecare pentru examinarea chestiunii. Dar dacă din punct de vedere internaţional nu se pot formula reguli general valabile, trebuie să spun că nici pe terenul unei limbi luate separat nu se pot da reguli rigide. Virgula este, dintre toate semnele de punctuaţie, cel mai puţin fixat şi în multe cazuri întrebuinţarea ei rămâne la latitudinea celui care scrie. De exemplu, eu sunt deprins să despart prin virgulă propoziţia circumstanţială care precedă pe cea principală: *ca să nu lungesc vorba, trec direct la subiect*; *când am ajuns acasă, se înserase.* Majoritatea colaboratorilor mei mai tineri nu pun virgulă în aceste fraze. Îmi propun deci să prezint mai curând principiile generale după care cititorul să se poată călăuzi, decât dogme stricte.

În linii mari, se poate spune că virgula corespunde unei scurte opriri în pronunţare şi unei ridicări a tonului, dar această regulă e departe de a fi generală. În fraza *Republica Socialistă România are capitala la Bucureşti*, în pronunţare se face de obicei o pauză, cu ridicarea tonului, după *România*; totuşi, întrebuinţarea virgulei în acest loc, foarte frecventă în scrisul multora, este socotită incorectă. Pe de altă parte, când zicem *votul universal, egal, direct şi secret*, nu ridicăm tonul nici înainte de *egal*, nici după, iar pauză nu facem, cel puţin după acest din urmă cuvânt. Din cauză că ortografia este, mai mult decât pronunţarea, supusă regulilor logice, ea ţine seamă mai mult de înlănţuirea ideilor în propoziţie sau în frază. Principiul este că trebuie despărţite prin virgulă părţile de acelaşi fel ale propoziţiei sau frazei şi că nu pot fi despărţite prin virgulă părţile de tipuri diferite.

23. Virgula între părţi de propoziţie diferite. O greşeală foarte frecventă la noi este despărţirea prin virgulă a subiectului de predicat. Într-o frază ca *planul nostru anual a fost îndeplinit*, orice pauză am face în pronunţare şi orice intonaţie am întrebuinţa, nu putem pune virgulă după cuvântul al treilea, cu care se termină grupul subiectului, şi înainte de *a fost*, cu care se începe predicatul. De asemenea, nu e corectă virgula între un substantiv şi atributul lui adjectival (*mergem pe şoseaua, principală* cred că n-ar scrie nimeni), nici între predicat şi complementul direct, deşi, iarăşi, greşeala este aici foarte frecventă. Citim astfel adesea propoziţii ca *ţara noastră a făcut în mod consecvent, propuneri de eliberare a coloniilor*. Legătura de înţeles între *a făcut* şi *propuneri* este prea strânsă pentru ca la mijloc să putem pune virgulă.

24. Virgula înaintea propoziţiilor secundare. Pentru aceleaşi motive, consider greşită virgula înaintea propoziţiilor secundare, care nu sunt decât dezvoltări ale părţilor de propoziţie (importante excepţii vor fi tratate în paragrafele următoare). Regula pentru limba germană este că orice propoziţie secundară se desparte prin virgule şi,

în oarecare măsură, această regulă este valabilă şi pentru limba rusă. Probabil că aici este sursa scrierii întâlnite la noi *vreau, să înţeleg* sau *cred, că ştii*. În realitate, propoziţiile secundare cuprinse în frazele citate sunt strâns legate de regentele lor, care nu au înţeles dacă rămân singure, deci logica nu permite despărţirea lor prin virgule.

În unele tratate de ortografie, se spune totuşi că virgula în astfel de cazuri e recomandabilă, atunci când fraza este lungă. De exemplu, în textul:

Pompierii au încercat prin toate mijloacele de care dispuneau să localizeze incendiul,

este drept că distanţa dintre verbul regent *a încercat* şi verbul dependent *să localizeze* este destul de mare, şi de asemenea e drept că în vorbire se face o pauză înaintea acestui din urmă verb, pauză menită să despartă pe *dispuneau* de *să localizeze*; dar în primul rând nu se poate adopta o regulă atât de vagă (cine va stabili până la ce dimensiuni o frază e scurtă şi de unde începe să fie lungă? Ar trebui de fapt să se vorbească nu de lungimea frazei în general, ci de distanţa dintre cele două verbe), iar în al doilea rând nu trebuie să ne abatem fără o justificare de la principiul logic – enunţat mai sus – care ne împiedică de a despărţi prin virgulă părţile frazei, strâns legate între ele prin înţeles.

Unii încearcă să salveze situaţia, punând virgulă şi înaintea propoziţiei atributive: *prin toate mijloacele, de care dispuneau, să localizeze...* Defectul acestei soluţii va fi discutat la § **26**.

Mai acceptabilă este, în exemplul nostru, virgula înainte de *prin*: *au încercat, prin toate mijloacele de care dispuneau, să localizeze...*, pentru că în felul acesta *mijloacele* sunt intercalate, iar legătura dintre *au încercat* şi *să localizeze* rămâne în vigoare. Dar această reţetă nu se poate aplica oriunde şi nici nu e perfectă, căci de multe ori ţinem să legăm strâns şi acea parte pe care s-ar propune

să o intercalăm, de exemplu *prin mijloacele normale* (nu prin unele extraordinare; vezi, pentru situaţia similară a unor propoziţii, § **26**).

Dacă e necesar să despărţim, cu orice preţ, pentru a evita vreo confuzie, propoziţiile pe care înţelesul le leagă strâns între ele, este mai practic să se facă apel la linioară (sau pauză, vezi § **44**), semn mai puţin pretenţios, pentru că e mai nou în scriere şi folosirea lui nu a fost încă reglementată. Se poate deci scrie *au încercat prin toate mijloacele de care dispuneau – să localizeze...*

25. Intercalări. Iată, ceva mai amănunţit, problema părţilor de frază, sau de propoziţie, intercalate. Chiar faptul că sunt intercalate arată că ele ar putea eventual lipsi. Este cazul apoziţiei:

T. Lucretius Carus, marele poet roman, a izbutit să exprime într-o formă poetică rezultatele unei adânci cercetări ştiinţifice.

Apoziţia *marele poet roman* face mai clar înţelesul general al textului, dar e uşor de văzut că fraza ar rămâne corectă şi nu şi-ar pierde complet înţelesul chiar dacă această apoziţie ar lipsi. De aceea, nimic nu ne împiedică să folosim aici virgulele (dar două, nu una). Se poate aminti aici şi cazul vocativului, care, neavând un rol sintactic în propoziţie, trebuie despărţit prin virgule:

Sper, iubite cititor, că această lucrare va răspunde la toate întrebările pe care i le pui.

Aici *iubite cititor* nu e nici subiect, nici predicat, nici atribut, nici complement, fraza are înţeles şi dacă scoatem aceste două cuvinte (care, ce e drept, o fac mai frumoasă prin întărirea elementului afectiv), deci ele pot fi puse între virgule. La fel cu vocativul se comportă şi interjecţiile care la origine sunt vocative: *bre, frate* etc.

26. Situaţia propoziţiilor atributive. Un caz ceva mai delicat este acela al propoziţiilor atributive sau

relative. Cum am arătat mai sus, unii, după modelul german sau rus, le pun pe toate între virgule şi scriu, de exemplu, *ochii, care nu se văd, se uită*. Acest exemplu ne va ajuta să înţelegem mai bine de ce modelul german nu e recomandabil pentru noi. În felul în care s-a scris fraza de mai sus, trebuie să înţelegem că ochii în general se uită (şi se uită pentru că nu se văd). Ideea exprimată de zicătoare este însă că numai acei ochi care nu se văd se uită, nu toţi ochii.

Propoziţiile atributive sunt de două feluri: unele definesc substantivul la care se raportă, ele sunt indispensabile pentru înţelesul frazei, nu pot lipsi, deci nu se despart prin virgule; pe acestea le numim *determinative* şi ele răspund la întrebarea: *care?* (mai precis: *care anume?*). Altele aduc informaţii despre o însuşire a substantivului care nu este suficientă ca să-l determine, să-l distingă de toate celelalte exemplare ale speciei; aceste propoziţii ar putea lipsi fără ca fraza să devină necorectă, deci trebuie să le punem între virgule. Pe acestea le numim *calificative* şi ele răspund la întrebarea *ce fel?* sau *cum?* Exemplu pentru categoria întâi:

Hoţii care au fost prinşi se află în închisoare.

Care hoţi sunt în închisoare? Cei care au fost prinşi şi numai aceştia, în timp ce pe ceilalţi trebuie să-i mai căutăm ca să-i prindem. Dacă am pune virgule, ar trebui să înţelegem că toţi hoţii au fost prinşi şi se află în închisoare. Exemplu pentru categoria a doua:

Fiul vecinei, care e foarte capabil, a fost decorat.

Ce fel de fiu are vecina? Foarte capabil. De aceea a fost decorat. Deci atributiva explică, face mai clară principala, dar ar putea lipsi, fără ca fraza să exprime un neadevăr: *fiul vecinei a fost decorat*. Dacă am suprima virgulele, s-ar înţelege că vecina are doi fii, unul capabil, şi celălalt nu.

Un exemplu concret, constituit de un afiş pus pe vremuri în tramvaie:

Călătorii, care vor fi găsiţi fără bilet, vor fi amendaţi.

Era ca şi cum s-ar fi spus că toţi călătorii fac fraude şi toţi vor fi amendaţi. În fapt, calificativa poate fi considerată ca un fel de apoziţie, pe când determinativa face parte integrantă din subiect.

27. Situaţia propoziţiilor circumstanţiale. După acelaşi principiu, dar nu tot atât de precis, putem stabili când e cazul să despărţim prin virgulă propoziţiile circumstanţiale de principala lor, deci cauzalele, temporalele, finalele, condiţionalele etc., intercalate sau nu. Analiza frazei arată cât e de strânsă legătura între principală şi secundară, şi dacă deci este sau nu cazul să fie despărţite prin virgulă. Să zicem, de exemplu:

Satul e vesel pentru că s-au terminat lucrările câmpului.

Aici putem eventual să punem virgulă după *vesel*, arătând astfel că trebuie să ne oprim un moment, explicaţia veseliei constituind un element special în gândirea noastră.

Pentru a face distincţia necesară între secundarele despărţite şi cele nedespărţite prin virgulă, propun un mijloc care ar fi putut servi şi la atributive, dacă n-am fi avut metoda mai precisă pe care am discutat-o acolo. Anume, socotesc că întrebuinţarea virgulei depinde de gradul în care accentul cade pe principală sau pe secundară. Când accentul cel mai important al frazei este pe principală, despărţim secundara prin virgulă, iar când accentul esenţial cade pe secundară, aceasta face corp cu principala şi nu se mai desparte:

Plec, din cauză că mi-e frică.

Aici important este că plec, motivul ar putea eventual fi lăsat neexprimat. Accentul principal e pe *plec*.

Plec din cauză că mi-e frică (nu pentru alt motiv).

Aici important este motivul, că plec poate se ştia şi fără să o spun, iar accentul cade pe secundară. Mai clar reiese diferenţa dacă introducem o cauză nereală:

Nu plec din cauză că mi-e frică, ci pentru că nu mai am timp să aştept.

Între cele două cauzale s-a pus, cum e normal, virgulă. Dar dacă am despărţi principala de prima cauzală (care e în fond negativă), *nu plec, din cauză că mi-e frică*, înţelesul ar suferi (ar însemna că nu plec). Accentul pus pe secundară ne obligă să citim fără pauză, deci să nu punem virgulă.

Alte exemple pentru a ilustra aceeaşi regulă. Propoziţii temporale:

Să ne vedem când mi-oi vedea ceafa.

Accentul cade pe secundară, deci nu punem virgulă.

Mai stăm şi noi de vorbă, când avem un moment liber.

În primul exemplu, înţelesul ar fi fost complet denaturat dacă principala ar fi rămas singură; în cel de-al doilea, secundara ar putea lipsi, fără ca principala să enunţe ceva fals, deci o despărţim prin virgulă. Dar dacă modificăm sensul şi trecem accentul pe secundară, atunci virgula trebuie să dispară:

Mai stăm şi noi de vorbă când avem un moment liber, pentru că în timpul lucrului nu putem vorbi.

Propoziţii finale:

Trebuie să citim mult, ca să luăm examenul.

Important aici este cititul; dacă suprimăm virgula, atunci important este să luăm examenul şi cititul devine numai mijlocul pe care-l folosim ca să ne ajungem scopul; în primul caz accentul principal e pe *mult*, în al doilea pe *examenul*.

Propoziţii condiţionale:

Vin dacă mă chemi.

Aici accentul cade pe *chemi* (altfel nu vin). Cu virgulă după *vin*, accentul cade pe primul cuvânt, iar propoziţia secundară capătă un înţeles apropiat de al unei cauzale.

Propoziţii modale:

Când intră în casă, copilul dă bună ziua, aşa cum a fost învăţat.

A fost învăţat că la intrarea în casă trebuie să dea bună ziua, şi el respectă prescripţia. Fără virgulă după *ziua*, s-ar înţelege că, dacă nu intră în casă, copilul dă bună ziua în alt chip decât i s-a recomandat.

28. Inversiuni. Se despart prin virgulă propoziţiile secundare, oricum ar fi ele, atunci când ordinea normală este inversată. Mai peste tot, socotim că ordinea normală este cu propoziţia principală la început, deci în general propoziţia secundară pusă la începutul frazei trebuie urmată de virgulă. Iată exemple de inversiune şi de folosire a virgulei:

Temporală:

Oricând vrei, poţi pleca.

În ordinea normală, ar fi fără virgulă: *poţi pleca oricând vrei.*

Cauzală:
Fiindcă planul a fost îndeplinit, se plătesc gratificaţii.

În ordinea normală, s-ar pune sau nu virgulă, după cum accentul cade pe principală sau pe secundară.

Finală:
Ca să-mi ţin zilele, trebuie să muncesc.

Condiţională:
Dacă mărim producţia, vom putea trăi mai bine.

E posibil totuşi să nu punem virgulă, cu condiţia ca accentul să cadă pe secundară:

Numai dacă mărim producţia vom putea trăi mai bine.

29. Propoziţiile subiective. Am lăsat la urmă un caz mai spinos, acela al propoziţiilor subiective. Aici nu pun problema inversiunii, deoarece locul normal al acestor secundare este înaintea principalei. Pe de altă parte, fiind asimilate cu subiectul, urmează să nu fie despărţite de principală prin virgulă. Dar părerea mea este că aici trebuie să facem o excepţie. În primul rând, mă refer la cazurile unde predicatul propoziţiei principale urmează imediat după cel al propoziţiei subiective: fără virgulă, cele două verbe succesive ar face o impresie curioasă. De exemplu: *cine cere capătă*.

Mai grav este că cel de-al doilea verb poate fi luat drept infinitiv, de exemplu când e la persoana a 3-a singular a prezentului de la conjugarea a III-a sau la imperfect la conjugările I şi a II-a: *cine poate merge* sau *cine putea mânca*. De asemenea, este ocazie de confuzie când între cele două predicate se intercalează un complement care ar putea ţine de oricare dintre ele:

Cine nu munceşte toamna nu va culege nimic.

Trebuie să înţelegem că nu munceşte toamna, sau că toamna nu va culege nimic?

Situaţia se prezintă la fel şi când e vorba de propoziţii completive directe sau de complemente directe:

Îndrăzneşte a privi cu-o cătare numai omul ce te-ngâmfi a-l slăvi (Heliade).

Numai se leagă de *a privi*, sau de *omul*? În toate aceste cazuri, o virgulă salvează situaţia: *cine nu munceşte, toamna nu va culege nimic*, sau *cine nu munceşte toamna, nu va culege nimic*; *a privi cu o cătare numai, omul* sau *a privi cu o cătare, numai omul*. Pentru a salva regula generală care se opune la folosirea virgulei, putem admite, în cazul subiectivei, că se subînţelege la începutul propoziţiei principale un pronume demonstrativ: *cine poate, (acela) merge*. Fiind vorba de o apoziţie, putem folosi virgula.

Ar mai fi totuşi şi o altă soluţie: să folosim linioara de pauză, pentru care nu există nici o oprelişte: *cine poate – merge.*

30. Propoziţiile de acelaşi fel. Propoziţiile de acelaşi fel se despart prin virgulă: *câinii latră, caravana trece* (principale coordonate); *vei ajunge la rezultat dacă munceşti serios, dacă procedezi cu metodă* (secundare, condiţionale, coordonate între ele).

Lucrurile se complică prin faptul că, în loc de virgulă, se poate pune *şi*, prin urmare *şi* este echivalent cu o virgulă. De aici s-a tras concluzia că nu se pune virgulă înainte de *şi*, nici după el. Este o regulă mecanică şi, ca atare, fără valoare. Dar, înainte de a discuta acest aspect, se cuvine să notăm că s-au formulat şi alte reguli mecanice, după care, în anumite situaţii formale, trebuie pusă virgulă tocmai când în frază figurează un *şi*.

31. Virgula înainte de *şi*. Chelaru şi Popescu, în

broşura pe care am citat-o mai sus, declară (la p. 48) că: „Propoziţiunile principale scurte şi legate între ele prin vorba legătoare *şi* nu se despart între ele prin virgulă.“ Primul exemplu citat este *Boii ară şi caii mănâncă*. Se pune numai întrebarea: câte cuvinte trebuie să aibă o propoziţie ca să poată fi declarată scurtă?

Mai departe, la aceeaşi pagină, ni se spune: „Dacă într-una din cele două propoziţiuni sau în amândouă se află *şi*, atunci între ele se pune virgulă, deşi sunt legate cu această vorbă legătoare.“ De exemplu:

Nici nu închisese ochii Traian, şi ţara era plină de sate şi oraşe.

S-ar înţelege de aici că toate propoziţiile legate prin *şi* trebuie despărţite prin virgulă. La pagina următoare, găsim altă regulă cel puţin echivocă: „Dacă într-una din cele două propoziţiuni legate cu *şi* sau în amândouă se află virgulă, atunci între ele se pune virgulă, deşi sunt legate prin *şi*.“ De exemplu:

„Eu sunt“, răspunse cizmarul, un om în puterea vârstei, frumos, voinic şi vesel, şi apropiindu-se..., îi pofti să şeadă.

Ce legătură poate fi între virgula pusă după *Traian* şi cuvântul *şi* de la sfârşitul frazei? Întru cât virgula de după *sunt* poate avea vreun efect în ce priveşte întrebuinţarea aceluiaşi semn înainte sau după *şi*? Dacă la primul exemplu am tăia sfârşitul (*şi oraşe*), ar trebui automat să schimbăm şi punctuaţia începutului? În realitate, e foarte simplu de înţeles pentru ce s-au întrebuinţat aici virgulele. În exemplul al doilea, *un om în puterea vârstei,* [*frumos,*] *voinic şi vesel* este o intercalare (apoziţie) şi, ca atare, trebuie pusă între virgule, indiferent dacă urmează sau nu un *şi*. Dacă nu punem virgula, nu se mai ştie unde se termină intercalarea. De asemenea, *apropiindu-se...* este o intercalare, deci trebuie neapărat o virgulă înainte.

Adevărul este că *şi* leagă pe *răspunse* de *pofti* şi, ca atare, nu poate avea nici un efect asupra lui *vesel* şi al lui *apropiindu-se*.

32. *Şi* nu înlocuieşte automat virgula. Regula ar trebui formulată aşa: cu toată prezenţa lui *şi*, virgula este necesară atunci când cele două părţi legate prin *şi* nu sunt în contact nemijlocit. Într-un exemplu ca:

Ţara arde şi baba se piaptănă,

nu avem cum înţelege greşit raporturile, e clar de la prima vedere că *şi* leagă cele două propoziţii, nu putem crede că leagă pe *baba* de *arde*. Deci nu avem nevoie de virgulă. Dar în exemplul reprodus mai sus, am putea uşor înţelege că *Traian* e legat prin *şi* de *ţara*, ceea ce se evită prin întrebuinţarea virgulei. Trebuie să mai adaug că cele două propoziţii nu sunt coordonate decât în aparenţă. În realitate, cea dintâi e secundară (temporală) şi, ca atare, fiind prepusă, e normal să fie despărţită prin virgulă: *când Traian încă nu murise, ţara era plină...* Deci *şi* are aici înţeles mai larg decât o simplă conjuncţie copulativă.

33. Valorile lui *şi*. Iată alte exemple unde *şi* înseamnă mai mult decât o virgulă:

Boii ară, şi caii mănâncă.

Aici *şi* înseamnă „iar" şi e precedat, în rostire, de o pauză; fără pauză, ar fi într-adevăr copulativ şi ar însemna o simplă consemnare a activităţii celor două feluri de animale, desfăşurată paralel.

Un cerşetor / Te-ntorci acum acasă, / Şi ce fecior frumos erai!... (G. Coşbuc).

Ţi-am spus să pleci, şi tu ai rămas.

Aici, *şi* are valoarea lui „dar". Pe de altă parte, *şi* leagă pe *ţi-am spus* de *tu ai rămas*, nu pe *să pleci* de *tu ai rămas.* Virgula nu ar avea ce căuta într-un exemplu ca

Ţi-am spus să pleci şi să nu te mai întorci,

pentru că aici *şi* într-adevăr leagă pe *să pleci* de *să nu te mai întorci*. De asemenea, *şi* e mai mult decât o virgulă în

Am avut încredere în tine, şi ai meritat-o,

sau în:

Dacă o carte bună nu este difuzată suficient, se pierde, odată cu valoarea comercială, şi valoarea artistică sau ştiinţifică,

unde, de altfel, *odată cu valoarea comercială* este o intercalare.

34. *Şi* după intercalări. Iată alte exemple de intercalări înaintea lui *şi*.

Mi-am făcut un palton, care mă costă 1 500 de lei, şi un rând de haine.

Fără virgulă înaintea lui *şi*, ar trebui să înţelegem că pentru palton am dat nu numai bani, ci şi un rând de haine.

La locul incendiului a sosit d. X, prefectul judeţului şi proprietarul localului.

Aşa a apărut informaţia într-un ziar mai vechi, ai cărui cititori au fost în drept să înţeleagă că prefectul judeţului era în acelaşi timp proprietarul localului. Un text al lui Bălcescu reprodus după un manual:

Se dedese voie atunci soldaţilor şi neguţătorilor a trece care cum va putea, ca să scape şi soldaţii, stricându-şi rândurile, neguţătorii părăsindu-şi avuţiile încărcate în care, se repeziră toţi cu totul şi în amestec spre pod.

Desigur, elevii numai cu greutate au putut înţelege în ce fel soldaţii scăpau mai uşor prin faptul că s-a dat voie *neguţătorilor a trece care cum va putea*; o virgulă înainte de *şi* salvează situaţia, marcând intercalarea *ca să scape* (negustorii). În general, consider că nu e nici o greşeală dacă înainte sau după *şi* se pune virgulă pentru a face mai limpede analiza frazei.

Un exemplu ne va arăta că şi alte cuvinte, ca *sau*, prezintă situaţii asemănătoare cu cele discutate cu privire la *şi*:

Poţi să pleci dacă vrei, sau, dacă nu vrei, rămâi.

Dacă n-am pune virgule înainte şi după *sau*, s-ar înţelege, cel puţin la o lectură grăbită, că şi dacă nu vrei, tot poţi să pleci.

35. Virgula şi *însă, deci, aşadar*. Dacă unii caută să suprime cu orice preţ virgula dinainte sau de după *şi*, alţii, în schimb, pun totdeauna pe *însă* între virgule:

Bolnavul e sleit de puteri, cunoştinţa, însă, nu şi-a pierdut-o.

Ce rost are oprirea frazei după *însă*? Nici unul. Dacă în loc de *însă* am pune *dar*, ideea nu s-ar schimba cu nimic: *e sleit, dar nu şi-a pierdut cunoştinţa. Însă* nu creează nici o întrerupere a frazei între *cunoştinţa* şi *nu*, nu corespunde nici unei pauze. Să comparăm aspectul scris şi pronunţat al unei fraze ca:

Acele zile... tu le-ai uitat, eu însă nu,

şi ne vom da seama că virgulele sunt inutile şi dăunătoare pentru aspect ([...]*, eu, însă, nu* fragmentează fraza).

Îndreptarul precizează (§ **228** şi **229**) că *însă, deci* şi

totuşi, aşezate în interiorul unei propoziţii, nu se despart prin virgule, pe când *aşadar* şi *prin urmare* se despart. Mărturisesc că regulile mi se par totuşi prea tranşante.

36. Virgula între părţi de propoziţie similare. Pentru întrebuinţarea virgulei între părţile propoziţiei, nu sunt în general alte reguli decât între părţile frazei. Virgula serveşte ca să despartă între ele părţi similare ale propoziţiei, adică două sau mai multe subiecte, predicate etc., nelegate între ele prin conjuncţii. De exemplu:

Uniunea Sovietică, Bulgaria, Iugoslavia şi Ungaria sunt ţări vecine cu a noastră.

Cum am spus şi mai sus, nu se poate pune virgulă între părţi nesimilare ale propoziţiei, decât în cazul unei intercalări, pentru că altfel se rupe legătura logică a gândirii. În principiu, dacă ultimele două părţi ale înşiruirii sunt legate între ele prin *şi*, nu se pune virgulă între ele. Dacă nu sunt legate prin *şi*, regula şcolărească spune că trebuie pusă virgulă şi după ultima, în exemplul nostru de mai sus ar trebui deci scris... *Iugoslavia, Ungaria, sunt...* Singura justificare pe care ar putea-o avea această regulă ar fi că toate membrele înşiruirii, afară de primul, se consideră intercalate. Dar într-un caz ca exemplul nostru această justificare nu se poate invoca, deoarece primul subiect este la singular, iar predicatul e la plural, deci acordul s-a făcut cu toate elementele înşiruirii luate la un loc. Urmează de aici că, dacă punem virgulă înainte de ultimul termen, despărţim prin virgulă subiectul de predicat. Deci regula nu e valabilă şi ultimul subiect nu trebuie urmat de virgulă.

În schimb, atunci când *şi* se repetă înaintea tuturor termenilor, se poate pune şi virgulă la fiecare în parte, pentru a marca accentuarea şi repetiţia:

Ţara noastră are şi aur, şi cărbuni, şi petrol, şi cereale...

Mai multe adjective înşirate la rând nu se despart neapărat prin virgulă. Dacă fiecare dintre ele se referă la acelaşi substantiv, deci ele stau pe acelaşi plan, virgula este indispensabilă:

haină curată, simplă, uşoară.

Dacă însă fiecare adjectiv adăugat se referă la întregul complex precedent (deci nu numai la substantiv, ci şi la adjectivele imediat următoare), atunci nu se pune virgulă:

Partidul Comunist Român.

Adjectivul *român* nu se referă la *partidul,* ci la *partidul comunist* luat împreună.

37. Virgula între părţi de propoziţie nesimilare. Ca şi părţile corespunzătoare ale frazei, atributul şi complementul se despart prin virgulă de substantivul sau verbul lor când sunt aşezate în ordine inversă celei normale:

Încălzite, sarmalele sunt mai bune decât proaspete.

E ca şi cum am spune *când sunt încălzite*.

Grijuliu, şeful de atelier îşi controlează maşinile.

Primul cuvânt este echivalent cu *dacă e grijuliu* sau *deoarece e grijuliu*.

Dimpotrivă, în ordinea normală virgula este exclusă: *sarmalele încălzite, şeful grijuliu*. Totuşi, în cazul părţilor de propoziţie regula e mult mai puţin strictă decât în cazul părţilor frazei. Dacă scriitorul vrea să lege strâns complementul de restul frazei, el poate suprima virgula:

Pe stradă, aerul rece m-a înviorat.

dar:
Pe stradă m-am simţit mai bine.

Anul trecut, vacanţa mea a fost mai scurtă.
dar:
Anul trecut am renunţat la vacanţă.

Totul depinde de ideea pe care vrea să o exprime scriitorul.

Când complementul este un verb nepredicativ, mai totdeauna virgula este obligatorie, pentru că atunci complementul echivalează cu o propoziţie secundară:
Dorind să respir aer curat, am ieşit din oraş.

Ideea este echivalentă cu *deoarece doream*. Dar chiar când un asemenea complement este aşezat după predicat, el poate fi despărţit prin virgulă, dacă logica o cere:
Copiii s-au săturat, bând şi lapte la sfârşitul mesei.

Poate însemna „după ce s-au săturat, au mai băut şi lapte“; fără virgulă, înţelesul este că „s-au săturat prin faptul că au băut şi lapte“. Trebuie deci şi aici să ţinem seamă de gradul în care complementul este legat cu verbul.

38. Virgula ca marcă a elipsei. Virgula mai poate servi şi pentru a însemna locul unde lipseşte un verb, mai ales când acest verb a fost scris o dată, apoi e subînţeles, eventual de mai multe ori:
Ruşii citesc cu plăcere pe Puşkin; francezii, pe Hugo; germanii, pe Heine...

Dacă s-ar fi scris de fiecare dată verbul *citesc*, virgula

n-ar mai fi avut ce căuta. De notat că acesta e singurul caz când se admite virgula între părţi de propoziţie diferite.

39. Preocupări estetice. Unii întrebuinţează virgula pentru a separa două cuvinte care, citite împreună, ar da naştere unei cacofonii:

Gherea crede că, Caragiale...

Ba, mai mult, se ajunge să fie şi citită această virgulă: *crede că virgulă Caragiale...* Dar virgula nu este făcută pentru aceasta şi însăşi preocuparea de a evita cacofonia prin introducerea de cuvinte în plus nu este serioasă.

În textele culese cu litere capitale (titluri mai extinse, pancarte etc.) se evită de obicei virgula la sfârşit de rând, deoarece ar strica simetria ansamblului. Este o consideraţie justificată din punct de vedere artistic, dar gramatica nu o poate lua în seamă şi trebuie să-şi susţină până la capăt punctul ei de vedere logic.

40. Semnul întrebării. Când rostim o întrebare, unul dintre cuvinte primeşte un ton mai ridicat. În scris, urcării tonului îi corespunde un semn special, numit *semn de întrebare* [?]. Acest semn se pune totdeauna la sfârşitul frazei, adesea în chip nelogic, căci de multe ori la citire tonul trebuie ridicat cu mult înainte, iar cititorul nu are de unde să o ştie. De exemplu:

Când vezi măreţia piramidelor egiptene, te gândeşti la munca istovitoare a sclavilor care le-au construit?

Tonul trebuie ridicat la cuvântul *gândeşti*. Cititorul neprevenit crede că *te gândeşti* este o afirmaţie şi citeşte cu tonul afirmativ, până când, de-abia la sfârşitul frazei, vede semnul de întrebare. Atunci ridică tonul acolo unde nu se potriveşte sau, mai bine, repetă fraza. Deci pierdere de timp, zăpăceală, fâstâceală în public etc.

Unele limbi au cuvinte speciale care se pun imediat după cel la care trebuie ridicat tonul, de exemplu, în ruseşte, *li*. Franceza marchează întrebarea de multe ori

prin inversiunea subiectului şi a predicatului (în propoziţiile afirmative, subiectul precedă predicatul), în care caz semnul de întrebare nu mai joacă un rol prea important şi poate chiar lipsi. În româneşte, se poate întrebuinţa cuvântul interogativ *oare*, de exemplu, în fraza citată mai sus, *te gândeşti oare...?* Dar acest uzaj nu este nici pe departe generalizat şi în orice caz nu scuteşte de scrierea semnului de întrebare.

Printre limbile în care întrebarea se exprimă în pronunţare prin ridicarea tonului, iar în scris prin semnul întrebării, singură spaniola a găsit un leac pentru defectul pe care l-am semnalat: semnul de întrebare se pune şi la începutul frazei sau la începutul membrului de frază, pentru a atrage atenţia că urmează un loc unde tonul va trebui ridicat. Şi, ca să nu se creadă că semnul întrebării priveşte fraza sau porţiunea de frază precedentă, el este pus la început inversat:

Aţi mai auzit vreodată aşa ceva?

După ce termini treaba, pleci imediat?

Acest sistem este cu atât mai folositor, cu cât adesea întrebarea priveşte numai începutul frazei, iar sfârşitul, care e destul de departe, nu are nimic de-a face cu întrebarea:

De ce ai mai venit, dacă nu rămâi până terminăm treaba pe care ne-am angajat să o facem?

Întrebarea se limitează la verbul *ai venit*.

41. Semnul întrebării cu punct. În ultima vreme, se vede uneori scris, după semnul întrebării (şi de asemenea după cel al exclamării), un punct suplimentar, deci [?.] sau [!.]. Ideea care stă la bază este că orice frază trebuie să se termine cu un punct, indiferent ce ar fi înaintea lui. În realitate, semnul întrebării sau al exclamării este suficient pentru a marca sfârşitul frazei şi de altfel aceste semne conţin şi ele un punct.

Un singur amănunt s-ar părea că dă dreptate celor care adaugă un punct: uneori, după ce se termină propoziţia interogativă sau exclamativă, mai urmează, în aceeaşi frază, o propoziţie care arată cine a pus întrebarea sau cine a exprimat mirarea. Această ultimă propoziţie se scrie cu iniţială minusculă, deoarece nu e început de frază:

Când pleci? întrebă el.

Se poate deci susţine că, de vreme ce fraza nu se termină totdeauna cu semnul de întrebare, punctul simplu rămâne necesar la sfârşitul frazei chiar după semnul de întrebare, pentru a arăta că nu mai urmează nimic. Argumentul este pedant şi i s-ar putea răspunde că nici punctul nu termină totdeauna fraza (de exemplu, când e pus după un cuvânt prescurtat în mijlocul frazei). În fapt, cazurile în care fraza nu se termină odată cu semnul de întrebare sunt bine delimitate şi clare, astfel încât confuzia nu este posibilă şi deci nu recomand să se pună punct după semnul de întrebare sau de exclamare. Într-un singur caz e necesar să se pună punct înainte de semnul de întrebare sau de exclamare: când acest punct marchează o prescurtare cu care se termină o propoziţie interogativă sau exclamativă:

Ai lucrat la C.F.R.?

Plec în U.R.S.S.!

42. Interogative fără semn de întrebare. Există propoziţii care nu sunt net interogative, pentru că întrebarea e numai de formă: de fapt, ea dă propoziţiei valoare condiţională. În acest caz, folosirea semnului de întrebare este facultativă, scriitorul fiind singurul în drept să stabilească până la ce punct este totuşi o întrebare:

Mă crezi pe cuvânt? Bine. Nu? Iar bine.

sau:

Mă crezi pe cuvânt, bine; nu, iar bine.

Ideea reală este: „Dacă mă crezi sau nu mă crezi e treaba ta.“

În ce priveşte interogativele indirecte, adică propoziţiile completive care încep cu o particulă interogativă, acestea nu primesc semnul întrebării, nefiind în general formulate cu gândul de a primi un răspuns de la cel căruia i se adresează relatarea:

L-am întrebat cine locuieşte în casa aceea.

43. Semnul exclamării. Semnul exclamării, sau al mirării [!] se întrebuinţează după frazele, propoziţiile, membrele de propoziţii sau cuvintele încărcate de înţeles afectiv: mirare, uimire, spaimă, bucurie, poruncă etc., prin urmare se pune de obicei după interjecţii. Întrebuinţarea acestui semn este însă lăsată la aprecierea scriitorului, care singur este în măsură să hotărască în ce grad expresia este afectivă. Desigur, după o interjecţie ca *ura* vom pune semnul exclamării. Dar după *măi*, este discutabil. Se poate scrie în mai multe feluri:

Măi! Da’ lacom mai eşti!

Măi, da’ lacom mai eşti!
Măi, da’ lacom mai eşti.
Mă! Ioane! Vino încoace!
Mă, Ioane! Vino încoace!
Mă Ioane, vino încoace!
Mă Ioane, vino încoace.

Cele spuse cu privire la repetarea, cu inversare, a semnului de întrebare (§ **40**) sunt valabile în teorie şi pentru semnul de exclamare. În spaniolă se scrie în felul următor:

ˇVai de oaia care nu-şi poate duce lâna!

Dar posibilitatea de confuzii este mult mai mică decât în cazul semnului de întrebare, după cum în general valoarea semnului de exclamare este mai vagă, căci îmbrăţişează prea multe sentimente pentru a le putea adânci. De aceea, repetarea lui la început este mult mai puţin necesară.

Semnul exclamării se poate asocia cu cel al întrebării, pentru a exprima o uimire mai intensă:

Rasiştii vorbesc în numele umanităţii!?

Semnul de întrebare marchează aici indignarea şi e echivalent cu „cum e posibil?“. De asemenea, pentru o mirare mare se poate repeta semnul mirării:

Rasiştii sunt umanitari!!

Cu o valoare similară se poate întrebuinţa şi dublul semn de întrebare:

Rasiştii sunt umanitari??

Problema raporturilor dintre semnul de exclamare şi punct a fost discutată la § **41**.

44. Pauza. *Semnul numit în tipografie pauză, iar de marele public linie [—] are întrebuinţări foarte variate, dar nu precis fixate. Se pune, de exemplu, în general, într-un dialog, de câte ori se schimbă vorbitorul:*

— Ce zi e astăzi?

— Vineri.

Pentru obiceiul de a pune şi pauză, şi ghilimele vezi § **62**.

Pasajele intercalate în mijlocul unei fraze se pot pune între pauze. Este o chestiune de gust individual. Se foloseşte mai ales acest procedeu în mijlocul unei

paranteze, pentru a nu se trece o paranteză în mijlocul alteia:

Industria noastră se dezvoltă impetuos (cererile pieţei interne — dar şi necesităţile exportului — stimulează producţia) şi duce la o modificare adâncă a structurii populaţiei.

Dar pauza se mai întrebuinţează, după preferinţa scriitorului, şi în loc de virgulă sau combinată cu unul din celelalte semne de punctuaţie: punctul, virgula, punctul şi virgula, semnul de întrebare sau de exclamare, în general pentru a marca o întrerupere mai mare în vorbire sau pentru a despărţi grafic unele cuvinte, ca titluri, expresii de explicat într-un vocabular etc. Se mai poate întrebuinţa pauza în locul unui cuvânt suprimat, în propoziţiile eliptice etc.:

Vorba lungă — sărăcia omului.

După propunerea pe care am făcut-o mai sus (§ **24**), pauza se mai pune acolo unde scriitorul simte nevoia unei virgule, dar regulile curente de punctuaţie interzic folosirea acesteia.

45. Cratima. Ceea ce în tipografie se numeşte cratimă, iar în limbajul curent *linioară* sau *trăsătură de unire* [-] are în primul rând rolul de a lega între ele cuvintele care formează o singură unitate accentuală sau sintactică. De exemplu, *-mi* în *spune-mi* nu are accent, formează un tot cu verbul precedent; dar dacă analizăm complexul format astfel, reiese că avem două idei deosebite, un verb şi un pronume. Complet despărţit nu le putem scrie – căci s-ar citi greşit –, dar nici complet unit. E drept că unii scriu *ne aţi dat*, dar fac astfel dovadă de pedanterie sau chiar de ignoranţă: numai dacă pronumele este accentuat, spre a fi opus altui pronume, se poate scrie separat: *nu* **ne** *aţi dat, ci* **le** *aţi dat*. E drept iarăşi că în italieneşte asemenea grupuri sunt scrise împreună: *dimmi*

„spune-mi“. Este însă preferabil să arătăm în scris din ce e compus grupul, pentru a împiedica definitiva contopire a celor două elemente şi pierderea conştiinţei lor în mintea vorbitorului.

Trebuie să mai recunosc că măsura legării prin cratimă nu este generalizată: în primul rând, pronumele proclitice, legate şi ele de verbul următor, sunt scrise totuşi separat (*ne lasă*, dar *lasă-ne*), afară de cazul când cuvântul al doilea începe cu o vocală neaccentuată (vezi paragraful următor); tot aşa şi cu verbe auxiliare: *a făcut*, dar *făcut-a*. Pe lângă aceasta, pronumele proclitic se leagă în scris de particula precedentă (*nu-l lăsa*, *ţi-l lasă*, *să-l laşi*), deşi înţelesul arată clar că trebuie legat de verbul următor. Desigur, n-ar fi prea uşor să combinăm pe *l* cu verbul următor, când acesta începe cu o consoană, dar legătura cu particula precedentă se face şi când verbul începe cu o vocală (*nu-l aduc*). La fel se întâmplă cu *s*, forma scurtată a lui *sînt* (*că-s buni*, *nu-s acolo*). Tradiţia mai cere ca pronumele reflexiv să fie legat de verbul precedent, dar nu şi de cel următor (*plimbă-se*, dar *se plimbă*), ceea ce are efect şi asupra scrierii celorlalte pronume asemănătoare cu *se*: *pare-mi-se*, dar *mi se pare*, lucru nelogic. Unii, ce e drept, scriu *i-se pare*, dar scrierea aceasta nu se bucură de aprobarea oficialităţii, şi pe drept cuvânt: deoarece accentul e pe verb, ar trebui legate amândouă pronumele (*i-se-pare*), căci *i-se* luat singur nu reprezintă nimic. Diferenţa creşte când numărul cuvintelor neaccentuate se măreşte: *arde-mi-te-ar focul*, dar *de mi te-ar arde* (trăsătura de unire între *te* şi *ar* se explică prin faptul că *ar* începe cu o vocală neaccentuată). Apoi pronumele în dativ se leagă de un *să* precedent (*să-şi facă*), dar dacă-i mai adăugăm un pronume neaccentuat, se leagă de acesta din urmă (*să şi-l facă*), fără să se vadă vreo explicaţie.

În fapt, trebuie să spunem că chiar limba vorbită face în unele cazuri aceeaşi distincţie ca şi cea scrisă. Pronumele aton, în pronunţare, este legat de verbul precedent, dar nu e legat de cel următor: *bate-l*, dar *îl*

bate. Asupra acestei chestiuni voi reveni cu prilejul discuţiei asupra apostrofului (§ **51**).

46. Sinereza. Un caz mai mult sau mai puţin analog este acela al cuvintelor legate între ele graţie faptului că primul se termină cu o vocală, iar al doilea începe tot cu o vocală (în versuri, exemplele sunt foarte numeroase): *ce-aud, unde-ai fost, pe-aproape, vale-adâncă.*

Contopirea a două vocale în una singură se numeşte *sinereză**. După cum se vede, nu este nevoie ca unul din cele două cuvinte să fie neaccentuat. Contopirea se face însă numai atunci când vocala iniţială a cuvântului al doilea este neaccentuată (sau când îşi pierde accentul în frază, cum este cazul cu *ai* în exemplul *unde-ai fost*)*.* În poezie, apar excepţii (de exemplu: *Când privesc zilele de-aur*), dar în vorbirea obişnuită, nu. Accentul unor cuvinte ca *nu*, *ce* trece asupra vocalei iniţiale a cuvântului al doilea: *n-ápucă*, *ce-áduce*.

* DOOM2, XLI: „Sinereza poate fi **obligatorie** (*de-a dreptul* [dĕa], *le-a dat* [lĕa], *mi-a spus* [mĭa], *mi-o dă* [mĭo], *ne-am dat* [nĕam] sau **facultativă**, redând rostirea în **tempo rapid** (*de-abia* [dĕabĭa] faţă de *de abĭa* [de abia] în tempo lent).“

47. Cratima între cuvinte accentuate. Trăsătura de unire se întrebuinţează între cuvinte care de felul lor nu sunt atone, dar care sunt strâns legate între ele şi, în aceste combinaţii, pot ajunge să-şi piardă accentul. E vorba în primul rând de adjectivele posesive, care se leagă adesea de substantivul precedent (acesta trebuie să fie un nume de rudenie; în unele cazuri, poate denumi o relaţie socială): *tată-meu*, *soră-mea*, *stăpână-sa* etc., unde, după cum se vede, cuvântul al doilea a devenit enclitic. Sunt formule tradiţionale şi nu se mai formează altele, noi, după acest model.

Se mai pune cratimă (fără să se piardă vreun accent) între două sau mai multe cuvinte care formează un tot aparte, de exemplu la numele proprii compuse. Găsim

astfel nume de persoane, ca *Gheorghiu-Dej, Jolliot-Curie, Ţară-Lungă* (mai cu seamă printre porecle găsim exemple de acest fel), nume de locuri, ca *Techirghiol-Sat, Căpuş-Câmpie*.

Urmează la rând elementele legate pentru un moment sau pentru mai multă vreme, ca *războiul franco-german, tratatul anglo-portughez, dicţionar român-maghiar, Institutul Medico-Legal.*

48. Formule rimate şi repetiţii. Mai greu de tratat sunt expresiile proverbiale sau idiomatice, de felul lui *târâş-grăpiş, calea-valea,* de obicei cu rimă, unde cuvintele legate între ele prin cratimă au de multe ori şi o legătură marcată prin accent: unul dintre ele este mai puternic accentuat şi îl ţine oarecum pe lângă sine pe celălalt. Dar cratima în acest caz nu este folosită de toată lumea. Destul de asemănătoare sunt cazurile unde acelaşi cuvânt se repetă, uneori sub o formă uşor schimbată: *repede-repede, gol-goluţ*. Unii preferă să pună virgulă: *repede, repede*. Situaţia e mai clară acolo unde unul dintre cuvinte nu se întrebuinţează izolat, de exemplu în formula *câine-câineşte*, substantivul *câine* apare cu o întrebuinţare pe care n-ar putea-o avea fără să fie urmat de *câineşte*, ceea ce face obligatorie folosirea cratimei.

49. Cratima cu sensul de „până la“. Alt rol al cratimei: leagă două numerale când alegerea între ele nu se poate face sigur: *două-trei ore* (sau *două până la trei*, adică „sau două, sau trei“, „vreo două“). De aici decurge întrebuinţarea în locul unor prepoziţii cu înţelesul de „de la… până la“ (ca şi cum linioara ar marca distanţa sau durata): *şoseaua Bucureşti-Ploieşti*. Pe firme sau pe uşile întreprinderilor citim: *consultaţii 3-5*; *deschis 8-12*; *orele de birou 3-7*. Formula aceasta, ca prescurtare, este admisibilă. Vedem însă adesea scrieri hibride, care iau o parte din formula pronunţată şi o parte din cea scrisă: *consultaţii de la 8-12*, ca şi când trăsătura de unire ar însemna „până la“. Când se citesc anunţuri la radio sau la televiziune, auzim şi citit aşa, adică *de la opt-douăsprezece*. Ori prescurtăm complet, şi scriem *8-12*, ori

nu prescurtăm deloc, şi scriem *de la 8 (până) la 12*. Greşeala merge şi mai departe, şi cratima ajunge să ţină loc şi de verb, atunci când se scrie pe invitaţii:

Începutul balului de la 9 seara - 5 dimineaţa.

Dacă începutul durează opt ore, cât trebuie să ne închipuim că va dura întregul bal? Aici, cratima ar trebui tradusă prin „şi balul durează până la“, ceea ce, evident, e cam mult.

O greşeală asemănătoare este suprimarea conjuncţiei *şi* în formule ca *între Bucureşti-Ploieşti*, pornindu-se de la exprimări prescurtate (corecte) ca *şoseaua Bucureşti-Ploieşti*. E ca şi cum am scrie *între mine-tine*.

50. Cratima despărţitoare? Sunt şi cazuri unde la prima vedere s-ar părea că liniuţa de unire desparte, nu uneşte. Anume, e vorba de despărţirea accidentală a unui cuvânt în două sau mai multe părţi, fie pentru că vrem să arătăm silabele din care e format (*le-gă-tu-ra*) sau să apăsăm pe fiecare dintre ele în parte, ca să le dăm mai mare greutate (*a-fa-ră! strigă el*), fie pentru că, ajunşi la sfârşitul unui rând, n-am izbutit să terminăm un cuvânt (despre aceasta se va vorbi în amănunt la § **83** şi **87**). În realitate, şi în aceste cazuri rolul cratimei este tot de a uni: motive de natură stilistică sau practică ne-au silit să despărţim cuvântul în două sau mai multe bucăţi, dar, pentru a nu lăsa aceste bucăţi să se răzleţească, să se piardă una de alta, le legăm între ele prin cratimă.

51. Apostroful. Rolul apostrofului [’] este să marcheze suprimarea uneia sau a mai multor litere (şi sunete). Până în 1953, regula era că se punea apostrof peste tot unde lipsea o parte dintr-un cuvânt, de cele mai multe ori o vocală. Se scria deci *s’aduc* (dar *să duc*), *într’atât* (dar *întrucât*), *m’am dus* (dar *mă duc*) etc. La întâlnirea a două cuvinte strâns legate între ele, primul terminându-se cu o vocală, iar al doilea începând tot cu o vocală, foarte adesea prima dintre cele două vocale în contact este suprimată (astăzi, în această situaţie punem

cratimă). Trebuie totuşi să notez că o modă relativ recentă restituie adesea vocala care fusese suprimată. În tinereţea mea, mi se părea o extremă pedanterie să se pronunţe *nu a venit* în loc de *n-a venit*; de atunci încoace, mişcarea a continuat şi se pare că pronunţarea lui *u* se impune din nou, în orice caz mă surprind uneori şi pe mine pronunţând aşa.*

A fost o vreme când unii, împotriva regulii, puneau şi apostrof, şi liniuţă de unire: *într'-atât*, ceea ce, evident, era o risipă de energie, de vreme ce ambele semne marcau acelaşi lucru. Altă greşeală care se făcea adesea era punerea apostrofului înaintea pronumelor enclitice sau în urma celor proclitice, cum şi a verbului aton *s* („sînt"). În expresii ca *dă-mi*, *lasă-ţi*, *nu-şi*, *ia-i*, *bate-l*, *unde-s* sau *mi-a dat, ţi-o spun, l-am văzut, nu-s*, *s-acolo* etc. nu lipseşte nimic, deci apostroful nu are ce căuta. Pronumele sunt *mi*, *ţi*, *i* şi *l*, aşa cum reiese din exemple ca *mi l-a dat, ţi se pare, i s-a părut, şi l-a luat* etc. Este adevărat că în unele cazuri găsim înainte un *î*, dar acesta nu reprezintă păstrarea unei vechi vocale, ci, dimpotrivă, este un adaos relativ recent: putem pronunţa *l-am văzut*, dar *l văd* nu, de aceea s-a simţit aici nevoie de o vocală de sprijin, care se adaugă înaintea pronumelui (*îl văd* şi tot aşa *îmi dă* etc.). Într-adevăr, *î* iniţial nu apare decât acolo unde pronumele nu are altă vocală (când *i* e „scurtat", nu rămâne din el decât pronunţarea muiată a consoanei precedente) şi unde nu e legat de un cuvânt următor care începe cu o vocală (de exemplu, *mi-aduc*) sau de un cuvânt anterior terminat în vocală (de exemplu, *dă-mi*). Nu putem deci spune că în *mi-aduc* lipseşte *î* şi că trebuie scris cu apostrof (*'mi-aduc*), odată ce forma primitivă este fără *î*, iar acolo unde acesta apare este adăugat. E greşită, bineînţeles, şi scrierea *î-mi*, deoarece *î* nu constituie un cuvânt. Şi mai greşite sunt scrierile ca *l'a*, *l'am*, foarte frecvente în trecut: între *l* şi *a*, oricum am interpreta faptele, nu lipseşte nimic. Cam la fel stau lucrurile cu verbul *s*: *sînt,* scurtat în *s,* primeşte un *î* de sprijin acolo unde nu poate fi pronunţat fără o vocală. Deci *nu-s*, *s-aproape*, dar *îs mulţi*. Dar amănuntul acesta

priveşte mai mult graiurile regionale, deoarece limba literară foloseşte rar forma scurtată *s*.

* DOOM2, XLI: „Şi eliziunea poate fi **obligatorie** (*dintr-un*, *într-un*, *printr-un* < *dintru/întru/printru* + *un*; *într-adevăr* < *întru* + *adevăr*; *m-a* (*văzut*) < *mă* + *a*; *v-a* (*văzut*) < *vă* + *a* (*văzut*); *s-a* (*zis*) < *se* + *a* (*zis*)) sau **facultativă** (*c-a văzut/că a văzut*; *cu un copil/c-un copil, după o oră/dup-o oră, fără a vorbi/făr-a vorbi*; *n-aveam/nu aveam*; *n-a văzut/nu a văzut*; *n-o să vadă/nu o să vadă*; *până acolo/pân-acolo*; *s-o vadă/să o vadă*).“

52. Unde se mai pune apostrof. Unii, constatând că apostroful a fost înlocuit cu cratima în rolul de legătură între cuvintele sudate prin suprimarea unei vocale, îşi închipuie că apostroful a fost desfiinţat. Ideea e greşită, apostroful continuă să fie folosit acolo unde o parte a unui cuvânt a fost suprimată, fără să existe contopire a două cuvinte. În primul rând, se suprimă uneori o vocală în mijlocul unui cuvânt, de exemplu *văz’t* pentru *văzut*; alteori, se suprimă o consoană, de exemplu în *po’tret* pentru *portret*. Apoi, se poate să lipsească mai mult decât un sunet, de exemplu când se pronunţă *nost’* în loc de *nostru* sau *don’* în loc de *domnul*.

Adverbul *parcă* este compus din *pare că*. Nu se scrie cu linioară, deoarece nu s-au contopit două vocale. Dar nu se scrie nici cu apostrof (cum se scria în trecut), ceea ce se bazează pe o regulă pe care o vom vedea mai departe (§ **67**) şi care priveşte autonomia înţelesurilor; într-o frază ca următoarea:

Mă vait eu, dar parcă mă aude cineva?

Înţelesul izolat al celor două elemente a dispărut cu totul, avem de-a face cu un cuvânt nou, diferit de părţile lui componente.

53. Parantezele. Urmează la discuţie câteva semne care nu au corespondent în pronunţare. Începem cu

parantezele. Se închid între paranteze pasajele unui text care puteau eventual lipsi, nefiind date decât ca explicaţie la ceea ce precedă sau urmează:

Am trecut prin oraşul Aachen (Aix-la-Chapelle).

Oghealul (plapuma) serveşte pentru învelit.

Se mai pune între paranteze tot ce ar putea stânjeni mersul normal al frazei sau al unei relatări, de exemplu indicaţiile bibliografice etc.

În baza principiului că micile schimbări cantitative duc la mari schimbări calitative (Engels, Anti-Dühring), vom cerceta dacă...

Sărbătorim astăzi un sfert de veac de la instaurarea Republicii (aplauze furtunoase, strigăte de „ura!“).

De asemenea, se pun între paranteze aprecierile autorului cu privire la un text citat:

Poliţia, pretinzând că apără cuceririle civilizaţiei (ce glumă!), a împrăştiat publicul care manifesta contra abuzurilor.

Câteodată întreruperea consistă numai dintr-un simplu semn de întrebare sau de exclamare intercalat între paranteze:

S-a putut susţine că limba a fost dăruită (?) omului ca să-şi ascundă gândurile (!).

54. Intercalări. Parantezele pot fi utilizate uneori pentru a aduce claritate într-o frază, de obicei lungă, unde sunt prea multe intercalări şi întreruperi. Iată o frază greu de înţeles în forma în care a fost scrisă:

Avioanele X., fabricate în grabă, întrebuinţate pentru

transportul de călători, făcând curse adesea destul de lungi şi luând pe bord femei şi copii, din cauza defectelor de fabricaţie, căci constructorii folosesc material prost, dau loc la numeroase accidente care costă în fiecare an viaţa a sute de persoane, nu numai adulte, ci şi în vârstă fragedă.

Se poate înţelege că avioanele iau pe bord femei şi copii din cauza defectelor de fabricaţie. Totuşi fraza, în general prea lungă, nu se poate scinda în două fraze mai scurte, pentru că o serie de amănunte sunt pomenite doar în treacăt şi, dacă ar fi separate, ar însemna să li se acorde o atenţie mai mare decât merită. Pe de altă parte, autorul nu vrea să renunţe la nici unul dintre detaliile prezentate. Soluţia este să se pună între paranteze una sau mai multe părţi, şi acestea, din punct de vedere sintactic, pot fi complet dezlegate de restul frazei:

Avioanele X., fabricate în grabă, întrebuinţate pentru transportul de călători (ele fac adesea curse prea lungi şi iau pe bord femei şi copii), din cauza defectelor de fabricaţie (constructorii folosesc material prost), dau loc la numeroase accidente care costă în fiecare an viaţa a sute de persoane, nu numai adulte, ci şi în vârstă fragedă.

Între paranteze se pot închide şi cuvinte şi chiar fragmente de cuvinte. De exemplu, se vorbeşte de revoluţionarul de la 1848 *Golescu (Negru)*, care, prin epitetul adăugat, este diferenţiat de omonimul său *Golescu (Albu).* Cuvântul *jumătate* se pronunţă uneori *jumate*. Pentru a nu se pierde legătura cu forma originală, se poate reda în scris astfel: *jum(ăt)ate.*

55. Alte întrebuinţări ale parantezelor. *Paranteza de închidere se întrebuinţează singură, pentru a deosebi o literă sau o cifră de restul textului, fie că aceasta marchează termenii unei înşiruiri, fie că trimite la o notă în josul paginii:*

Editurile care publică lucrări de lingvistică sunt: 1) Editura Academiei, 2) Editura Ştiinţifică, 3) Editura Enciclopedică, 4) Editura Didactică…

Primele realizări ale regimului nostru au fost: a) reforma agrară, b) reforma monetară, c) naţionalizarea marilor întreprinderi, d) reforma învăţământului…

În textele mai vechi, se punea paranteză şi în subsol, după cifrele care numerotau notele.

Donici s-a inspirat în fabulele lui din opera lui Krâlov4.

Astăzi, s-a renunţat la această paranteză, care este inutilă: în note, cifrele, fiind puse la începutul alineatelor, se detaşează destul de bine. Adesea nici în text nu se mai pune paranteză după cifra care arată la ce se referă nota.

[Unii autori preferă să marcheze notele cu o steluţă (*), numită *asterisc*. Acest semn mai serveşte în cărţile de lingvistică pentru a însemna cuvintele care nu sunt atestate în texte, ci au fost reconstruite prin comparaţie, de exemplu vechiul slav **gonsakŭ*, din care provine românescul *gânsac*, nu apare în nici un text vechi slav.]

În şcoala elementară, se capătă uneori deprinderea de a folosi parantezele în loc de ştersătură atunci când ceva a fost scris greşit:

Capitala ţării noastre este (Bucre) Bucureşti.

Acest obicei nu este recomandabil, deoarece, după cum am văzut, textele închise între paranteze trebuie citite şi luate în seamă, chiar dacă întrerup pentru o clipă mersul normal al exprimării.

56. Parantezele franceze. În afară de parantezele rotunde, pe care le-am discutat până aici, mai există şi paranteze drepte, de forma următoare: [ ]. Acestea poartă în tipografie numele de *paranteze franceze*, pe când în franţuzeşte li se spune *crochets*. Rolul lor este dublu: pe de o parte, servesc pentru a închide un text care trebuie pus

între paranteze, dar [care] mai cuprinde în sânul lui un pasaj între paranteze; pe de altă parte, p[ot] marca un pasaj adăugat de alt autor sau scris de altă mână decât restul textului, sau un pasaj care poate fi eventual lăsat la o parte (am recurs eu însumi la acest procedeu în paragraful precedent):

Înţelegerea între oameni din ţări diferite devine tot mai uşoară [„În vremea noastră are loc un nou fel de unificare lingvistică, pe deasupra frontierelor naţionale, fără constrângere şi folosind verificarea neîncetată în procesul comunicării, deci pe cale naturală“ (Tratat de lingvistică generală, Bucureşti, 1971, p. 413).].

În paranteză, e citat un pasaj din *Tratat de lingvistică generală*, iar citatul comportă, la rândul lui, o paranteză care arată provenienţa textului. Deci, paranteză în paranteză.

Şi eu sunt de neam mare [zice Samson mai departe], dar s-o arăt nu-mi place...

Avem aici un citat dintr-o fabulă a lui Gr. Alexandrescu, dar textul dintre parantezele pătrate nu aparţine acestui autor, ci e o explicaţie dată de cel care a reprodus versul.

Am vorb[i]t cu el...

Textul original cuprinde cuvântul *vorbt*, evident greşit, iar editorul l-a corectat, dar, pentru a arăta că a intervenit în text, că originalul se prezenta altfel decât e reprodus aici, a pus între paranteze drepte litera adăugată. Mulţi în această situaţie preferă parantezele ascuţite: < >.

57. Paranteza şi punctul. O problemă care rareori este examinată e aceea a locului parantezei în raport cu semnele de punctuaţie. În ce priveşte punctul, de cele mai multe ori el se pune mecanic după paranteză. Acest lucru

este just numai dacă fraza a început înaintea parantezei, de exemplu:

Ţara noastră a repurtat adesea succese mari în sport (la tenis de masă, la handbal, la tenis de câmp).

Punctul priveşte aici întreaga frază, şi e normal să fie pus acolo unde ea de fapt se isprăveşte, adică după paranteză. Dar dacă în paranteză se începe o frază aparte, este normal ca punctul cu care se termină să fie înlăuntrul parantezei, de vreme ce el face parte integrantă din frază, iar dacă o înlăturăm pe aceasta, cu paranteză cu tot, punctul nu mai are nici un rost:

Nu cel ce bagă lemne în cuptor, ci cel ce le aprinde se înţelege că dă foc. (Citatul provine din Iordache Golescu şi e reprodus după I. Zanne, Proverbele românilor, III, p. 138.)

Aici, textul introdus între paranteze a fost o referinţă bibliografică, dar ar putea fi şi o frază de orice altă natură:

În cinstea aniversării republicii, ne-am angajat să depăşim planul de muncă cu 10%. (Alte întreprinderi şi-au luat angajamente mai mari.)

58. Paranteza şi virgula. Raporturile dintre paranteză şi virgulă trebuie de asemenea reglementate. Mulţi pun automat virgula înaintea primei paranteze, fie că o repetă sau nu şi după a doua paranteză. De exemplu:

Am plecat cu Constanţa, (cumnată-mea) să însoţim nişte prieteni.

Am plecat cu Constanţa, (cumnată-mea), să...

Aceste feluri de punctuaţie sunt amândouă greşite. Paranteza întâi, conţinând o completare a cuvântului sau a propoziţiei care precedă, se leagă strâns de ele şi nu rămâne loc pentru virgulă la mijloc. În schimb, după a doua paranteză e normal să se pună virgulă, dacă aceasta

e cerută de logica frazei:

Am plecat cu Constanţa (cumnată-mea), să însoţim...

Există totuşi cazuri, destul de rare, când e corect să punem virgula înainte de paranteză, eventual chiar şi înainte, şi după. Când, prin înţelesul lui, textul din paranteză se leagă strâns numai de ceea ce urmează, e normal să punem virgula înaintea parantezei:

Tocmai când soarele e d-asupra amiazului, (căruţa) soseşte la locul de întâlnire al vânătorilor (Odobescu).

Între limbile scrise în ţara noastră, (paleo)slava este una din cele mai importante.

În aceste citate, este clar că trebuie virgulă înainte de *(căruţa) soseşte* şi că prefixul *paleo-* e legat de *slava*, nu de *noastră*.

Virgula şi înainte, şi după paranteze are rost numai în cazul extrem când, printr-o convenţie între autor şi cititori, anumite cuvinte se pun între paranteze pentru a sublinia natura lor specială, prin urmare paranteza poate să nu fie strâns legată nici de ce precedă, nici de ce urmează. De exemplu, într-o înşiruire a statelor europene hotărâm că vor fi trecute între paranteze cele care mai păstrează regimul monarhic:

Albania, (Anglia), Austria, (Belgia), Bulgaria...

59. Paranteze drepte şi cursive. O ultimă chestiune, care priveşte numai tiparul. Se obişnuieşte ca paranteza finală să se culeagă din aceleaşi caractere ca ultimul cuvânt dinaintea ei, indiferent de caracterul parantezei iniţiale. De exemplu:

Profesorii din trecut explicau că răscoala de la 1907 a avut caracter naţional (asta se chema pe atunci istorie).

Este neestetic şi în acelaşi timp nelogic. Lucrul sare în ochi mai ales când între paranteze este un singur cuvânt:

Zeciuiala (dijma) împiedica progresul agriculturii.

Lipsa de simetrie între cele două paranteze este net supărătoare. În realitate, ambele paranteze trebuie culese cu caracterele folosite în general pentru textul înconjurător, căruia îi aparţine. De fapt însă, regula propusă aici nu se aplică nicăieri.

60. Semnele citării. Ghilimelele sau semnele citării servesc în primul rând pentru a marca un text reprodus după alt scriitor sau vorbitor, indiferent dacă i se dă numele sau nu:

Având în vedere că „Numele unui lucru este cu totul exterior naturii sale“ (Karl Marx), nu ne putem aştepta ca două limbi străine una de alta să aibă acelaşi cuvânt pentru aceeaşi noţiune.

Deşi „veşnic tânăr şi ferice“, Alecsandri a scris şi versuri triste.

Logic este ca, atunci când în mijlocul textului citat se găseşte intercalat un pasaj care nu face parte din citat, [acesta] să fie distins prin închiderea ghilimelelor înaintea lui şi redeschiderea lor după el:

„Românul are şapte vieţi“, spunea un ministru acum cincizeci de ani, „el nu are nevoie de dispensare medicale...“

În general însă, scriitorii neglijează acest detaliu atunci când intercalarea cuprinde numai arătarea originalului după care se citează:

„La toamnă, zicea tânărul, voi fi student.“

Este evident că *zicea tânărul* nu face parte din citat, astfel că nu există pericol de confuzie: în forma prezentată aici, s-a evitat încărcarea textului cu semne suplimentare.

61. Ghilimele de mai multe feluri. Germanii sunt pedanţi în această privinţă. Nu numai că închid şi redeschid citatul în cazul despre care am vorbit, dar folosesc semnele citării chiar pentru o povestire de zeci de pagini, dacă se reproduc în stil direct cuvintele cuiva. Iar dacă în interiorul acestei povestiri se introduce alt citat, folosesc ghilimele de mai multe feluri pentru a se putea diferenţia fiecare citat în parte. În general, pornesc de la un semn [grafic] mai simplu decât cel cu care suntem deprinşi noi, anume folosesc o singură bară[/virgulă] [´/'], pe care o pun la începutul şi la sfârşitul întregii povestiri (după acest model, unii români folosesc şi ei ghilimele cu o singură bară[/virgulă], ceea ce are un defect: se poate confunda cu [semnul grafic pentru „prim“, numit în tipografie] „primă“ – vezi § **108** – şi chiar cu apostroful). Citatul care intervine la mijlocul povestirii se marchează prin două bare[/virgule] la început şi două la sfârşit, deci prin semnul cu care suntem obişnuiţi noi. Dar, în cazuri mai complicate (să ne gândim de exemplu la *O mie şi una de nopţi* sau la *Metamorfozele* lui Ovidiu, unde intervin mereu alte povestiri în sânul celor începute), se ajunge până la patru sau cinci bare[/virgule]. Este logic, dar greoi. Noi punem în aceste cazuri acelaşi fel de ghilimele. Iată un fragment din *Ideologia germană* de K. Marx şi Fr. Engels:

„Drumul spre unic este pietruit cu deducţii proaste, cu apoziţii care sunt „scara“ sa „cerească“, împrumutată de la chinezi.“

Aceleaşi semne ale citării au servit pentru a marca, la începutul şi la sfârşitul textului, faptul că acesta e citat din clasicii marxismului, iar înainte şi după cuvintele *scara* şi *cerească*, faptul că acestea provin din frazeologia lui

Stirner. Nu e nici o confuzie, deşi nu s-au folosit semne suplimentare. Din păcate însă, lucrurile nu se prezintă totdeauna atât de simplu: ce ne facem atunci când citatul intercalat se termină odată cu cel care-l cuprinde? Iată acelaşi pasaj, redat însă de astă dată mai complet:

„Drumul spre unic este pietruit cu deducţii proaste, cu apoziţii care sunt „scara“ sa „cerească“, împrumutată de la chinezi, şi „frânghia obiectivităţii“ (pag. 88) pe care îşi execută el „salturile de purice“.

Acum, ghilimelele puse la sfârşit servesc şi pentru a închide expresia *salturile de purice*, şi pentru a încheia întregul citat [dat] de noi. Dar după ce poate cunoaşte cititorul acest lucru? De unde ştie el că textul citat nu continuă, dacă se poate crede că ghilimelele privesc numai ultimele două cuvinte? În cazul de faţă, încă am mai putea scăpa printr-un subterfugiu: observăm că punctul face parte din citat (problema va fi dezbătută mai jos), deci trebuie pus înlăuntrul ghilimelelor. Am putea deci la rigoare să considerăm că ghilimelele pe care le-am scris încheie citatul interior, iar după punctul cu care se termină întregul pasaj reprodus să punem din nou ghilimele [, pe cele] generale (dacă pot să mă exprim aşa): ...*purice“.“* Dar nici acest subterfugiu nu ne salvează întotdeauna. Iată un exemplu concludent:

Sarcina principală a congresului consta „în a fonda un partid adevărat pe bazele principiale şi organizatorice pe care le formulase şi elaborase „Iskra“.

Aici, cititorul nu mai poate cunoaşte dacă ghilimelele puse după cuvântul *Iskra* închid numai acest cuvânt, sau întregul citat, dar nici nu putem pune punct înainte de ghilimele, de vreme ce *Iskra* face parte din citatul iniţial.

Soluţia care se adoptă de obicei se bizuie pe folosirea unui alt fel de ghilimele, numit în tipografie *ghilimele franceze* [« »]. Se începe şi se încheie citatul general cu

acest tip, iar citatul din mijloc e marcat prin tipul curent, deci, în cazul citat,

«în a fonda... „Iskra".»

Trebuie numai să se aibă în vedere că fiecare dintre cele două tipuri [de ghilimele] e compus din [câte] două semne şi că nu se poate începe cu un tip şi să se termine cu celălalt (uneori, vedem această greşeală: *mi-a spus «lasă-mă în pace"*).

62. Alte întrebuinţări ale ghilimelelor. Se pun adesea între ghilimele numele de instituţii, de vapoare şi altele de acest fel, pentru a le distinge de context: *cinematograful „Central", crucişătorul „Variag"*. Fără ghilimele, am putea crede că e vorba de un cinematograf care întâmplător e central, dar poartă alt nume (majuscula nu e totdeauna de ajutor, căci s-ar putea ca întregul text să fie scris cu majuscule, de exemplu pe o firmă).

De asemenea, se pot pune între ghilimele titlurile de cărţi sau de capitole despre care vorbim:

Coşbuc, în „Noi vrem pământ", a formulat foarte bine sentimentele ţăranilor săraci din vremea lui.

Nu se pun însă între ghilimele numele autorilor. Semnalez aceasta, deoarece oamenii mai puţin instruiţi au tendinţa de a pune între ghilimele toate cuvintele care li se par că ies din comun şi ar merita să fie scoase în relief, de exemplu:

Directorul fabricii, anume „Gheorghe Popescu"...

Dacă într-adevăr se simte nevoia marcării speciale a numelui, se poate folosi pentru aceasta sublinierea.

În studiile de limbă, se pun între ghilimele cuvintele care arată înţelesul elementelor lexicale studiate (acestea se subliniază). De exemplu:

Latinescul labor *înseamnă mai curând „osteneală"*

decât „muncă“.

A fost într-o vreme obiceiul ca în dialoguri să se pună ghilimele la începutul şi la sfârşitul pasajului care aparţine unui vorbitor. Unii puneau chiar şi linie de pauză, şi ghilimele:

— „Ai fost la târg?“ — „Am fost.“

Acest obicei, care încarcă mult textul, a fost astăzi aproape complet părăsit. Întâi, s-au suprimat ghilimelele din mijloc, rămânând numai cele de la început şi de la sfârşit, pentru a se marca faptul că avem un dialog:

„Ai fost la târg? — Am fost.“

Astăzi, ne mulţumim să punem linioare de pauză înaintea textului fiecărui vorbitor şi fiecare replică o începem cu [alineat] nou, ceea ce este suficient pentru a lămuri pe cititor.

Alt obicei învechit este acela de a începe cu ghilimele toate rândurile unui pasaj citat:

M. Kogălniceanu scrie: „Negreşit că una din trăsăturile cele „mai caracteristice a unui popor este portul naţional; însă „acesta, ca şi atâtea alte obiceiuri vechi strămoşeşti ce ne da „un tip original, a trecut şi s-a şters în Moldova.“

Astăzi, foarte puţini mai pun ghilimele în această situaţie şi toată lumea înţelege unde se termină textul citat.

Cuvintele altuia se pot reproduce şi în ironie sau în bătaie de joc. De aici obiceiul de a întrebuinţa semnele citării pentru a arăta că nu eşti de acord cu o idee sau cu înţelesul care se încearcă să se dea unui cuvânt:

Explicaţia „succesului“ pe care l-a repurtat echipa locală a fost slaba comportare a oaspeţilor.

Ghilimelele arată că „succesul“ nu a fost succes. La citire, e nevoie de inflexiuni speciale ale vocii pentru a reda nuanţele de acest fel. Unii citesc aşa: *...succesului între ghilimele pe care l-a repurtat...* Poate mai simplu ar fi să zicem *explicaţia aşa-zisului succes*.

63. Ghilimelele faţă de celelalte semne. Ca şi în cazul parantezei, trebuie să analizăm începutul şi sfârşitul frazei dintre ghilimele, ca să stabilim locul punctului. Dacă ghilimelele încep în mijlocul frazei, atunci e natural ca punctul să se pună după ghilimelele de închidere. Dacă însă întreaga frază este un citat, şi deci înaintea ei se deschid ghilimelele, atunci e normal ca punctul să fie pus înainte de închiderea ghilimelelor:

Filmul se prezintă la cinematograful „Patria“.

„Modul în care oamenii îşi produc mijloacele de trai – scrie Marx – depinde în primul rând de felul mijloacelor de trai pe care le-au găsit şi pe care trebuie să le reproducă.“

Bineînţeles, când punctul final marchează numai o prescurtare, iar citatul nu a început de la primul cuvânt al frazei, mai trebuie un punct şi după ghilimele:

Mi-a spus că volumul „costă 100 l.“.

Când fraza dintre ghilimele se termină cu semnul întrebării sau al exclamării, ghilimelele se vor pune normal după aceste semne. Dar dacă citatul nu cuprinde întreaga frază, atunci după ghilimele mai trebuie pus şi punct, pentru a încheia fraza:

Eu i-am atras atenţia că greşeşte, dar el mi-a răspuns „dă-mi pace!“.

Ceva mai greu de lămurit este cazul punctelor de suspensie legate de ghilimele. Când începem un citat din mijlocul frazei sau când îl întrerupem înainte de a se fi

sfârşit fraza citată, trebuie să punem şi puncte, şi ghilimele. Dar punctele vor fi cuprinse între ghilimele, sau nu? Depinde dacă punctele reprezintă ceva subînţeles în pasajul citat sau în textul celui care citează:

„Mai am un singur dor:

În liniştea sării…“

Aici, am suprimat sfârşitul strofei bine cunoscute a lui Eminescu. Mai departe, dau continuarea, suprimând însă începutul:

„…În liniştea sării

Să mă lăsaţi să mor
La marginea mării.“

Şi într-un caz, şi în celălalt, punctele reprezintă suprimarea unei părţi din citat, deci e normal ca ele să fie cuprinse între ghilimele. La fel procedăm când reproducem o frază completă, dar vrem să arătăm că nu este nici începutul, nici sfârşitul unui text:

„…De ce nu m-aş legăna,

Dacă trece vremea mea?…“

În exemplul următor însă, nu lipseşte nimic din citat, punctele pregătesc numai o surpriză pentru cititor, de aceea e normal ca ele să nu fie închise între ghilimele:

Artista de cinema Anabella mi-a spus odată că stăpânirea mai multor limbi… „e un noroc“!

Când înainte de ghilimele sunt puncte de suspensie, trebuie să distingem dacă citatul începe odată cu fraza sau în mijlocul ei. În primul caz, terminăm cu semnele citării, pe când în cel de-al doilea, concluzia frazei, adică punctul, se pune după semnele citării:

„E uşor a scrie versuri când nimic nu ai a spune…“

Eminescu zice că „e uşor a scrie versuri...“.

64. Ghilimelele şi sublinierea. Ca să marcăm importanţa unui cuvânt sau a unui pasaj, tragem dedesubt o linie, ceea ce în textele imprimate se traduce prin întrebuinţarea altui fel de caractere (de exemplu, dacă textul e cules cu litere drepte, ceea ce e subliniat apare în cursive, şi viceversa). Ghilimelele sunt tot un fel de subliniere. Din ce în ce mai mult întâlnim astăzi în manuscrise şi chiar în tipărituri greşeala de a se sublinia orice text pus între ghilimele. Zic că e o greşeală, pe de o parte pentru că se face risipă de material, pe de altă parte pentru că se pierde posibilitatea de a arăta că un cuvânt sau un pasaj din textul citat merită să atragă în mod special atenţia asupra sa. Iată un pasaj dintr-o scrisoare publicată de *Contemporanul* din 29 decembrie 1972, p. 2, col. 5:

„Drama celor rupţi de locurile natale a fost evocată cu multă duioşie de marele nostru Nicolae Iorga în piesa Dor de-acasă.“

Dacă subliniem tot pasajul citat, titlul piesei nu mai poate fi scos în relief prin subliniere. Pe de altă parte, se întâmplă adesea ca acela care citează să vrea să atragă atenţia asupra unui pasaj din citat. Pentru aceasta poate folosi sublinierea, cu condiţia să nu fie subliniat întregul citat. De exemplu, în pasajul reprodus mai sus, pe mine mă interesează în mod special cuvântul *rupţi*, cu valoare figurată. Nimic nu mă împiedică să-l subliniez pe acesta singur. De obicei, în asemenea situaţie, se marchează, între paranteze sau într-o notă, *subliniat de mine* şi se adaugă iniţialele numelui celui care citează. Alteori, când sublinierea se găseşte în textul originar, se marchează: *sublinierea aparţine autorului citat.*

65. Alineatul. Pentru a ajuta la clasarea ideilor, pentru a delimita diferitele pasaje, se întrebuinţează

alineatul, sau, cum i se zice în tipografie, *starea*: se părăseşte un rând înainte de a se fi ajuns la capăt şi se începe un rând nou, lăsând un oarecare spaţiu liber la începutul acestuia. Stabilirea alineatelor este în totul la alegerea scriitorului, care însă trebuie să se conducă după criterii logice: să nu despartă una de alta fraze care sunt strâns legate între ele prin conţinutul lor şi să nu scrie în continuare fraze care aparţin unor grupuri de idei cu totul diferite. Schimbările de alineat ar trebui să corespundă unor pauze mai lungi în vorbire sau în citire.

Cuvântul

66. Generalităţi. Am arătat în introducere că, de multe ori, chiar oameni într-un stadiu de civilizaţie mai înaintat nu sunt în stare să analizeze o frază şi să o despartă în elementele ei componente. Cu atât mai puţin se ştie a se despărţi propoziţia în cuvinte.

Pentru oamenii de azi, trecuţi prin şcoală, analiza propoziţiei este totuşi relativ uşoară. În formularea *calul paşte iarbă*, este lesne de deosebit un prim cuvânt, *calul*, care ne deşteaptă în minte imaginea unui animal bine cunoscut, şi cuvântul *iarbă*, care de asemenea ne aduce în gând o imagine precisă, o suprafaţă acoperită cu o plantă ştiută, de obicei de culoare verde. Între aceste două cuvinte, rămâne un grup de sunete, în care va trebui să recunoaştem un al treilea cuvânt, deşi imaginea concretă este în cazul acesta ceva mai greu de evocat, dacă-l izolăm

de celelalte două. E vorba, într-adevăr, de acţiunea pe care o face animalul pomenit, subiectul, şi ale cărei efecte le suferă celălalt obiect, denumit prin al treilea cuvânt (complementul direct).

În cea mai mare parte a cazurilor, situaţia este la fel de uşoară ca aici; ne-am deprins să manevrăm cu cuvântul izolat, reprezentând un concept precis; la această deprindere a contribuit şi nevoia de a folosi dicţionarele, fie pentru a găsi traducerea dintr-o limbă într-alta, fie pentru a căpăta explicaţii asupra unui cuvânt din propria noastră limbă. În dicţionar, cuvintele se găsesc izolate.

Nu este însă la fel de uşor pentru oamenii cu mai puţină învăţătură, după cum n-a fost totdeauna uşor nici pentru cei învăţaţi. Separarea cuvintelor în scris a uşurat enorm munca de analiză gramaticală, dar această separare nu s-a făcut totdeauna şi peste tot. Ea ne apare astăzi ca un element indispensabil al scrierii şi al citirii; dar textele latineşti, în Antichitate, nu cunoşteau în general altă oprire decât sfârşitul rândului. Din această cauză, editorii se izbesc adesea de dificultăţi de interpretare. Un exemplu ne va arăta până unde pot merge încurcăturile. Filozoful Seneca, într-o scrisoare, discută definiţia filozofiei. El spune:

Philosophia unde dicta sit apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam et sapientiam ita quidam finierunt, ut dicerent...

Textul acesta a rămas neînţeles aproape două mii de ani. Traducerea lui se făcea astfel: „Se vede de unde şi-a luat filozofia numele: o mărturiseşte chiar cu numele ei. Unii au definit şi înţelepciunea unii zicând că...“. Evident, nu putem vedea aici nici un sens. În sfârşit, în secolul trecut, s-a găsit un filolog care a avut ideea să despartă altfel cuvintele:

Philosophia unde dicta sit apparet: ipso enim nomine fatetur quid amet. Sapientiam ita quidam finierunt...

În felul acesta, ideea devine imediat clară: „Se vede de unde şi-a luat numele filozofia: chiar cu numele ei mărturiseşte ce-i place. Unii au definit înţelepciunea zicând că...“ (*Filozofia*, în greceşte, înseamnă „iubire de înţelepciune“.)

Iată cum simpla despărţire justă a cuvintelor a lămurit perfect textul. Ca să ne dăm seama cât de mult ne uşurează înţelegerea faptul că despărţim cuvintele, ajunge să facem un exerciţiu de tipul celor întâlnite în unele publicaţii „enigmistice“: să cerem cuiva un text în care cuvintele să nu fie despărţite şi vom vedea că ne vom încurca adesea la descifrare. Întâlnind grupul de litere *săseducă*, vom putea ezita dacă trebuie despărţit *să se ducă* sau *să seducă*, înţelesurile fiind total diferite. Luând la întâmplare o serie de silabe, am găsit un număr apreciabil de înţelesuri după cum le despărţim într-un fel sau într-altul:

da cam aşa

da, cam aşa
da c-am aşa
dac-am aşa
da ca Maşa
daca Maşa
da camaşa

(Am folosit formele regionale *daca* pentru „dacă“ şi *camaşa* pentru „cămaşa“.) Nu mă îndoiesc că un „enigmist“ cu experienţă ar reuşi să găsească exemple mai complicate şi mai convingătoare.

Cu toată importanţa pe care o are despărţirea cuvintelor, problema nu este (şi nu poate fi) complet rezolvată. Am văzut cu toţii scrisori ale oamenilor puţin instruiţi din trecut, cu despărţiri anapoda, de exemplu: *vărog fru Mos săm daţivoie...* Dar nu despre aceasta va fi vorba aici, ci despre faptul că nici oamenii instruiţi de astăzi nu nimeresc totdeauna cum trebuie despărţirea

cuvintelor. Mai mult decât atâta, există şi cazuri unde chiar specialiştii nu sunt toţi de aceeaşi părere.

67. Un cuvânt, sau mai multe? Au existat în trecut două atitudini opuse, ambele tranşante: unii erau de părere să fie despărţite în elementele lor toate cuvintele compuse pe care le putem analiza, de exemplu *de şi* (nu *deşi*); alţii scriau la un loc toate grupurile mai mult sau mai puţin sudate, de exemplu *pânăla*, *pedealtăparte*. Socotesc justă atitudinea temperată pe care a luat-o broşura Academiei Române în 1932: atunci când fiecare cuvânt în parte şi-a păstrat înţelesul său propriu, scriem separat, iar dacă grupul în ansamblu a căpătat un înţeles nou, iar cuvintele alcătuitoare au pierdut contactul noţional cu înţelesurile lor primitive, scriem totul într-un singur cuvânt. Înainte de a fixa scrierea, este deci nevoie să facem o analiză a gândirii exprimate. În unele cazuri, vom scrie despărţit, în altele la un loc, şi există o a treia situaţie, mijlocie, unde pronunţarea este categoric unitară, dar logica ne arată că avem mai multe cuvinte (de obicei unul sau mai multe dintre ele sunt enclitice): în acest caz, vom despărţi sau, dacă vreţi, vom lega prin cratimă elementele componente.

68. Cine hotărăşte? Spuneam mai sus că sunt de acord cu propunerile Academiei Române de a scrie la un loc cuvintele care şi-au pierdut înţelesul individual, şi separat pe cele care nu şi l-au pierdut. Dar broşura Academiei mai spune şi alte lucruri, care au nevoie de lămuriri. În primul rând, se afirmă că „uzul decide“; dar se pune întrebarea: al cui uz şi din ce timp? În unele cazuri, uzul se va stabili tocmai pe baza regulilor pe care le fixăm acum. Al doilea, ni se propune să scriem separat atunci când cuvântul compus, fiind prea lung, ar căpăta „un aspect rebarbativ“; dar după ce criteriu putem stabili de la ce lungime înainte cuvintele devin „rebarbative“? Al treilea, în sfârşit, ni se cere să scriem separat „când vreuna dintre forme, chiar dacă nu apare cu întrebuinţările ei obişnuite, trebuie totuşi să-şi păstreze independenţa“. De ce? Mister! Cu asemenea regulă, fiecare poate continua

să scrie cum îl taie capul.

În continuare, broşura Academiei Române dă liste de exemple, dintre care multe mi se par notate fals. Voi discuta însă în primul rând indicaţiile date de *Îndreptar*.*

* Pentru actualele norme ortografice, ortoepice şi morfologice ale limbii române, vezi DOOM2, pp. XXV–XCVIII.

69. Se scriu într-un cuvânt. Voi da aici numai câteva exemple pentru a ilustra teoria. În compusul *deunăzi*, care înseamnă „acum câtva timp“, „nu demult“, nimeni nu mai întrezăreşte înţelesul fiecărui element în parte: *de*, *ună*, *zi* (cu atât mai mult cu cât *ună* nici nu există izolat), de aceea îl scriem într-un cuvânt. Tot aşa vom scrie într-un cuvânt *astfel*, deoarece *ast* nu se foloseşte singur. Între părţile componente ale acestor cuvinte nu se poate intercala nici un alt cuvânt, ceea ce dovedeşte că ele sunt sudate. În schimb, *o sută*, *o mie*, *un milion*, deşi arată numere unitare, sunt analizabile: putem zice *unei sute*, *altă mie*, *două milioane* etc., deci le vom scrie despărţit.

Problema se complică prin faptul că acelaşi grup de cuvinte, cu un anumit înţeles, este sudat şi trebuie scris împreună, iar cu alt înţeles trebuie scris despărţit, deoarece fiecare dintre părţile lui şi-a păstrat valoarea obişnuită şi deci poate fi uşor recunoscut. Urmează o serie de exemple pe care socotesc necesar să le tratez pe larg, deoarece sunt dintre cele care dau mai multe complicaţii.

70. *Altfel* şi *alt fel*. În formulări ca:

Aşa trebuie, altfel nu se poate.

altfel de purtare, altfel de purtări.

trebuie să scriem *altfel* la un loc, ceea ce se poate demonstra cu mai multe argumente. Contrariul lui *altfel* este *astfel*, care am văzut că nu poate fi scindat; faptul că nu punem o prepoziţie (*în*) înainte de *altfel nu se poate*,

faptul că articolul *o* se acordă cu *purtare*, nu cu *fel*, demonstrează că în aceste formulări *altfel* este adverb, deci un cuvânt sudat. Dar când spunem:

Există şi alt fel de oameni,

îl putem înţelege pe *alt* ca adjectiv şi atunci putem să folosim pluralul, *alte feluri*, ceea ce exclude scrierea într-un cuvânt. Tot aşa în:

întâmplare de alt fel,

alt fel este opus lui *de felul acesta*, iar *fel* e substantiv, deci trebuie scris despărţit.

71. Formaţii cu *bine-*. Adverbul *bine* intră într-o serie de compuse adjectivale şi adverbiale ca *binecunoscut*, *binecuvântat*, *bineînţeles*, *binevenit*, în verbe ca *a binevoi* etc., scrise fiecare într-un singur cuvânt, ceea ce e normal, deoarece adverbul şi-a pierdut independenţa: e destul să ne gândim că adjectivele primesc articolul la sfârşit (*binecunoscutul* etc.), că verbele pot primi înainte auxiliare (*aţi binevoit*) etc., ceea ce ne obligă să ataşăm pe *bine* de elementul următor.

Se face însă adesea greşeala de a nu se distinge cazurile unde adverbul îşi păstrează funcţia lui originară şi deci trebuie scris separat: *este un lucru bine cunoscut*, *regula n-a fost bine înţeleasă* etc.* S-ar putea spune şi *lucru cunoscut bine*, *n-a fost înţeleasă bine*, deci aici nu avem un compus, ci un adverb urmat de un adjectiv sau un verb, fiecare cu construcţia sa.

* DOOM2, p. LXIV:

„**I.** Se scriu într-**un cuvânt**: […]

— **adverb** (uneori substantivizat) **+ adjectiv** (uneori provenit din participiul unui verb compus): *binecuvântat*,

binefăcător, *binemeritat*, *binevoitor*; *clarvăzător*; *preafericit*.

Aceste compuse se deosebesc de îmbinările cu o structură şi o componenţă asemănătoare, care reprezintă fie **compuse** mai puţin sudate, scrise cu **cratimă** (!*bine-crescut* „cuviincios“), fie **grupuri de cuvinte**, care se scriu **separat** (!*bine crescut* „dezvoltat bine“).“

72. ***Numai*** **şi** ***nu mai.*** Se scrie în amândouă felurile, în acord cu ideea pe care vrem să o exprimăm. Desigur, la origine, în ambele cazuri, nu a fost decât unirea a două cuvinte pe care le mai folosim separat şi astăzi: *nu* şi *mai*. Dar când zicem

...pe râu e numai fum,

este clar că *numai* exprimă o idee unică, pe care de altfel putem să o exprimăm şi printr-un cuvânt necompus, de exemplu prin *doar* (necompus din punctul de vedere al vorbitorului actual, căci la origine şi *doar* a fost compus). În afară de *doar*, *numai* se mai poate înlocui prin *exclusiv*, *fără excepţie* etc. Dacă l-am despărţi în *nu* şi *mai*, fraza n-ar mai avea nici un înţeles sau, în cel mai bun caz, ar avea alt înţeles decât cel pe care am vrut să i-l dăm.

Când însă zicem *pe râu nu mai e fum*, e uşor de arătat că *nu* şi *mai* constituie două cuvinte diferite, fiecare cu înţelesul lui lămurit. *Nu* reprezintă o negaţie, ceea ce înseamnă că acţiunea verbului nu se realizează, iar *mai* arată că ideea exprimată de întreaga propoziţie este valabilă doar de aici înainte, lăsând să se înţeleagă că în trecut lucrurile se petreceau altfel. Cele două cuvinte puse în discuţie pot fi chiar despărţite prin alte cuvinte. Se zice, de exemplu, *nu mă mai duc* (unii zic *nu mai mă duc*, dar această construcţie nu este recomandată). Acolo unde s-a format un cuvânt unitar, *numai*, este imposibil să

intercalăm ceva între *nu* şi *mai*. De notat că în unele situaţii cele două formule au ajuns să exprime idei total opuse: *el numai cântă* înseamnă „nu face nimic altceva, tot timpul cântă“, iar *el nu mai cântă* este „a încetat de a cânta“ (deci face altceva).

Când *nu* şi *mai* nu formează un singur cuvânt, ele pot face chiar parte din fraze diferite, de exemplu în loc să zicem *nu mă mai duc*, putem, sub formă de întrebare şi răspuns, să redactăm fraza aşa: *mă mai duc? Nu.* Se înţelege că această construcţie este imposibilă acolo unde *numai* exprimă o singură idee. Cu toate acestea, se mai face greşeala de a confunda pe *nu mai* cu *numai*, scriindu-se într-un singur cuvânt, cu denaturarea sensului. Într-un ziar din trecut s-a publicat o scrisoare a unui cetăţean care mulţumea unui doctor pentru îngrijire şi încheierea era:

...sunt acum la al patrulea flacon şi mă aflu bine, numai sufăr.

Am fi putut înţelege că nu era bine de tot, de vreme ce suferea. În pronunţare, avem un mijloc de a distinge cele două idei: când *nu* este negaţie independentă, punem un accent puternic asupra lui: *boala mi-a trecut, nů mai sufăr*. În cazul celălalt, *numai* este foarte slab accentuat, accentul principal este pe alt cuvânt: *pe râu e numai fům*. În scris, diferenţa aceasta nu se poate marca decât prin unirea sau prin despărţirea celor două elemente. Mai adaug că, pentru simplificarea discuţiei, am neglijat o a treia posibilitate de analiză şi deci de scriere: *nu m-ai*, într-o propoziţie ca *nu m-ai înţeles*.

73. *Odată* şi *o dată*. Avem de-a face cu numeralul *o* şi substantivul *dată* (de fapt, la origine este forma feminină a participiului trecut al verbului *a da*): în *mai spune-mi încă o dată* se disting bine cele două elemente (pluralul este *două dăţi* sau, mai bine, *de două* ori); se poate şi intercala ceva între ele: *o singură dată, o ultimă dată* etc. Dar în *a fost odată ca niciodată*, nu se mai poate distinge din ce e format *odată,* căci înţelesul este „odinioară“,

„demult“. Aici nu putem intercala nimic între *o* şi *dată*. Cât despre *niciodată,* aici putem în teorie să distingem trei formaţii: 1. *nici o dată* (de exemplu: *de câte ori ai mâncat astăzi? Nici o dată*; tot aşa scriem despărţit *nici de două ori*); 2. *nici odată* (de exemplu *nici odată, nici astăzi*); 3. *niciodată* (contrariul fiind *uneori*; de exemplu: *niciodată nu voi mai face aceasta*).

Mai complicat e cazul pluralului: este foarte uşor de stabilit că vom scrie *alte ori, rare ori, de două ori, de multe ori,* căci fiecare element îşi păstrează înţelesul lui distinct. Dar ce facem cu *uneori*? În aparenţă, situaţia e aceeaşi, dar cuvântul *une* nu are existenţă independentă. De aceea, *Îndreptarul* prescrie forma nedespărţită şi la *alteori, rareori.* Cu aceasta, problema nu s-a soluţionat, de vreme ce nu se prescrie şi *dedouăori, demulteori*. După părerea mea, numai *uneori* ar trebui scris unit, mai ales dacă ne gândim că la celelalte compuse se pot face intercalări: *de alte multe ori* etc.*

Odată mai are şi altă valoare: „împreună“. De vreme ce aici înţelesul elementelor componente nu mai apare, trebuie scris nedespărţit şi atunci când urmează *cu* sau *ce*. Într-o ediţie anterioară a *Îndreptarului,* împotriva principiului adoptat chiar de autorii lui, se nota *o dată cu, o dată ce*. Ultima ediţie a revenit, corectând eroarea, deci se recomandă *odată cu, odată ce*.

* DOOM2, pp. LXVI–LXVII:

„Adverbele compuse (dintre care unele sunt şi **adjective** sau **conjuncţii**) se scriu într-**un cuvânt** sau cu **cratimă**. […]

Scrierea împreună deosebeşte asemenea adverbe de **grupurile de cuvinte** cu o structură asemănătoare, în care componentele îşi păstrează independenţa şi înţelesul şi care se scriu în cuvinte **separate**: *altă dată, alt fel, bine înţeles, câte o dată, de cât, de fel, de grabă* (*De grabă, a*

greşit), *de loc, de mult, de plin, *de sigur* (*De sigur, e sigur*), *de vale, de vreme, *după amiaza* (*După amiaza aceea toridă a urmat o seară răcoroasă*), **după masa* (*A plecat imediat după masa de prânz*), **fie cum* (*Fie cum vrei tu*), *în continuu, într-una* (scris cu cratimă din motive fonetice), *nici când, nici (de) cum, nici odată, nici o dată, nu mai, numai de cât, oare cum, o dată, ori cât, tot odată, tot o dată, tot una, va să zică* «vrea să însemne».“

74. Formaţii cu *vreo* şi *nici*. Un subiect ceva mai delicat este scrierea lui *vreo*. S-a scris în trecut şi *vreo* şi *vre-o*, uneori chiar cu apostrof, *vre'o*, deşi nu lipsea nimic. *Îndreptarul* recomandă numai scrierea *vreo*, şi, într-adevăr, în cazuri ca *vreo şapte*, nu se vede nici o posibilitate de analiză a lui *vreo*. Dar în *vre-o sută, vre-o mie, vre-o parte* etc., dacă scriem pe *vreo* într-un cuvânt, lipseşte un *o*, acela pe care îl găsim separat în *o sută, o mie, o parte*. Ar urma deci să scriem *vreo o sută*? Nu, pentru că nimeni nu spune aşa şi nici nu e nevoie. Analiza atentă ne dovedeşte că aici particula este *vre*, nu *vreo*. De unde a apărut *o*? Este simplu de răspuns: după modelul lui *vre-o sută, vre-o mie* etc., unde *o* este la locul său, de vreme ce este folosit şi fără să se pună înainte *vre*, s-a introdus acest *o* şi pe lângă numeralele de la *doi* până la *o sută*, unde nu avea ce căuta. Ce e drept, explicaţia aceasta priveşte istoria limbii şi nu ne îndreptăţeşte să despărţim pe *vre* de *o*, atâta timp cât nu găsim pe *vre* păstrat izolat în limba actuală. Dar întâmplarea face să găsim forma care ne trebuie: alături de femininul *vre-o* există masculinul *vre-un* şi chiar femininul determinat *vre-una* şi aici nu mai avem nici o încurcătură; este clar că *un* este numeralul bine cunoscut, masculinul lui *o*, iar *vre*, particula care aduce valoarea nedefinită. Urmează deci să scriem *vre-un om, vre-o femeie*, rămânând însă ca forme recomandate *vreo doi, vreo trei* etc. Aceasta, cu condiţia ca *Îndreptarul* să adopte propunerea mea.

În acelaşi fel trebuie tratată problema paralelă a lui

nici. Multă vreme s-a recomandat să se scrie într-un cuvânt *niciun*, *nicio*, cu toate că în aceste grupuri valoarea numeralului este limpede, iar *nici* îşi păstrează înţelesul negativ obişnuit, ca în *nici atât*, *nici acum*, *nici aşa*, *nici în ruptul capului* etc.* De vreme ce nu se poate scrie într-un cuvânt *nici doi* sau *nici trei*, de ce am scrie *niciun*? Problema se mai complică prin faptul că *o* poate fi şi articol nehotărât care, bineînţeles, nu are de ce să fie legat de *nici*. Iată totuşi un exemplu de scriere unită: în cuvântul de deschidere al unei reviste, reprodus într-un manual, se citeşte:

Trebuie să adaug că nu e nicio revistă închinată polemicii…

Admiţând că numeralul *un* (*o*) se leagă de *nici*, ar trebui să înţelegem că „nu există reviste de polemică", pe când autorul a vrut să spună că revista sa nu e consacrată nici polemicilor.

Îndreptarul face o diferenţiere justă între *nicicând*, cu înţelesul de „niciodată", şi *nici când*, unde cele două elemente îşi păstrează fiecare valoarea sa: *soldatul nu doarme în post nicicând*, dar *nu doarme nici când e obosit*. La *nicicum* însă, se marchează în *Îndreptar* că se scrie într-un cuvânt (*nu vrea să doarmă nicicum*), fără să se specifice că în cele mai multe cazuri cele două cuvinte trebuie scrise separat: *n-a ieşit nici cum am spus eu, nici cum ai spus tu*. Bineînţeles, *nicidecum*, devenit neanalizabil, se scrie la un loc, afară de cazuri speciale ca: *nu vorbesc nici de cum m-a primit* (adică „de felul în care m-a primit").

* DOOM2, p. LXIX:

„!Se revine astfel la scrierea într-un cuvânt a tuturor formelor pronumelui !***niciunul*** şi ale adjectivului pronominal corespunzător !***niciun*** (*niciuna*, *nicio* etc.) – la fel ca a lui *vreunul*, *vreun* –, prin aplicarea consecventă a principiului conform căruia compusele trebuie distinse şi

grafic de îmbinările libere asemănătoare: *nici un* adverb + articol (*Nu e nici un om prost, nici un incult*), adverb + numeral (*Mă confundaţi, eu nu am nici un frate, nici mai mulţi*), **nici unul* adverb + pronume nehotărât (*Nu-mi place nici unul, nici celălalt*).“

75. Formaţii cu *ne-*. Destul de complicată este şi chestiunea particulei negative *ne-*. În general, ni se recomandă să o unim cu elementul următor: *neînţelegere*, *negreşit* etc. şi recomandaţia aceasta este logică, deoarece particula *ne* nu apare niciodată izolată, deşi înţelesul ei se păstrează distinct. Mai mult decât atât, uneori partea a doua a compusului nici nu există izolată, de exemplu zicem *nepăsător*, dar *păsător* singur nu apare nicăieri. Există totuşi o complicaţie, şi anume faptul că între *ne* şi partea a doua a compusului se poate intercala adverbul *mai*. În alte cazuri, posibilitatea de intercalare ne-a servit ca argument în favoarea scrierii separate. Se recomandă totuşi să se scrie *nemaiînţelegînd*, cu toate că *mai* îşi păstrează valoarea sa obişnuită, cu toate că în mod obişnuit *î* nu poate urma după un *i* în acelaşi cuvânt, cu toate, în sfârşit, că se creează adesea formaţii foarte lungi, ca *nemaiîndeletnicindu-se*. Mai grav este însă altceva: există cazuri unde în vorbire se disting construcţii diferite, care ar trebui separate şi în scriere, de exemplu *sînt nevoit să plec* şi *un gest nevoit* sau *nesocotind pericolul, pompierul a intrat în casa incendiată* şi *am ajuns la o sută de exemplare, nesocotind pe cele stricate.* În fiecare din cele două perechi de exemple, avem în primul un cuvânt cu accentul pe finală (*nevoĕt, nesocotĕnd*), iar în al doilea, unul cu accentul pe iniţială (*nčvoit, nčsocotind*). Poate însă că toate acestea nu sunt suficiente ca să propunem să se scrie în unele cazuri cu *ne* separat.*

* DOOM2, pp. LXII–LXII:

„[…] **2.** Se scriu cu **cratimă** între prefix şi cuvântul

de bază **anumite** derivate cu prefixe (acest mod de scriere corespunzând unei **rostiri** mai **insistente**), şi anume: […]

— **facultativ**, pentru punerea în **evidenţă** a **prefixului** sau/şi a **bazei**, unele derivate scrise în mod obişnuit fără cratimă, mai ales: […]

— derivate cu **sensuri** mai **puţin** obişnuite: ***ne**-voie* «absenţa voinţei», ***pre**-text* «ceea ce precedă un text», *a **re**-crea* «a crea din nou».

Acestea se deosebesc astfel de omonimele obişnuite, care se scriu **într-un cuvânt**: ***ne**voie* «necesitate», ***pre**text* «pretins motiv», *a **re**crea* «a destinde».“

76. Formaţii cu *de-*. Ajung acum la formaţii cu prepoziţie şi, printre ele, locul întâi îl ocupă *de*, care în trecut avea un număr mare de întrebuinţări cu valori diferite. Încep cu *deloc* şi *defel*, ambele cu aceeaşi valoare negativă, mai puternică decât a lui *nu*, dar egală cu a lui *nicidecum*, *câtuşi de puţin*. Nepăstrându-se înţelesul primitiv al elementelor componente, ele trebuie scrise împreunat. *Defel* e totuşi mai clar decât *deloc*, formula primitivă fiind desigur *de (nici un) fel. Deloc* a apărut, după toate probabilităţile, în construcţii ca *nu se mişcă de loc* (adică „din loc“; în Transilvania se mai zice *de loc vin* cu înţelesul de „vin de pe loc“, adică „imediat“). Bineînţeles, vom separa prepoziţia acolo unde substantivul îşi păstrează valoarea primitivă, de exemplu vom scrie *e de fel* (sau *de felul său*) *din Vaslui*, *e de loc din Galaţi*, *o palmă de loc* etc., dar *nu-mi place deloc vorbăria.* În ediţiile anterioare, *Îndreptarul* recomanda peste tot scrierea separată, *de fel*, *de loc*, dar în ultima ediţie a revenit, just după părerea mea, la formula pe care am

prezentat-o.

Când zicem *să vii devreme la masă*, nu se mai poate recunoaşte nici sensul lui *vreme*, nici al lui *de*, prin urmare trebuie scris într-un cuvânt (e un adverb opus ca înţeles lui *târziu*). Desigur, nu vom scrie la fel într-o propoziţie ca *totul depinde de vreme*, unde ultimul cuvânt înseamnă „starea timpului", iar *de* îşi păstrează valoarea de prepoziţie.

În cazul lui *de mult* şi *demult*, *Îndreptarul* rezolvă problema cu ajutorul întrebării la care răspunde adverbul: dacă întrebarea conţine prepoziţia *de*, atunci adverbul se va scrie în două cuvinte (*de când eşti aici? De mult*), iar în caz contrar, se scrie într-un cuvânt (*când s-au petrecut acestea? Demult*). Desigur, vom scrie separat în alte cazuri ca *nu e atât de mult* sau *am nevoie de mult repaos*, unde *mult* e adjectiv (vezi şi § **14**).

Se scrie într-un cuvânt *degrabă* cu înţelesul de „repede" (*să vii degrabă*), dar separat acolo unde substantivul *grabă* înseamnă „zor" (*nu e nici un motiv de grabă*, adică „de a ne grăbi").

Se scrie întotdeauna într-un cuvânt *degeaba* (*geaba* izolat nu se mai foloseşte în limba literară). De asemenea, într-un cuvânt *desigur* (înţelesul este acelaşi ca al lui *sigur* fără prepoziţie), dar *nu sunt atât de sigur*.

Iată şi câteva cazuri unde nu sunt de acord cu *Îndreptarul*. Se recomandă scrierea *de-abia**, fără să se arate ce înţeles ne aduce aici prepoziţia. De asemenea, găsim notat *de-a valma*; dar cine mai ştie ce este *valma*? În sfârşit, ni se cere să scriem *de-a face*** în expresia *a avea de-a face*. Este foarte adevărat că se spune şi fără *de*, adică *a avea a face*. Dar în ambele cazuri înţelesul verbului e cel puţin voalat. Realitatea este că avem aici o traducere greşită din franţuzeşte: *avoir affaire ŕ* înseamnă „a avea treabă cu", „a avea de lucru" (mai pe româneşte, zicem *a avea de furcă*), *affaire* fiind vizibil substantiv. Cei care au introdus în româneşte expresia l-au luat drept verb cu prepoziţie: *ŕ faire* „de făcut" şi l-au tradus cu infinitivul. Mi-ar fi greu să propun revenirea la traducerea corectă, *a*

avea afacere, dar poate totuşi am salva ceva scriind într-un singur cuvânt *deaface*.

Mai adaug aici un exemplu mai amplu: *pederost*. Ni se cere să-l scriem descompus, *pe de rost*. Cum însă nimeni nu mai distinge aici trei cuvinte (*rost* însemna în vechime „gură“), aş fi de părere să se scrie într-un singur cuvânt.***

* DOOM2: **de abia** (tempo lent)/**de-abia** (tempo rapid) (*-bia*) loc. adv.

** DOOM2:!**de a** (+ inf., tempo lent: *de a face*)/**de-a** (în loc. adv./+ inf., tempo rapid: *de-a face*) prep. + prep.

*** DOOM2: **pe de rost** loc. adv.

77. Formaţii cu *în-, într-.* Ni se recomandă să scriem *în afară* (desigur la fel şi *de afară*, *pe afară*, care nu figurează în *Îndreptar*). Cred că indicaţia e justă, căci *afară* îşi păstrează în toate aceste formaţii sensul său originar. Dar s-a marcat în *Îndreptar* că trebuie scris *dinafară* (desigur cu gândul la expresii ca *învaţă pe dinafară*, ceea ce înseamnă „pe de rost“). Urmarea a fost că în tipărituri au început să apară scrieri ca *moda aceasta vine dinafară*, evident greşit, deoarece aici se simte clar valoarea lui *din* şi a lui *afară*. Ultima ediţie a *Îndreptarului* marchează scrierea *din afară* cu sensul „din exterior“. Mi se pare că mai practic ar fi să recomande să se scrie *din afară*, fără explicaţii, adăugându-se că se va scrie *dinafară* cu înţelesul de „pe de rost“.*

Trebuie să diferenţiem, de asemenea, pe *într-una* de *întruna*. Când spunem *două lucrări au fost contopite într-una singură*, avem o prepoziţie şi un numeral; când spunem *vorbeşte întruna*, ultimul cuvânt înseamnă „mereu“ şi nu se mai poate recunoaşte numeralul, nici prepoziţia. De notat că aici cratima este impusă de

contopirea a două vocale, nu de înţelesul mai mult sau mai puţin unitar.

Îndreptarul recomandă scrierea *în zadar*; dar unde apare *zadar* singur? Mi se pare clar că trebuie scris într-un singur cuvânt.**

* DOOM2: **din afară** (din exterior) prep. + adv. (*partea ~, vine ~*)

: **dinafară (pe ~)** loc. adv.

** DOOM2: **în zadar** loc. adv.

78. Prepoziţii compuse. Începem cu *decât*: într-o propoziţie ca *doarme mai mult decât o marmotă*, s-ar putea crede că *decât* e analizabil: cât de mult doarme o marmotă? El doarme mai mult de atâta. Dar dacă zicem *mai mult decât mine*, constatăm că analiza nu a fost făcută just, căci *mine* e la acuzativ şi nu putem spune *mai mult decât dorm mine*. Se vede astfel că *decât* este un element gramatical care introduce acuzativul ca al doilea termen al unei comparaţii, deci îl vom scrie într-un cuvânt. Dar când spunem *de cât timp doarme?* e clar că *de* trebuie separat de *cât*, odată ce se poate spune *cât timp e de când doarme*, ba pe *cât* putem să-l punem şi la plural: *de câte ore doarme* (adverbul *decât* nu poate fi pus la plural, bineînţeles).*

* DOOM2: **decât1** adv. (*i-a dat mai mult lui decât ~ ei*; *n-au venit ~ doi*)

: ***decât2** conjcţ. (*mai mult stă ~ munceşte*)

: **de cât** prep. + pr./adj. pr. (*~ are nevoie/~ timp are nevoie*)

Voi aminti aici de un compus al lui *decât* care nu e prepoziţie, dar cuprinde în formaţia sa o prepoziţie: e vorba de *numaidecât* adverb. La întrebarea: *când pleci?* se poate răspunde *numaidecât*, ceea ce înseamnă „imediat". Mai poate avea, în alte situaţii, înţelesul de „neapărat", „obligatoriu". În orice caz, nu se vede aici nici urmă de înţelesul părţilor lui componente, *numai* şi *decât* (de notat că ambele, la rândul lor, sunt compuse, primul din *nu* şi *mai*, al doilea din *de* şi *cât*). Găsesc însă într-un manual de şcoală vechi un pasaj din Geo Bogza (*Ţara de piatră*), reprodus astfel:

Voi vorbi numaidecât trebuie să muncească o moaţă pentru a scoate din mâinile ei aspre o cămaşă de cânepă.

Aici se vede uşor că trebuia scris în trei cuvinte: *numai de cât*. Căci *numai* are înţelesul lui obişnuit („doar"), *de* este egal cu *despre*, iar *cât trebuie să muncească* înseamnă „ce muncă trebuie să depună".

Iată şi compuse formate din două prepoziţii. Broşura din 1932 a Academiei Române ne recomanda să scriem *de la, pe la,* dar *depe.* De ce? Cineva e *la* Bucureşti şi vine *de la* Bucureşti, tot aşa cum e *pe* câmp şi vine *de pe* câmp. Nu e nici un motiv să tratăm cele două compuse în mod diferit. Păstrăm despărţit pe *de la*, deoarece fiecare dintre cele două părţi îşi păstrează valoarea, dar aceeaşi e situaţia lui *de pe*. *Îndreptarul* a introdus şi aici ordine, generalizând scrierea separată. La fel vom scrie *de către* (care nu figurează în *Îndreptar*).

Tot aşa ni se cerea să scriem *despre*, unit, dar *din spre*, *în spre*, despărţit. Şi aici *Îndreptarul* a simplificat lucrurile, recomandând să se scrie compusele citate fără despărţire. *Despre* şi *dinspre* trebuie scrise unit, căci *spre* nu are aici înţelesul lui obişnuit („către"), iar *înspre*, de asemenea într-un cuvânt, pentru că între *spre* şi *înspre* nu este adesea nici o deosebire de înţeles.

79. Conjuncţii. Situaţia lui *încât* seamănă cu a lui *decât*. Scriem într-un cuvânt într-o frază ca:

E atât de frig, încât a îngheţat Dunărea,

unde nu putem distinge un înţeles al lui *în* şi altul al lui *cât*, ci compusul sudat este un instrument gramatical, o conjuncţie care introduce o propoziţie consecutivă. Dar dacă spunem *în cât timp se va topi zăpada*, vom scrie despărţit, pentru că ambele cuvinte îşi păstrează valoarea proprie.

Instrucţiunile mai vechi recomandau să se scrie separat *aşa dar*, iar *deaceea* într-un cuvânt. *Îndreptarul* a inversat regula şi notează *aşadar* şi *de aceea*. În ce-l priveşte pe primul, cred că are toată dreptatea, înţelesul este „deci", deosebit de al fiecărei părţi componente. În ce-l priveşte pe al doilea, cred că trebuie să facem o distincţie: în *o haină de aceea de care am văzut în vitrină*, fiecare dintre cele două părţi îşi păstrează sensul obişnuit, deci trebuie scrise separat; în *e frig, de aceea m-am îmbrăcat gros*, vedem că grupul *de aceea* a devenit o conjuncţie cauzală şi e altceva decât *de + aceea*. Totuşi, nu am curajul să propun scrierea într-un cuvânt, căci atunci ar trebui să scriem şi *de asta, pentru asta* într-un cuvânt.*

* DOOM2: **de aceea** (tempo lent)/**de-aceea** (tempo rapid) loc. adv.

80. Prefixe. Ajungem la problema substantivelor, adjectivelor şi verbelor formate cu prefixe latineşti. Cum aceste prefixe erau la origine prepoziţii şi adverbe, uneori le putem întâlni şi izolate. Mă gândesc la formaţii ca *supraproducţie*, *extraordinar*, *a contrabalansa* etc. Bineînţeles, nu se pot scrie decât unit, având în vedere că nici nu e vorba de cuvinte compuse, ci de derivate cu prefix. De altfel, dacă am detaşa prefixul, acesta n-ar putea fi înţeles în nici un fel. Totuşi, se întâlnesc cazuri de scriere despărţită. Citez din notele pe care le-am strâns în

tinereţe:

Sala fiind supra încălzită...

...sforţare supra omenească.
...fiare supra naturale.
Super producţie.
Super fluu
(dar ce poate însemna *fluu* singur?)
extra fin
agitaţie extra ordinară
raze infra roşii
contra expertiză
contra facere
activitate contra revoluţionară.

Unde poate duce această scriere greşită am văzut când am întâlnit într-un text *planul contra ofensivei*: în loc să se vadă că e vorba de planul unei contraofensive, cititorul putea înţelege că se propune un plan contra unei ofensive.

81. Despărţirea cu cratimă. S-a văzut (§ **45**) că există cuvinte enclitice şi proclitice care se leagă prin cratimă de cuvinte accentuate. Se întâmplă destul de des ca, paralel cu complexul format astfel, să existe un cuvânt unitar, format din aceleaşi sunete, dar cu alt înţeles. Acestea dau naştere la unele confuzii în scris. Iată câteva exemple:

Se scrie *al*, într-un cuvânt, când e articol (semn al genitivului) şi în două cuvinte, *a-l*, când e compus din prepoziţia *a* şi pronumele *-l*. Zicem deci *băiatul e al vecinului* (dacă schimbăm substantivul cu un feminin, de exemplu zicem *fata e a vecinului*, nu mai putem întrebuinţa forma cu *l*), dar *am luat ceasul pentru a-l repara* (dacă punem un feminin, se vede uşor că *l* e pronume: *am luat pendula pentru a o repara*). Mai clar se vede diferenţa dacă înlocuim formula a doua cu *ca să-l repar*: un cuvânt unitar *săl* nu există.

Avem o prepoziţie *la*, care arată locul, direcţia: *plec*

mâine la Braşov. Paralel există complexul *l-a*, format din pronumele *l-* şi verbul auxiliar *a*: *adunarea l-a ovaţionat pe vorbitor*. Dacă schimbăm timpul şi punem de exemplu prezentul, *a* dispare şi spunem *îl ovaţionează*, pe când prepoziţia *la* nu se schimbă dacă înlocuim timpul.

Alături de pronumele feminin *sa* avem pronumele reflexiv *s-* urmat de verbul auxiliar *a*, deci *s-a*. Scriem deci *copilul s-a spălat* şi *fiecare cu soarta sa*. În primul caz, dacă schimbăm timpul şi punem prezentul, vom avea *se spală*, deci se vede că pronumele e *se*, în al doilea caz, dacă înlocuim substantivul cu un masculin, vom avea pronumele unitar *său*: *fiecare cu norocul său.*

Cele mai multe greşeli se fac la conjuncţia *sau*, confundată cu verbul cu pronume *s-au*: *îţi voi răspunde sau din gură, sau în scris*; *oamenii s-au hrănit cu ce-au găsit.* În primul exemplu, putem înlocui pe *sau* cu *ori*, cuvânt unitar; în al doilea exemplu, avem verbul la perfectul compus *au hrănit* şi pronumele *se*, care arată că persoanele care au primit hrana sunt aceleaşi cu cele care au administrat-o; dacă punem prezentul, *se hrănesc*, se vede că pronumele rămâne, iar verbul ajutător nu e folosit.

82. Cum scriem în alte cazuri? Din cele arătate până aici, s-a văzut clar, cred, că în materie de despărţire a cuvintelor nu se pot da reguli generale şi definitive. Nu numai că situaţia se schimbă cu timpul şi un grup care ieri nu era sudat se prezintă astăzi ca un tot unitar, dar se ivesc mereu noi situaţii, atât de multe şi de variate, încât nici *Îndreptarul* nu le poate cuprinde pe toate. Ceea ce este important e să se stabilească anumite principii după care ne conducem, astfel încât oricine are ocazia să scrie vreunul dintre cuvintele care ridică probleme să poată să reflecteze asupra conţinutului lor şi să hotărască just cum trebuie să le despartă. Desigur, expresiile mai uzuale, întâlnite adesea, ajung să fie precizate în aşa fel, încât le scriem corect fără să ne mai gândim la modul lor de formare.

Silaba

83. Generalităţi. După cum propoziţia poate fi despărţită în cuvinte, tot aşa cuvântul se poate despărţi în silabe. O definiţie unică a silabei nu avem încă (faptul că există mai multe dovedeşte că problema nu este încă definitiv rezolvată), totuşi în practică suntem cu toţii de acord, cel puţin în marea majoritate a cazurilor, asupra felului cum se despart silabele.

Problema ne interesează aici pentru un singur amănunt: despărţirea cuvintelor atunci când nu pot fi scrise în întregime în acelaşi rând. Sunt limbi, de exemplu engleza, unde se întrerupe cuvântul la oricare literă se întâmplă să fie la marginea hârtiei. Dacă e de scris un cuvânt ca *transport*, de exemplu, nimic nu se opune să fie despărţit *tra-nsport* sau *transpo-rt* etc. Această metodă este evident practică şi evită complicaţiile; astăzi, majoritatea cititorilor parcurg textul destul de repede ca să-şi poată da seama dintr-o ochire care e cuvântul întreg, chiar dacă e împărţit între sfârşitul unui rând şi începutul celuilalt.

La noi, obiceiul este să ne oprim numai la sfârşitul unei silabe, ceea ce cauzează neplăceri mai ales la tipar: trebuie găsite artificii pentru a se introduce litere în plus (există silabe care au până la şase litere, de exemplu *strâns*) sau pentru a lăsa loc gol înainte de sfârşitul rândului. Cât timp se va menţine acest obicei, este necesar să discutăm în cadrul ortografiei cele câteva cazuri unde putem avea îndoială asupra despărţirii în silabe.

Regula primară spune: o consoană unică după o vocală aparţine silabei următoare (bineînţeles, afară de cazul când e la sfârşitul cuvântului): *a-pă-ra-re* (dar *a-pă-rat*). Dacă după o vocală avem două consoane, ele se atribuie, fiecare, altei silabe (iarăşi, evident, cu excepţia sfârşitului de cuvânt): *pier-dut* (dar *că-zând*). Când este un grup de trei consoane, numai prima se atribuie silabei precedente: *tâm-plar, Dâr-ste*. În linie generală, această regulă e justă, dar câteva amănunte trebuie totuşi adăugate.

84. *Muta cum liquida*. Este vorba, în primul rând, de ceea ce în gramatica noastră se mai numeşte uneori, cu o expresie latinească, puţin potrivită, *muta cum liquida*; mai ştiinţific, dar mai complicat, mă refer la grupul format dintr-o consoană oclusivă (*b, p, d, t, g, k*) şi o laterală (*l, r*); alături de oclusive, ar trebui adăugate şi spirantele *f* şi *v* (care nu sunt „mute“). Grupurile de acest fel (de exemplu, *tr*, *pl*) au o situaţie specială şi dau naştere, în diverse limbi, la unele complicaţii de ordin ortografic sau prozodic. De exemplu, în franţuzeşte un *e* urmat de două consoane nu primeşte în scris accentul, dar dacă cele două consoane sunt o oclusivă plus o laterală, se pune totuşi accentul (*espoir, serment*, dar *écrire, mépris*); în latineşte, o vocală scurtă urmată de două consoane formează o silabă lungă, dar dacă cele două consoane sunt o oclusivă şi o laterală, silaba rămâne scurtă. Explicaţia în toate aceste cazuri este că cele două consoane, oclusivă plus laterală, se grupează amândouă în silaba următoare, lucru uşor de constatat dacă analizăm propria noastră pronunţare: *a-cru*, nu *ac-ru*, *va-tră* nu *vat-ră*. În chip logic, urmează că şi în scris trebuie să le despărţim tot aşa.

85. Alte grupuri de consoane. Pe vremea când eram elev, gramatica şcolară spunea că un grup de consoane începător cu *s* trece în întregime la silaba următoare, oricâte consoane ar conţine acel grup, de exemplu se desparte *a-spru*. Mi se pare totuşi clar că pronunţăm *as-cut*, nu *a-scut*. Regula amintită îşi are rădăcinile în gramatica veche grecească: acolo se prescria

ca orice grup consonantic să rămână unit, deci să treacă la silaba următoare, dacă există cuvinte care încep cu acel grup; deoarece nici un cuvânt românesc nu începe cu *rt*, vom despărţi *ar-ticol*, dar, deoarece sunt cuvinte care încep cu *spr-* (*sprijin*, *sprânceană* etc.), să despărţim *a-spru.* De atunci, s-a renunţat la această regulă şi *Îndreptarul* notează *as-pru*, intrând deci în norma generală. Bănuiesc că totuşi regula pomenită a lăsat urme în recomandarea de a se despărţi *jert-fă*, nu *jer-tfă*, deşi cuvântul e format în slavă cu sufixul *-tva*.

Îndreptarul prevede că grupurile de consoane *ct*, *cţ* şi *pt* se despart, de exemplu *onc-tuos*, *func-ţie*, *somp-tuos*. Notez însă că toate exemplele propuse încep cu *n* sau *m* şi se terminau în latineşte cu un *t* cu care începea un sufix. Mă îndoiesc însă că s-ar recomanda despărţirea *arc-tic* (aici, sufixul latinesc este *-ic*).*

* DOOM2, p. LXXX:

„!**Normele actuale prevăd** despărţirea după **pronunţare**.

Este **acceptată** şi despărţirea după **structură**, însă cu unele **restricţii** faţă de recomandările din DOOM1.“

DOOM2: **arctic** (*arc-tic*) adj. m., pl. *arctici*; f. *arctică*, pl. *arctice*

86. Compuse şi derivate cu prefixe. Dacă în cazul sufixelor, şi mai ales al sufixelor latineşti, pe care vorbitorul actual nu le recunoaşte totdeauna în neologismele noastre, nu se pune în general problema menajării integrităţii lor, la compuse şi la formaţiile cu prefixe această cerinţă este enunţată în mod categoric: indiferent de aranjamentul vocalelor şi al consoanelor,

părţile componente trebuie să apară clar. Regula aceasta este fără îndoială excelentă în teorie, dar în practică ridică mari greutăţi: compunerea şi prefixarea nu sunt la fel de transparente pentru toată lumea. Iată cazul adjectivului *limitrof*: e uşor de văzut că partea întâi e *limit-*, dar care e partea a doua? Este, de fapt, *trof*, cuvânt grecesc.

În ce priveşte prefixele, greutăţile sunt mai mici, pentru că sunt rare prefixele cu care se formează numai câte un cuvânt sau două. Vom scrie deci *in-evitabil* (nu *i-ne-*), *a-gno-stic*, *des-prinde*, *re-strânge** etc., separând, când e nevoie, prefixul intact. Dar iată un exemplu ca *apoftegmă*: sunt vorbitori care pot recunoaşte aici un prefix *apo-*, dar puţini vor şti ce e *ftegmă*. Deci, în lipsa unui indice complet, scrierea va varia în funcţie de cunoştinţele celui care scrie. Toate aceste dificultăţi ar dispărea dacă s-ar adopta metoda engleză şi s-ar renunţa la obligaţia de a termina rândul cu un sfârşit de silabă.

* DOOM2: !**agnostic** (*ag-nos-/a-gnos-*) adj. m., s. m., pl. *agnostici*; adj. f., s. f. *agnostică*, pl. *agnostice*

: !**restrânge (a ~)** (*res-trân-/re-strân-*) vb., ind. prez. 1 sg. şi 3 pl. *restrâng*, perf. s. 1 sg. *restrânsei*, 1 pl. *restrânserăm*; part. *restrâns*

87. Cuvintele cu cratimă. Ne mai rămâne de discutat un amănunt care se menţine în orice caz: ce trebuie să facem când la capătul rândului avem un cuvânt care cuprinde o trăsătură de unire? Să luăm ca exemplu cuvântul *rugându-vă*. Dacă rândul se termină cu silaba *du*, vom pune, bineînţeles, linioara după *u*, dar de unde se va şti că *vă* ar fi fost în orice caz legat de silaba precedentă prin linioară? Unii pretind să simplificăm lucrurile în felul următor: să nu mai despărţim silabele care comportă vreun semn oarecare, ci să aranjăm astfel rândul, încât întregul grup să cadă sau la sfârşitul rândului, sau la începutul celui următor. De exemplu, *căutaţi-mi-l* sau

vedea-ţi-l-aş ar trebui forţate în acelaşi rând; în cel mai bun caz, am putea să le despărţim, dar pe primul numai după *căuta-*, pe al doilea numai după *ve-*. Mi se pare că e un formalism greoi şi inutil.

O soluţie mai simplă este să repetăm linioara la începutul rândului următor, deci dacă trebuie să despărţim pe *rugându-vă* după *du,* punem linioara la sfârşitul rândului şi o mai punem o dată la începutul celui următor, astfel încât să se vadă că despărţirea nu a fost cauzată numai de sfârşitul rândului. Această formulă este indispensabilă în lucrările de lingvistică în care se discută despre prefixe şi sufixe. Acolo se scrie, de exemplu, *locui-tor* şi chiar numai *-tor,* pentru a se arăta că e un sufix. Dacă nu repetăm linioara la începutul rândului, înainte de *-tor,* nu se mai cunoaşte că e sufix.*

* DOOM2, p. LXXIX:

„!Regula **generală** şi **obligatorie** a despărţirii cuvintelor la capăt de rând în limba română, valabilă pentru ambele modalităţi, este interdicţia de a lăsa la **sfârşit** sau la **început de rând** o secvenţă care **nu** este **silabă**.

Excepţie: **grupurile ortografice** scrise cu **cratimă** (*dintr*-|*un, într*-|*însa*), la care se recomandă însă, pe cât posibil, **evitarea** despărţirii."

88. Îmbinare greşită. Urmează o chestiune care nu este în totul similară cu cele de mai sus. Mai întâi, un caz special pe care ni-l prezintă numeralele ordinale, la forma feminină. Foarte multă lume scrie *clasa doua*, *partea treia*, suprimând deci pe *a,* articolul cu care se începe obligatoriu numeralul ordinal. Că este o greşeală se poate dovedi întâi prin comparaţia cu masculinul; nu se poate zice *capitolul doilea*, *paragraful treilea*, ci trebuie neapărat articolul *al*;

apoi, notăm că *a doua* se poate întrebuinţa şi altfel decât în urma substantivului (*a doua parte*) şi, de asemenea, la genitiv (*clasei a doua*), şi în aceste cazuri este imposibil să-l suprimăm pe *a*; în sfârşit, dacă este adevărat că articolul postpus la *clasa*, *partea* s-a contopit cu articolul prepus la *doua*, *treia*, nu e mai puţin adevărat că rezultatul acestei contopiri în pronunţare este un *a* care de obicei e sensibil mai lung (durează mai mult în rostire) decât un *a* obişnuit, prin urmare nici pentru pronunţare nu se poate spune că articolul ar fi dispărut fără urme. Trebuie deci să dăm atenţie în scriere şi să marcăm regulat pe *a* înainte de femininul numeralelor ordinale. În prescurtări însă, putem să-l suprimăm: scriem sau *cl. a II-a*, sau *cl. II* (deci ori cu doi *a*, ori cu nici unul).

Alte greşeli care provin din aceeaşi contopire în pronunţare a unui *a* final cu particula următoare *a*: se scria curent *legea de accelerarea judecăţilor*, *proiectul de încadrarea funcţionarilor*, *certificat de absolvirea liceului* (aşa a fost tipărit formularul de vechiul Minister al Educaţiei Naţionale), în loc de *accelerare a judecăţilor*, *încadrare a funcţionarilor*, *absolvire a liceului*. Un exemplu dintr-un manual de ortografie: *aceste trei cazuri de întrebuinţarea punctului* (Chelaru şi Popescu, *lucr. cit.*, p. 8). În aceste exemple, *a*, caracteristica genitivului următor, s-a alipit de substantivul precedent, cu a cărui vocală finală a format diftongul *ea*. Există şi cazul contrar, când substantivul în nominativ e articulat, dar, din cauză că urmează un *a*, articolul se detaşează de la substantiv şi se contopeşte cu particula următoare. Foarte adesea citim formula *am onoare a vă ruga*, deşi *onoare* în acest caz trebuie să fie articulat, după cum ne dovedeşte iarăşi comparaţia cu masculinul. Într-adevăr, nimeni nu va scrie *am regret a vă anunţa*, deoarece aici articolul nu mai e *a* şi nu se mai poate confunda cu *a* următor.

Prescurtări

89. Generalităţi. În oarecare măsură, şi prescurtarea este o împărţire a unui cuvânt, eventual analiza lui. De aceea, socotesc nimerit să discut aici cuvintele prescurtate.

Cuvintele foarte uzuale, pe care ascultătorul le aşteaptă şi deci le ghiceşte de la primul sunet pe care îl aude, se scurtează adesea în vorbire, până când nu mai rămâne din ele decât o vagă indicaţie: *'neaţa* pentru *bună dimineaţa*, *nea* pentru *nenea*, *don* pentru *domnul* şi aşa mai departe. Corespunzător cu aceasta, există cuvinte care se prescurtează în scris, în oarecare măsură din aceleaşi motive. Putem să le împărţim în două categorii: **1.** cuvintele de specialitate pe care oamenii de meserie le cunosc bine şi le ghicesc uşor, pe care le întrebuinţează foarte des şi, prin urmare, prescurtându-le, fac o economie simţitoare de hârtie, de cerneală şi de energie (dar pentru neiniţiaţi există pericolul să nu înţeleagă despre ce e vorba); **2.** cuvintele de uzaj general, pe care toţi cei care scriu le prescurtează la fel, indiferent de ocupaţia lor principală.

90. Cuvintele de specialitate. Ca exemple din această categorie pot servi *cos* pentru *cosinus* în matematici, *fol.* pentru *folia* „frunze“ în farmacie, *ald.* pentru *aldine* în tipografie şi aşa mai departe. S-ar părea că această categorie nu ne priveşte aici, deoarece autorii specialişti sunt şi rămân liberi să-şi aleagă prescurtările după voia lor. Un geograf poate scrie *Gg.* pentru *Giurgiu*, un critic literar poate nota *Al.* în loc de *Alecsandri.* Dar în orice specialitate vine ocazia să se scrie şi pentru

nespecialişti şi atunci nu se pot evita prescurtările foarte frecvente în meserie. Leacul în această situaţie este ca autorul să prevină pe cititor asupra codului pe care şi l-a format, să dea o listă de prescurtări cu explicaţiile necesare. Situaţia aceasta ne întâmpină foarte adesea în dicţionare: scriind *s* în loc de *substantiv*, se face economie de zeci de pagini.

Dificultatea apare atunci când specialiştii încep să se adreseze cu prescurtări marelui public, fără a da explicaţii asupra lor. Astfel, *div.* pentru *divizie*, *M.U.* pentru *mare-unitate* au depăşit limitele stilului militar. Mi-aduc aminte ce privire dispreţuitoare mi-a adresat un furier de la cercul de recrutare, pentru că, cerând o amânare pentru studii, n-am ştiut ce înseamnă „formular *md*. E“. De atunci cred că şi în alte activităţi decât cea militară a început să se scrie *md.* pentru *model*.

Prin urmare, ocupându-mă de cuvintele care circulă în limbajul general, nu voi putea face cu totul abstracţie de notaţiile tehnicienilor.

91. Formule generalizate. Iată mai întâi pe *d.* sau *dl.* pentru *domnul*. Desigur, prescurtarea este transparentă, deoarece după ea urmează totdeauna un nume de persoană. Dar dacă e vorba să scurtăm, nu are nici un rost să-l mai scriem pe *l* de la sfârşit, care de altfel nu se mai pronunţă de mult (vezi § **169**) nici când cuvântul e scris complet. S-ar putea obiecta că e nevoie să distingem pe *domnul* de *doamna* sau *domnişoara*. Dar odată ce acestea din urmă se prescurtează *dna* şi *dra*, nu încape nici o îndoială că *d.* nu poate fi decât *domnul*.

Numărul e scris de unii *no*, cu *o* final din franţuzeşte (*numéro*) sau poate direct din latineşte (ablativul *numero*), iar de alţii, „româneşte“, *nr.* Primul fel de prescurtare are avantajul că e internaţional, cam ca *a.m.* pentru latinul *ante meridiem* „înainte de amiază“, şi este susţinut de analogia scrierii în cifre de felul lui 1o, 2o etc. (care provine şi ea tot din latineşte: *primo*, *secundo* etc.). Al doilea fel de prescurtare, *nr.*, e greu de explicat: de ce *nr.* şi nu *nm.* de exemplu? Mai justificat ar fi *num.*, dar s-ar

putea scurta şi mai mult, scriindu-se *n*. În ultimele decenii, scrierea *nr.* s-a generalizat.

92. Prescurtări nerecomandabile. De asemenea, găsesc curioasă prescurtarea, foarte răspândită, *pt.*, în loc de *pentru*: *cremă pt. pantofi* (am văzut odată, într-un text de reclamă, prescurtarea *p-tru*, adică a fost pocit cuvântul pentru a se face economie de un singur semn din şase). De ce nu, mai simplu, *p.*? În acelaşi fel, nerecomandabilă e şi scrierea *cca* pentru *circa*, *p. că* în loc de *pentru că*, *f.f.* în loc de *foarte, foarte*. Desigur, în notele pe care şi le ia pentru sine fiecare dintre noi, poate scrie cum vrea (de exemplu, eu notez *lbă* pentru *limbă*), dar în publicaţiile destinate publicului nu au ce căuta asemenea formule. Şi în scrisori prescurtările de felul acesta sunt considerate ca puţin respectuoase faţă de persoana căreia ne adresăm.

Tot printre prescurtările nerecomandabile mai trec şi numele de persoană de felul lui *C-tin*, *D-tru* pentru *Constantin*, *Dumitru* (la un moment dat, se răspândiseră şi scrieri ca *C-tinescu*, *D-trescu*). Numele de botez masculine se pot prescurta păstrându-se numai iniţiala, eventual primele două sau trei litere: *I.* pentru *Ion*, *Al.* pentru *Alexandru*, *Nic.* pentru *Nicolaie*, iar cele de familie nu se prescurtează în nici un chip.

93. Numere prescurtate. În ce priveşte numerele, situaţia este mai complicată. Aici, prescurtarea se operează prin însuşi faptul că întrebuinţăm semnele speciale pentru cifre: *1973* este mult mai scurt decât *o mie nouă sute şaptezeci şi trei*, iar din cele patru cifre, în principiu nu se poate suprima nici una. Totuşi, când e vorba de ani, s-a luat obiceiul să nu se pronunţe primele două cifre, cele care denumesc secolul, de exemplu se zice 96 şi se înţelege 1896. Se foloseşte, în principiu, acest procedeu pentru datele care nu sunt mai vechi de un secol, de exemplu zicem *războiul din 77* şi se înţelege 1877, pe când dacă am zice 64 pentru 1864, s-ar putea înţelege 1964. Totuşi, pentru date care au marcat evenimente importante, anul este adesea pomenit prescurtat, până când lumea se deprinde cu forma mai scurtă şi o păstrează

şi după ce trece un secol, de exemplu se mai zice 48 cu referire la 1848. Mai puţine şanse de confuzie sunt când se omite numai prima cifră, care marchează mileniul, şi zicem, de exemplu, 864 pentru 1864.

Prescurtarea aceasta în pronunţare a creat cu timpul o problemă de scriere. În ultimii ani, după model străin, s-a luat obiceiul de a se pune apostrof acolo unde se suprimă una sau două cifre, de exemplu se scrie ’70 în loc de 1970. Nu văd nici o utilitate a acestui semn; numărul este în orice caz convenţional, astfel că 70 înseamnă atâţia ani din secolul nostru.

Spuneam că însăşi folosirea cifrelor este o prescurtare. Aceasta nu e admisă oricum şi oriunde. Este natural că într-o lucrare de matematici nu se pot folosi literele pentru a marca numerele. Chiar şi în alte feluri de scrieri suntem obligaţi să preferăm cifrele pentru numerele mari, care ar ocupa un spaţiu amplu dacă ar fi trecute în litere. Se obişnuieşte apoi să se treacă în cifre zilele lunii, de exemplu *2 aprilie*. Dar în alte situaţii, numerele mici, în special cele de o singură cifră, şi mai ales când sunt întrebuinţate ca adjective, se scriu numai cu litere. Un cunoscut umorist al nostru scotea efecte comice scriind, de exemplu, *a venit la mine 1 coleg*.

94. Numerale în formule prescurtate. În diverse profesiuni, apare necesitatea de a prezenta socoteli formulate în cifre şi trecute în diferite rubrici. Pentru economisirea de spaţiu, se fac adesea prescurtări, în primul rând prin suprimarea cuvintelor auxiliare. De exemplu, în loc de *20 de lei* se scrie *20 lei*. Mulţi ajung apoi să citească aşa cum e scris, chiar şi cu mai multe elipse: *20 mii lei*, lucru care nu poate rămâne fără urmări asupra întregii structuri a limbii.

Tot aşa se suprimă particulele de la numeralele ordinale, când se scrie *anul 2*, *secolul 16*, în loc de anul *al 2-lea*, *secolul al 16-lea*. De aici s-a ajuns la pronunţarea, foarte răspândită, *anul doi*, *secolul şaisprezece*. Ce e drept, la numerele mari nici nu se poate altfel, căci n-am putea zice *pagina a o mie cincisute douăzeci şi treia*. Aici nu mai

avem de-a face numai cu suprimarea unei prepoziţii, ca în cazul de mai sus, ci şi cu o înlocuire a numeralului ordinal cu cel cardinal. Dacă uzajul acesta va continua – şi nu văd de ce n-ar continua –, într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat limba română va pierde numeralul ordinal, ceea ce va însemna că nici nu era nevoie de el.

Un ultim amănunt în legătură cu numeralul ordinal: *întâi* se prescurtează, natural, I, dar multă vreme regula oficială a pretins să se… lungească prescurtarea, în mod inutil, adăugându-se o terminaţie. La început, dispoziţia era să se scrie *I-iu* şi la masculin, şi la feminin, apoi broşura Academiei publicată în 1932 a renunţat la *-u* pentru feminin, menţinându-l însă la masculin şi, lucru mai grav, indicând ca formă corectă *I-âiu*. Aceasta ar fi însemnat că I singur s-ar citi *înt-*, lucru cu totul fals. Astăzi nu se mai păstrează această indicaţie şi lucrurile au devenit normale.

95. Prescurtări în citire. Se întâmplă ca unele cuvinte prescurtate în scris să ajungă să fie citite cum sunt scrise, de exemplu într-o vreme se auzea adesea *efef* (adică *f.f.*) pentru „foarte, foarte (bun)“. Unii zic *tov* în loc de tovarăş, folosind şi vocativul *tovule*, pluralul *tovii*, femininul *tova*. Că nu e cuviincios se înţelege de la sine.

Mai interesant este cazul întreprinderilor şi al instituţiilor ale căror nume se prescurtează prin menţionarea numai a iniţialelor sau a unor fracţiuni de cuvinte: cu timpul, formulele scurtate ajung să fie considerate cuvinte obişnuite. Atunci nu se mai scrie decât primul sunet cu literă mare, celelalte urmând regimul lexical normal şi, bineînţeles, nu se mai pun puncte între litere: *Întreprinderea de Reţele Electrice Bucureşti*, IREB, se transformă în *Ireb*, *Uniunea Centrală a Cooperativelor Muncitoreşti*, UCECOM, devine *Ucecom*. Unele cuvinte de acest fel dau naştere şi la derivate, care intră în regula generală a ortografiei: de la *C.F.R.*, *ceferist*.

Semne speciale

96. Generalităţi. Scrierea de mână s-a dezvoltat anarhic, întrucât modificarea semnelor existente sau chiar adăugarea unora noi nu cerea sforţări deosebit de mari. Este curios că apariţia tipografiei nu a schimbat nimic în organizarea literelor. Să ne gândim că automobilul, de pildă, a avut ca prim model trăsura. Dar câtă diferenţă s-a creat între formele celor două vehicule după numai zece sau douăzeci de ani! În tipografie, în cinci sute de ani, n-a intervenit aproape nimic: literele au rămas la fel de numeroase şi la fel de complicate ca în secolul al XV-lea. Iată bunăoară litera *x*: această literă, cum se va arăta mai departe (§ **172**), este absolut inutilă, deoarece poate fi perfect înlocuită prin grupul *ks* (sau *cs*). Pentru cel care scrie de mână este poate mai simplu să facă un singur semn în loc de două, dar pentru maşina de scris sau de imprimat, fabricarea unui semn în plus înseamnă o muncă suplimentară şi o complicare a construcţiei.

În această ordine de idei vor fi discutate câteva amănunte privitoare la litere în general.

97. Majusculele sunt necesare? O primă problemă este aceea a literelor mari, numite şi majuscule sau capitale. În Antichitate, nu existau decât acestea, orice text, cu orice conţinut, era scris, de la început până la sfârşit, cu litere mari. Cum nu existau altele, nu li se dădea un nume special, ceea ce pare de la sine înţeles.

În legătură cu modificarea materialului pe care se scria, au apărut mai târziu literele minuscule. În latineşte, ele au fost utilizate începând din secolul al V-lea şi au fost

generalizate în secolul al VIII-lea al erei noastre. După aceea, literele mari nu s-au mai întrebuinţat decât la începuturile de paragrafe, unde li se lăsa un loc mai mare, ca să poată fi înflorite şi colorate şi să dea astfel un aspect estetic textului. Munca aceasta o făcea de obicei un specialist, altul decât cel care scria restul textului.

Mai pe urmă, s-au stabilit anumite reguli, diferite de la o limbă la alta, pentru întrebuinţarea majusculelor şi în mijlocul frazelor. Pentru scrierea de mână, singura complicaţie pe care o aduce păstrarea capitalelor este că trebuie să înveţi câte două semne pentru un singur sunet, şi încă de multe ori literele mari nu se deosebesc de cele mici decât prin dimensiuni. Pentru maşini însă, complicaţia este enormă. În loc de douăzeci şi cinci de litere, de clape etc., trebuie fabricate şi turnate cincizeci. Este nevoie, la maşinile de scris, de adaptat o claviatură în plus, pentru care şi dimensiunile maşinii trebuie sporite.

Şi toate acestea, cu ce efect? Care ar fi nenorocirea dacă în loc să scriem *Oceanul Atlantic* am scrie *oceanul atlantic*? În imensa majoritate a cazurilor, textul ar fi perfect clar, rarele cazuri de confuzie (de exemplu, *Olanda*, numele ţării, diferit de *olanda* „pânza“) n-ar fi supărătoare în scris, de vreme ce nu sunt supărătoare în vorbire, unde nu avem majuscule şi minuscule.

Suprimând majusculele, am face o economie de timp şi, mai ales, de material nebănuită. Iar dacă totuşi socotim că e nevoie, din diverse motive, să marcăm în mod special anumite nume, nu avem decât să creăm un semn, unul singur, pe care să-l punem înaintea numelor în chestiune, să zicem un pătrat, sau o stea sau orice alt semn, şi nimeni n-ar avea nimic de spus. Am face astfel un semn în plus şi douăzeci şi cinci în minus.

Am făcut această propunere într-o lucrare acum douăzeci şi cinci de ani, rămasă nepublicată. O aplicare a avut loc, nu ştiu dacă nu cumva pornind chiar de la ideea mea; cu ani în urmă, buletinele Agerpres prezentau textele aşa:

la ˇnew ˇyork, a sosit cu un avion ˇdakota

preşedintele ˇeisenhower.

După câtăva vreme, procedeul a fost părăsit. S-ar putea crede că, pentru a-l menţine şi a-l generaliza, ar fi fost nevoie de consens internaţional. Adevărul este că regula folosirii majusculelor diferă de la o limbă la alta, de exemplu în germană se scriu cu iniţială majusculă toate substantivele, deci şi cele comune, iar în transcrierea numelor de persoană chineze cel de-al treilea nume se scrie cu iniţială minusculă: *Sun Yat-sen*, deci nimic nu ne-ar împiedica să adoptăm o regulă a noastră.

98. O procedură anarhică. Am pomenit de sistemul de notaţie folosit într-o vreme de Agerpres. Trebuie să notez că era vorba de texte destinate unui uz oarecum intern, cu circuit închis, de aceea socotesc că experienţa a fost permisă. În timpul din urmă însă, întâlnim foarte des numele de persoane scrise cu iniţiale minuscule pe afişe, pe copertele cărţilor, în sumarul revistelor, pe ecranele de televiziune etc. Lucrul stârneşte vii proteste, pe care nu pot să nu le socotesc justificate. Copiilor li se arată la şcoală că numele autorilor, titlurile operelor trebuie scrise cu iniţială majusculă, dar ei constată imediat că nu se face aşa, ceea ce îi zăpăceşte astfel, că nu mai ştiu pe cine să asculte.

Graficienii pretind că minusculele sunt mai estetice decât majusculele, ceea ce nu mi se pare câtuşi de puţin convingător: dacă scrii *Petre*, prima literă depăşeşte rândul în sus, iar dacă scrii *petre*, îl depăşeşte în jos; ce amestec are aici estetica? Pe de altă parte, cei care inovează nu o fac peste tot, ei îşi dau foarte bine seama că în anumite cazuri procedeul folosit de ei ar provoca scandal; aceasta dovedeşte însă clar că acolo unde totuşi întrebuinţează minusculele o fac pentru că socotesc că purtătorii numelor pot fi luaţi peste picior.

Prin urmare, dacă, pentru cu totul alte motive decât graficienii, aş fi pentru folosirea minusculelor la iniţiala numelor proprii, socotesc că trebuie pentru aceasta două condiţii: întâi ca măsura să fie aplicată la toate numele şi al doilea să fie aprobată în mod oficial. Până atunci,

urmează să ne ţinem de regula actuală.

99. Eliminarea unor majuscule. Reforma din 1953 a restrâns în oarecare măsură folosirea majusculelor. În primul rând, la numele de popoare ca *român*, *rus*, *francez*, *englez* etc. Regula mai veche era că, atunci când sunt substantive, se scriu cu iniţială majusculă, iar când sunt adjective, cu minusculă. Evident, despărţirea nu se poate face totdeauna tranşant: când zicem *dau examen la română*, ultimul cuvânt e substantiv (ce e drept, prin eliminarea substantivului *limbă*), totuşi nu s-a scris niciodată cu majusculă. Mai grav e altceva, anume că, dacă *România* e nume propriu, *român* e de acelaşi tip cu *om*, deci nume comun.

Încă din 1932 s-a recomandat scrierea cu iniţială minusculă a numelor de zile ale săptămânii (*luni* etc.), păstrându-se însă majusculele la numele lunilor. Reforma din 1953 a mers mai departe şi a dispus scrierea cu iniţială minusculă şi a numelor lunilor (*ianuarie* etc.).

100. Propun alte minuscule. Cred că aceasta este calea cea justă: reducerea numărului de majuscule. Chiar dacă nu ne gândim să ajungem la suprimarea lor totală şi vrem să le păstrăm pentru a marca situaţia specială a unor nume, tocmai pentru a le scoate în relief este de dorit să nu fie prea multe. Astfel, nu se prea vede de ce ar fi necesar să se înceapă versurile cu majuscule, căci chiar de la dispoziţia în pagină se vede uşor când avem de-a face cu o poezie.

Vechea normă recomanda să se scrie cu iniţială minusculă numele punctelor cardinale: *apus, răsărit,* dar, fără nici o explicaţie, *Est, Vest* cu majusculă. *Îndreptarul* actual le trece cu minusculă, dar adaugă într-o notă (p. 28) că totuşi se scriu cu majusculă când au sensul de toponimice. De ce? Nu se prea vede. *Apusul,* ca toponimic, înseamnă „populaţia din apus“, dar aceasta nu justifică majuscula: de ce *apusenii* ar fi nume propriu mai mult decât *francezii* sau *germanii*?*

* DOOM2, pp. LVI, LX:

„Se scriu, de regulă, cu literă **mare la iniţială**: […]

— **punctele cardinale**, când au valoare de **nume propriu**, desemnând o **regiune**: *importat din* ***A****pus/****V****est, din* ***O****rient, în* ***A****pusul Europei, în* ***O****rientul* ***A****propiat*).

Când nu au această valoare, numele punctelor cardinale se scriu cu literă **mică**."

101. Majuscule pentru delimitarea textului. În orice caz, până la eventuale modificări ale actualelor norme, rămâne să le aplicăm întru totul, deci trebuie să le cunoaştem. Se începe obligatoriu cu literă mare orice text, pe de o parte titlul cărţii sau al capitolului, pe de altă parte primul cuvânt care urmează după titlu. De asemenea, este obligatorie marcarea cu iniţială majusculă a primului cuvânt după un punct cu care se isprăveşte o frază, nu şi după orice punct care marchează o prescurtare:

Mama însă era în stare să toarcă-n furcă şi să învăţ mai departe. Şi tot cihăia mama pe tata…

Pe la cinci d.a. am plecat.

Deoarece semnul întrebării şi semnul exclamării sunt considerate ca având în constituţia lor un punct şi deoarece ele termină de obicei fraza, în urma lor se pune aproape fără excepţie iniţială majusculă.

102. Numele proprii. Este o regulă bine stabilită că numele proprii se scriu cu iniţială majusculă. Nu este însă tot atât de clar, în fiecare caz în parte, dacă un nume e propriu sau comun. De aceea, trebuie aici câteva cuvinte de lămurire a problemei.

Se zice adesea că numele propriu denumeşte un singur exemplar al unei specii, dar definiţia aceasta nu e

corectă. Când spun *mi-am pierdut câinele*, mă refer la un singur exemplar, fără să folosesc un nume propriu, pe când *Grivei* este nume propriu, deşi sunt mai mulţi câini care poartă acest nume. Problema este dacă denumirea a fost dată prin abstractizare sau nu. Să luăm cazul unui grup de animale uşor de diferenţiat între ele: unul e galben, altul e negru, unul e bătrân, altul e tânăr, unul e al meu, altul e al vecinului şi aşa mai departe. Toate aceste amănunte nu sunt esenţiale pentru definirea animalelor, în primul rând ele se pot schimba: vecinul îmi face cadou exemplarul său, eu îl vopsesc, cu timpul îmbătrâneşte etc. Dar toate exemplarele au câteva trăsături comune şi esenţiale, care nu se pot schimba în mod arbitrar, anume acele însuşiri care le fac să fie clasate, toate, în specia de mamifere numit[ă] *câine*. Nu depinde de gustul nici unuia dintre vorbitorii limbii române dacă să-i zică *câine* sau altfel, numele e fixat prin tradiţie.

În schimb, când capăt un câine, îi pot zice, dacă vreau, *Hector*, *Nero*, *Bubico* sau altfel, după gustul meu, şi acest nume nu e realizat nici prin eliminarea trăsăturilor neesenţiale de la un exemplar, nici prin selectarea trăsăturilor esenţiale ale mai multor exemplare. Între numele *Nero* şi câinele meu nu e nici o legătură obligatorie. Cea mai bună dovadă e că şi alţi câini poartă acest nume, fără ca între ei să se poată stabili relaţii care să-i claseze într-o categorie aparte.

103. Categorii intermediare. Situaţia ar fi totuşi mai simplă, dacă despărţirea pe care am arătat-o ar fi tranşantă. Dar şi aici, ca şi în alte amănunte privitoare la limbă, găsim zone intermediare şi faze de trecere de la o categorie la alta. Un nume comun poate fi pe cale de a deveni nume propriu, de exemplu o poreclă: i se zice cuiva *cârnul*, pentru că are nasul scurt; cu timpul, se neglijează numele real şi se foloseşte numai epitetul, care ajunge singura denumire a personajului, deci *Cârnu*. În ce moment precis s-a petrecut saltul de la numele comun la numele propriu? Este imposibil de precizat.

Un nume propriu devine treptat nume comun: *batistă*

a fost la origine numele unui fabricant francez de la Cambrai, care în secolul al XV-lea a lansat un nou fel de pânză, cunoscută sub numele lui.

Pe de altă parte, *Pământ* e numele unei planete, la fel cu *Venus*, *Marte* etc., dar când un plugar îşi ară *pământul*, cuvântul este sinonim cu *ţarină*, *ogor*, *moşie*, *teren*, *parcelă* etc., deci e nume comun. *Alimentara* este numele propriu dat unei întreprinderi şi, ca atare, se scrie cu iniţială majusculă; dar când zicem *am fost la o alimentară*, a devenit nume comun, egal cu *băcănie*. *Vodă* este un nume de ocupaţie, ca *popă*, *primar*, *profesor* etc. Dar zicem *popa mi-a spus*, *am vorbit cu popa*, articulat, şi *vodă mi-a spus*, *am vorbit cu vodă*, nearticulat, pentru că aici, de fapt, *vodă* e luat ca nume propriu, deci ar trebui scris cu iniţială majusculă, tocmai ca *Niţă* sau *Costică*.

104. Majuscule pentru diferenţieri semantice? După ce s-a admis că se scrie cu iniţială majusculă numele instituţiilor, unii au trecut la generalizări absurde, pentru a obţine în scris diferenţierea omonimelor. Astfel, deoarece se scrie *Banca Naţională*, s-a ajuns şi la formule ca *am fost astăzi la Bancă*, unde ultimul cuvânt nu este nume propriu. Justificarea care se încearcă este că e necesar să se facă distincţie faţă de „banca din Cişmigiu“. Dar cu argumente de felul acesta ar trebui să scriem şi *Tampon de sugativă* pentru a-l deosebi de *tamponul de la tren* ori de cel de *vată*, *Sticlă de bere* ca să o diferenţiem de *sticla de lampă* etc. În principiu, ceea ce nu supără când e pronunţat la fel nu supără nici când e scris la fel, iar dacă încercăm să stabilim diferenţa cu ajutorul iniţialelor, ne izbim de cuvintele care au mai mult decât două înţelesuri.

105. Scrierea numelor proprii compuse. În principiu, atunci când un nume propriu e format din mai multe cuvinte, trebuie scrise, toate, cu iniţială majusculă, cum se vede uşor la numele de persoane: *Gheorghe Popescu*. Dar principiul acesta nu e totdeauna uşor de aplicat: scriem *Fluviul Dunărea*, sau *fluviul Dunărea*? *Balta-Albă*, sau *balta Albă*? Aici vom face deosebire după cum al doilea cuvânt poate fi folosit şi singur ca nume

propriu, sau este indispensabil şi primul. Deoarece putem zice *am trecut Dunărea, m-am scăldat în Dunăre* etc., rezultă că *fluviul* este un adaos de precizare, cam aşa cum e *inginerul* în *inginerul Gheorghe Popescu*; nu putem însă zice *locuiesc în Albă*, ci numai în *Balta-Albă*, pentru că aici *Balta* face parte din nume, deci trebuie scris cu iniţială majusculă. Să nu se creadă că joacă vreun rol faptul că numele unei întinderi de apă a fost dat unui cartier: şi *Lacu-Sărat*, care rămâne lac, e în aceeaşi situaţie, pentru că nu putem spune *m-am scăldat în Sărat*. Cred că o urmare a acestei precizări ar fi că numele de acest fel trebuie scrise cu linioară între ele.

În aceeaşi situaţie ar trebui să intre şi numele de străzi, căci, deşi familiar zicem *stau pe Bălcescu*, numele oficial e *bulevardul Nicolae Bălcescu* (zicem eliptic şi *stau pe Griviţei*, deşi în principiu genitiv-dativul nu poate fi pus după prepoziţia *pe*).

106. Nume de instituţii. *Îndreptarul* prevede că se scriu cu toate iniţialele majuscule „denumirile oficiale ale organelor şi organizaţiilor centrale de stat şi politice“, pe când „denumirile întreprinderilor, instituţiilor, uzinelor şi organizaţiilor de masă“ se scriu cu majusculă numai la primul cuvânt. Dar mai întâi nu e totdeauna clar care organizaţie e centrală şi care nu, de vreme ce se citează ca exemple de titulatură cu iniţiale mici *Uniunea artiştilor plastici*. În al doilea rând, o formulă ca *Facultatea de filologie* este un nume propriu, în totalitatea ei, şi nu se vede nici o justificare pentru scrierea cu *f.* Logic ar fi ca toate titlurile şi denumirile să fie scrise cu toate iniţialele majuscule (cum se face de altfel în diverse limbi străine), cu atât mai mult cu cât adesea se scriu numai iniţialele, bineînţeles majuscule: dacă scriem IDGB, de ce să mai scriem *Întreprinderea de distribuţie a gazelor Bucureşti*?*

* DOOM2, pp. LVI, LIX:

„Se scriu, de regulă, cu literă **mare la iniţială**: […]

— **instituţii** (***A**dministraţia* ***P**rezidenţială,* ***A**vocatul* ***P**oporului,* ***C**amera* ***D**eputaţilor,* ***C**ancelaria* ***P**rimului-****M**inistru* [s. v.: ***P**rim-****M**inistrului*], ***E**ditura* ***U**nivers* ***E**nciclopedic,* ***F**acultatea de* ***L**itere,* ***G**uvernul* ***R**omâniei,* ***I**nstitutul de* ***L**ingvistică* […], ***U**niunea* ***A**rtiştilor* ***P**lastici* […]).“

107. Accentul. Altă problemă care merită să fie luată în consideraţie aici este aceea a accentului. Cu rare excepţii, orice cuvânt de mai mult de o silabă are un accent, adică una dintre silabele lui este pronunţată mai intens sau cu vocea mai ridicată, sau, în sfârşit, este marcată în pronunţare într-un chip oarecare. Se zice că acea silabă este accentuată. Este nevoie să fie însemnată şi în scris?

În limbile cu accent fix, bineînţeles, problema nu se pune. Maghiara, de exemplu, are accentul totdeauna pe prima silabă, iar polona pe penultima ceea ce înseamnă că în aceste limbi accentul nu joacă rol fonologic, deci niciodată două cuvinte nu pot fi diferenţiate între ele mulţumită accentului. Acesta serveşte numai pentru a delimita cuvintele, pentru a arăta, în ungureşte, că un cuvânt începe, în polonă că mai este o silabă până la sfârşitul cuvântului. În limbile cu accent fix, dacă se pun accente în scris, este numai pentru a diferenţia modul de pronunţare a vocalelor, nu pentru a arăta că silaba este scoasă în relief: o vocală pe care se pune accentul în scris este pronunţată mai lung sau mai deschis, sau mai închis, după normele fiecărei limbi în parte.

În limbile cu accent mobil (printre acestea este şi româna) se întâmplă ca două cuvinte să fie diferenţiate între ele numai graţie accentului, de exemplu *mňdele* şi *modčle*, *cňpii* şi *copěi* etc. Cea mai numeroasă categorie de exemple priveşte perfectul simplu şi imperfectul verbelor de conjugarea I, care, la persoana a 3-a singular, intră în concurenţă cu persoana a 3-a sg. a prezentului sau cu

substantive de declinarea I articulate: *cântă* şi *cântă*; *mĕza* şi *mizŕ* etc. Se poate pune deci întrebarea dacă nu e util să fie marcat accentul şi în scris, pentru ca diferenţa pe care o facem la forma sonoră să apară şi grafic.

108. Accentul în scris. Sunt limbi care notează în chip consecvent accentul, nu numai pentru motivul arătat mai sus, ci şi pentru că au mai multe feluri de accente, care trebuie distinse între ele. Limba greacă, începând de prin secolul al III-lea înaintea erei noastre, nota vocala accentuată punând deasupra ei accentul ascuţit (urcător), grav (coborâtor) sau circumflex (urcător-coborâtor). Desigur, lucrul acesta este folositor, mai ales pentru străinii care nu sunt suficient familiarizaţi cu limba, dar complică mult scrierea, deoarece pretinde, la tipar, de patru ori atâtea semne câte vocale există (ba încă şi majusculele trebuie turnate separat pentru a se marca accentele).

Apoi, se mai poate întâmpla ca o vocală să mai aibă şi alte semne pe deasupra, de felul lui *ă* sau *î* al nostru, şi dacă le mai punem şi accentul, textul se încarcă prea mult şi devine incomod pentru ochi. Foneticienii şi autorii de dicţionare recurg, din această cauză, la semne puse dedesubt: o linioară verticală sau un punct sub vocala accentuată. Şi acest sistem are cusurul că încarcă textul şi pretinde litere în plus. Există de altfel limbi, cum e bunăoară poloneza, care au vocale cu semne dedesubt (ą, ę), şi aceste vocale pot fi accentuate. Mai economic şi mai comod este să însemnăm vocala accentuată cu o trăsătură verticală (în tipografie se numeşte *primă*: *ʼ),* pusă după vocala accentuată: *tortuʼri*, pluralul de la *tortură*, *toʼrturi*, pluralul de la *tort*. Sistemul acesta nu pretinde nici un semn tipografic în plus pe lângă cele existente, dar are şi el un defect, acela că dăunează aspectului unitar al cuvântului.

109. Ce accente notăm. În ce priveşte limba română, am văzut că are destule cuvinte care nu se disting între ele decât prin locul pe care îl ocupă accentul, prin urmare acesta joacă un rol fonologic şi, după regula

generală, ar fi necesar să fie marcat şi în scris. O regulă oficială în trecut, destul de curioasă, cerea să se însemne cu un accent grav toate vocalele finale accentuate: *aţŕ*, *făců*, *găsě*, chiar dacă nu exista posibilitatea unei confuzii (cum nu există în cazul exemplelor citate aici); în schimb, pentru a nu încărca prea mult o literă, accentul se omitea tocmai la acele cuvinte unde exista posibilitatea de confuzie (prezent *ůmblă*, perfect *umblă*). Broşura Academiei din 1932 a suprimat accentul grav şi pe silabele finale, şi pe celelalte, chiar şi acolo unde are rol fonologic (de exemplu, *ŕcele* şi *acčle*, *sňţii* şi *soţěi*). În chip destul de vag, aceeaşi broşură adaugă că accentul se va păstra în cazurile excepţionale, când claritatea frazei ar cere-o. În sfârşit, *Îndreptarul* actual se mulţumeşte să spună câteva cuvinte despre accent în pronunţare, omiţând complet problema notării lui în scris.

Desigur, scriind pentru români, care-şi cunosc limba, nu e nevoie să marcăm accentul acolo unde nu există posibilitate de confuzie. Chiar când se poate citi în două feluri, de exemplu *jůră* şi *jură*, *čra* şi *erŕ*, de cele mai multe ori contextul e suficient ca să se înţeleagă cum trebuie pronunţat. Unde există posibilitatea de îndoială e bine să se marcheze accentul, aşa cum am făcut aici.

Mai adaug un caz aparte, cel al cuvintelor mai rare, pe care cititorul nu le cunoaşte sau pe care le cunoaşte greşit. Am auzit pronunţându-se *mălură* pentru *mălůră*; moldovenii pronunţă greşit *plŕchie* în loc de *plachěe*; în textul lui Caragiale, mulţi citesc *Buběco*, împotriva intenţiei autorului, care a avut în vedere numele *Bůbico*. Se răspândeşte pronunţarea *trŕfic* în loc de *trafěc* (*Îndreptarul* nu dă aici nici o indicaţie).* Scrisul e făcut pentru a fi citit, şi anume pentru a fi citit corect. Un mic semn în plus care stabileşte pronunţarea exactă nu poate fi decât binevenit. Am asistat odată la o discuţie în care un actor de oarecare reputaţie arăta că n-a înţeles un pasaj dintr-o carte, deoarece nu cunoştea cuvântul *curcči*; cerându-i-se să prezinte textul, s-a constatat că era de fapt *cůrcei*, genitivul de la *curcă* (ce e drept, scris cu o

ortografie învechită). Imediat ce s-a pus accentul la locul lui, omul a înţeles perfect fraza.

Accentul ar mai trebui utilizat la unele nume proprii străine, care sunt adesea pronunţate greşit, de exemplu *Rimski Kňrsakov*, nu *Korsŕkov*. Greşeli se pot face, de altfel, şi la nume româneşti; personajul lui Creangă *Păsărě-Lăţě-Lungělă* e transformat adesea în *Păsări-Lăţi-Lungělă*, cu *i* scurt în primele două elemente ale compusului.

* DOOM2:!**trafic/trafic** s. n., pl. *traficuri/traficuri*

110. Accentul şi despărţirea în silabe. Un ultim amănunt priveşte atât accentul, cât şi modul de a despărţi cuvintele în silabe. Diftongii *au*, *eu*, în neologisme (vezi totuşi cazul lui *bojdeucă*, termen regional, la § **148**), sunt adesea despărţiţi greşit, în două silabe, accentul mutându-se de pe primul element pe al doilea: se zice tot mai mult *a-ůto* în loc de *ŕu-to*, în două silabe: *Îndreptarul* recomandă despărţirea greşită, fără să se pronunţe asupra accentului, şi de asemenea *ne-ůmă* în loc de *nču-mă* (la fel *pa-u-şal*).* Am auzit şi *pse-ůdo.* Cât timp mai e cu putinţă să se menţină pronunţarea originală, aş pleda pentru aceasta.

* DOOM2: !**auto** (*a-u-*) adj. invar.

: **neumă** (*neu-*) s. f., g.-d. art. *neumei*; pl. *neume*

: **pauşal2** (*pa-u-*) s. n.

Literele

111. Generalităţi. Ajungem acum la partea cea mai anevoioasă a expunerii, anume la felul cum trebuie scrisă fiecare literă în parte, în fiecare cuvânt dat. Înainte de a trece la detalii, cred necesar să reamintesc cele trei principii elementare de care urmează să ne lăsăm conduşi:

a. Ortografia se bazează pe fonologie (vezi § **7**), ştiindu-se că ceea ce poate rămâne nedistins în pronunţare poate de asemenea fi nedeosebit în scriere.

b. Pe cât posibil, trebuie făcută economie de semne grafice.

c. Este necesar să menţinem legătura morfologică între cuvintele din aceeaşi familie (§ **8**; despre aceasta, se va vorbi mai jos, § **113** şi altele).

Dacă se admite că trebuie să avem atâtea litere câte foneme găsim în limbă, se impune să dresăm aici un inventar al fonemelor limbii noastre, paralel cu care să prezentăm lista literelor. Cititorul să nu se mire că acestea nu sunt înşirate în tradiţionala ordine alfabetică: aceasta este şi ea, ca şi alte detalii pe care le-am văzut mai înainte, o rămăşiţă a unei perioade de anarhie în ştiinţa noastră. Pentru ce ordinea ar fi *a*, *b*, *c*..., pentru ce am amesteca vocalele şi consoanele, şi pentru ce fiecare dintre cele două grupuri ar fi înşirat la întâmplare, fără nici un criteriu logic? Gramaticii indieni au găsit încă de acum două mii cinci sute de ani o formulă mai justă şi mai ştiinţifică. Alfabetul stabilit de ei conţine întâi vocalele, de la cea mai deschisă la cea mai închisă, apoi diftongii, apoi consoanele, în ordine, începând cu cele al căror punct de contact este vârful cerului gurii şi continuând treptat până la cele care se pronunţă cu buzele.

Prima noastră subîmpărţire va fi în vocale şi consoane.

112. Vocalele izolate. Prin vocale izolate, înţelegem nu numai vocalele considerate fără nimic în jurul lor (situaţie în care, bineînţeles, nu le putem întâlni decât foarte rar, cel mult o singură dată pentru fiecare din ele), ci şi vocalele în cuvinte, dar având în vecinătate numai consoane, urmând ca în paginile următoare să discutăm cazul vocalelor în grup, adică al vocalelor care au în imediata vecinătate alte vocale.

Vocalele limbii noastre sunt, în pronunţare, în număr de şapte, şi anume: *a, e, i, o, u, ă, î* (în scris, se mai adaugă *â*, care marchează aceeaşi pronunţare ca *î*). Întrebuinţarea a cinci dintre ele (deci toate, afară de *ă* şi *î*), care sunt aproape generale, adică se găsesc mai în orice limbă, nu cere nici un fel de discuţie specială. Ele sunt redate în scris fiecare prin semnul său, distinct de al celorlalte, după cum sunt distincte şi fonemele pe care le reprezintă. Vom vedea aici, în ce le priveşte, numai câteva amănunte.

113. ***E*.** Pluralele ca *gulere, litere, opere*, cum şi singularele de declinarea a III-a ca *ginere, iepure* se termină în *-e* şi nimeni nu se gândeşte să le scrie altfel. Dar dacă adăugăm articolul *-le*, din cauza lungirii cuvântului, există tendinţa de a-l scurta şi a-l închide pe *e* dinaintea articolului, astfel încât ajunge să fie pronunţat *i* sau chiar dispare. De aceea vedem uneori scris cu *i*: *gulerile, literile, operile, ginerile, iepurile* (*i* este mai răspândit la plurale). Aceasta este o greşeală, întâi pentru că *i* nu a devenit general în pronunţare, al doilea pentru că analiza morfologică ne arată că trebuie să avem un *e*: odată ce pluralul nearticulat e *gulere* etc., iar singularul nearticulat *ginere* etc., când adăugăm articolul *-le* nu putem obţine decât terminaţia -*ele*. Scriind *literile,* ar trebui să ajungem şi la pluralul nearticulat *literi*, care pare totuşi imposibil. S-ar putea obiecta că cine pronunţă *operile* trebuie să şi scrie aşa. Dar atunci cei care pronunţă fără nici o vocală ar trebui să scrie *operle*. Scrierea cu *e* este impusă aici de coeziunea morfologică a cuvintelor.

Se pronunţă regional *bătrâneţă, frumuseţă,* cu pluralul în *-e*. Limba literară a adoptat formele cu *-e* la

singular şi cu *-i* la plural: *bătrâneţe*, pl. art. *bătrâneţile*.

114. *Ă*. Sunt aici de discutat probleme mai complicate. Fonemul pe care noi îl notăm cu *ă* este rar în limbile europene, totuşi nu necunoscut. Deoarece el a apărut printr-o modificare de pronunţare a lui *a* neaccentuat, notarea cu *ă* (*a* scurt) e justificată; păcat numai că nu s-a adoptat acelaşi semn şi în celelalte limbi care cunosc sunetul (de exemplu, albanezii scriu *ë*; dar bulgarii, în transcrierea cu alfabetul latin, folosesc litera noastră). În legătură cu ortografia, avem de discutat unele cazuri în care se ezită, sau cel puţin s-a ezitat, între *e* şi *ă*.

115. *Ă* după *ş, j*. Un prim conflict între *e* şi *ă* este de ordin regional. Consoanele şuierătoare *ş* şi *j* au un efect deosebit, după regiuni, asupra vocalelor *e* şi *i* următoare, cum şi asupra diftongului următor *ea*. În Moldova, în această poziţie, *e* devine *ă*, iar *i* devine *î*, după cum diftongul *ea* se reduce la *a*: mold. *şăf, şî, şa*; *jăton, năcăjât, sluja*, faţă de munt. *şef, şi, şea*; *jeton, necăjit, slujea* (influenţa unui *r* precedent poate fi neglijată, căci dacă în Moldova se pronunţă *răli* în loc de *rele*, în scris nu apare decât forma literară; despre influenţa lui *ţ* precedent s-a pomenit la § **113**).

În schimb, în Muntenia *ă* în aceeaşi poziţie se schimbă în *e*: *uşă, grijă*, substantive de declinarea I (ca şi *casă, gură*) devin în pronunţarea muntenească *uşe, grije*, ca şi cum ar fi de declinarea a III-a (despre *a* transformat în *ea* se va vorbi mai departe, la diftongi). Femininul adjectivelor se formează adăugând un *-ă* la terminaţia masculinului, deci de la *lung* se formează *lungă*; tot aşa, de la *uriaş*, femininul în Moldova este *uriaşă*, pe când în Muntenia mulţi pronunţă *uriaşe*. Aceeaşi este situaţia femininelor de la substantive, ca *tovarăşă*.

Diferenţierea se produce şi la unele plurale: de la *şapcă*, pluralul normal e *şăpci*, după cum de la *bancă* e *bănci*; totuşi, muntenii zic *şepci*. Infinitivele de conjugarea I întrebuinţate ca substantive au pluralul cu *-ări: mâncare, mâncări*: muntenii pronunţă însă de obicei *detaşeri* (şi singularul e rostit adesea *detaşeare*). La aceleaşi verbe,

persoana a 3-a singular a prezentului indicativ se termină în *-ă* (de la *aduna*, *adună*), dar în Muntenia mulţi pronunţă *îngraşe* pentru *îngraşă*; tot cu *-ă* se formează persoana a 3-a a perfectului simplu (de la *lucra*, *lucră*), dar mulţi munteni zic *înfăţişe*.

În sfârşit, mai trebuie pomenite derivatele: de la *şapcă*, *şăpcar* în Moldova, dar *şepcar* în Muntenia; de la *jale*, *jaf*, în Moldova *jăli*, *jăfui*, în Muntenia *jeli*, *jefui*; de la *înfricoşa*, *îngrăşa* se formează *înfricoşător*, *îngrăşământ*, pronunţate de mulţi munteni *înfricoşetor*, *îngrăşemânt.*

Principiul reproducerii pronunţării nu ne poate ajuta aici, de vreme ce se pronunţă în două feluri, iar scrierea trebuie să fie unitară. Ne rămâne principiul morfologic, adică ar trebui acceptată peste tot acea pronunţare care menţine coeziunea formelor de declinare sau de conjugare. Este foarte adevărat că aceleaşi efecte ca *ş* şi *j* le produce şi *i* consonantic, iar noi nu ezităm să scriem în cazul acesta cu *e*: substantive şi adjective de declinarea I devenite de a III-a (*bătaie*, *bălaie*, dar articulat *bătaia*, *bălaia*), persoana a 3-a a verbelor cu *e* (*taie*, *tăie*), în sfârşit derivate (de la *iarnă*, *a ierna*). Dar în cazurile acestea schimbarea de pronunţare este generală, a cuprins toată ţara, prin urmare nu se poate ezita în ce priveşte reproducerea ei în scris. În privinţa vocalelor precedate de *ş* şi de *j*, nici măcar în Muntenia nu e toată lumea de acord asupra schimbării.

Ar urma deci să se scrie peste tot cu *ă* acolo unde vocala alternează cu *a*: în ordinea în care au fost discutate exemplele, *uşă*, *grijă*, *uriaşă*, *tovarăşă*, *şăpci*, *detaşări*, *îngraşă*, *înfăţişă*, *şăpcar*, *jăli*, *jăfui*, *înfricoşător*, *îngrăşământ*. (Bineînţeles, cu *e*: *şef* şi *jeton*.)

În principiu, aceasta este linia pe care a urmat-o *Îndreptarul*, dar nu chiar peste tot. Fără să se vadă suficient o justificare, se recomandă *jeli*, *jefui*, *jeratic*, *şepci* (*şepcar* lipseşte) faţă de *jale*, *jaf*, *jar*, *şapcă*.*

* Pentru **Reguli de scriere şi de pronunţare literară**, vezi DOOM2, pp. XLIV–XLIX.

116. Sufixele *-ărie, -erie*. Problema a fost acută în deceniile trecute, când multe firme erau scrise greşit: *bererie* în loc de *berărie* şi multe altele la fel. Cuvintele de acest fel au două origini şi două forme diferite. Cele mai multe sunt formate în româneşte, cu sufixul *-ie*, de la numele, terminat în *-ar*, al celui care exercită profesiunea: de la *măcelar* se formează *măcelărie*, ca şi *croitorie* de la *croitor*. Până aici totul e clar. Dar există şi nume de profesiuni care, din motive de ordin fonetic (influenţa unui *i* precedent) sau pentru că sunt formate în alte limbi, cu alt sufix, se termină în *-er*, nu în *-ar*: *bărbier*, *frizer* etc. De la aceste nume, e normal ca derivatul să fie în *-erie*, nu în -*ărie*: *bărbierie*, *frizerie*. Iată deci o primă sursă de confuzii. Dar numele terminate în *-erie* mai au şi altă origine, unele dintre ele provin direct din franţuzeşte, cum e cazul cu *drogherie*, *lenjerie*, *loterie*, *mercerie*, *parfumerie*, *papeterie*: nu avem în româneşte nici *drogher*, nici *lenjer*5, *loter*, *mercer*, *papeter*, *parfumer*, dar nici forme cu *-ar* prin care să se explice derivatele în *-ie*. Acestea trebuie deci socotite corecte în forma cu *e*. Singur *papeterie* a fost înlocuit cu *papetărie*, formă care s-a impus.

Mai departe, publicul şi-a putut face o socoteală lingvistică greşită: deoarece alături de *loterie*, *parfumerie* etc. avem pe *lot*, *parfum*, dar nu există numele vânzătorului, *loter*, *parfumer*, s-a putut crede că numele activităţii e derivat direct de la numele produsului. Şi, aşa cum *parfumerie* a fost pus în legătură cu *parfum*, s-a crezut că se poate face şi *bererie*, *lapterie*, direct de la *bere*, *lapte*. Au apărut astfel firme ca *hainerie* (derivat de la pluralul *haine*, nu de la *hăinar* şi nici de la singularul *haină*, căci în magazin se vindeau multe haine, nu una singură), *lemnerie* de la *lemne*, deşi nimeni nu pronunţă altfel decât *berărie*, *lăptărie*, *hăinărie*, *lemnărie* şi deşi aceste cuvinte nu provin din franţuzeşte. Din cele arătate mai sus, rezultă clar că singura formă corectă este cea cu *ă*, peste tot unde avem în româneşte numele corespunzător în *-ar* (*berar*, *lăptar*, *hăinar*, *lemnar*).*

* Pentru **Reguli de scriere şi de pronunţare literară**, vezi DOOM2, pp. XLIV–XLIX.

117. *Î.* Vocala aceasta a dat cel mai mult prilej de discuţie, deşi, dacă ne referim numai la pronunţare, rezolvarea este extrem de simplă. Fonemul pe care noi îl notăm cu *î* nu este cunoscut decât de puţine dintre limbile indo-europene, care îl notează, fiecare, altfel: rusa cu z, galeza cu y (turca cu [*é*] *i* fără punct etc.). Pe vremea când româna se scria cu litere chirilice, fonemul *î* n-a fost subiect de neînţelegere (în cele din urmă, se scria cu ↑, un semn care, întâmplător, seamănă cu *î*). De când s-a iniţiat scrierea cu litere latine, a început o gâlceavă care nici astăzi nu e stinsă. Cu toată acceptarea principiului: pentru fiecare sunet o literă, şi cu toate că nu avem decât un singur sunet *î*, mulţi au susţinut ideea că trebuie să acceptăm două semne, *î* şi *â*.

În latineşte, sunetul nu exista, deci nici litera. Trebuia prin urmare creată, cu ajutorul unui semn diacritic. Desigur, la alegerea lui *î* a contribuit litera chirilică, asemănătoare, dar *î* este apropiat, în pronunţare, de *i* şi adesea în flexiune cele două sunete sunt legate între ele (vezi mai jos). După *ş, j,* muiaţi, *î* se schimbă în *i*: *înfăţişind, neglijind* (pronunţarea şi scrierea corectă este cu *î*). Totuşi, *î* al nostru nu are totdeauna la bază un *i* latin, ci, în anumite situaţii (înainte de *n*, după *r*), şi alte vocale s-au transformat cu timpul în *î*. De aceea, ortografia etimologică din secolul trecut a folosit toate vocalele latineşti, dotate cu un accent circumflex, pentru a nota pe *î* (am citat exemple la § **10**).

Mulţimea de semne pentru a nota pe *î* nu s-a putut menţine: marea masă a populaţiei nu avea de unde să cunoască formele primitive ale cuvintelor, şi de altfel chiar cei care aveau datoria să le cunoască falsificau adesea datele ştiinţei, pentru a elimina astfel cuvintele de origine străină (vezi exemplul lui *gűt* pentru *gît* la § **10**).

Din vremea când se întrebuinţau toate vocalele

pentru scrierea lui *î* au mai rămas rare urme, de exemplu scrierea numelui propriu *Romniceanu* (de fapt, *Rômniceanu*) în loc de *Râmniceanu*, pentru ca numele să fie adus într-un fel oarecare în legătură cu *Roma.* În realitate, *Râmnicenii* sunt din *Râmnic*, localitate al cărei nume este de cea mai pură origine slavă (derivat de la *râba* „peşte“, cuvântul înseamnă „iaz cu peşte“).

Cu cele spuse până aici, s-ar părea că povestea s-a isprăvit şi că s-a statornicit un singur semn pentru fonemul nostru. Dar nu e deloc aşa. Alături de *î*, care a fost menţinut, s-a mai păstrat şi *â*, care a fost apărat cu înverşunare până la ultima reformă. S-a ajuns astfel la regula stabilită în 1903 şi păstrată timp de cincizeci de ani, care poate fi dată ca model de incoerenţă: s-a hotărît să se întrebuinţeze *î* la începutul cuvintelor (*însă*), la sfârşitul lor, adică la infinitivul unor verbe de conjugarea a IV-a care au un *r* înainte de vocala finală (*coborî*), cum şi la toate derivatele acestora şi la formele verbale unde *î* nu mai e final (deci *coborît*, *coborîi, coborîtor* etc.), în sfârşit la începutul părţii a doua a cuvintelor compuse (*neîndurat*, *subînţeles*). Ce ne facem însă cu concetăţenii noştri care nu-şi dau seama că *urît* este derivat de la verbul *a urî*? Şi pentru ce toată combinaţia aceasta atât de complicată? Etimologia nu mai e respectată, deoarece *î* iniţial provine uneori dintr-un *a* latin (de exemplu în *înger*, din lat. *angelus*), iar *î* interior adesea dintr-un *i* latin (de exemplu în *rîde*, din lat. *ridere*).

Reforma din 1953 a pus capăt încurcăturilor, stabilind că fonemul unic *î* se scrie într-un singur fel, anume *i* cu accent circumflex. Dacă ar fi fost mai util să se scrie cu *â*, nimic n-ar fi împiedicat să se adopte această literă.* Dar sunt multe argumente împotriva ei. În primul rând, prin *î* păstrăm legătura cu vechea scriere chirilică. Mărturisesc că acest motiv nu mi se pare foarte important. Tot aşa de puţin interesant mi se pare argumentul că *î* românesc nu provine decât în foarte rare cazuri dintr-un *a* latinesc (în general, înainte de un *n* sau de un *m* urmat de altă consoană). Mai interesant mi se pare să notăm că *î*

alternează regulat cu *i*, în forme ca *vînd/vinzi* sau *tînăr/tineri*, prin urmare scrierea cu *î* ajută la menţinerea coeziunii temelor. În sfârşit, nu lipsit de valoare este argumentul că *ă* e format din *a* (cu care alternează în mod obişnuit) şi n-ar fi bine să supraîncărcăm o singură vocală cu semne diacritice, ţinând seamă de faptul că adesea în scrierea de mână nu s-ar diferenţia suficient *ă* de *â*.

* Adunarea Generală din 17 februarie 1993 a Academiei Române a hotărât revenirea la „â" şi „sunt" în grafia limbii române. Hotărârea a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 51, 8 martie 1993:

„[...] 1. Se va reveni în grafia limbii române la utilizarea lui *â* în interiorul cuvintelor şi a formei *sunt* (*suntem*, *sunteţi*), în conformitate cu hotărârile adoptate de Academia Română înainte de 1948, consecinţă a unui îndelungat proces istoric. [...]"

118. Proteste actuale. În mod surprinzător, în momentul de faţă un număr destul de mare de cetăţeni sunt nemulţumiţi de faptul că se scrie *cîine* şi *pîine*, nu *câine* şi *pâine*. Am primit numeroase scrisori în acest sens şi am văzut şi note în ziare şi reviste. Motivul pe care îl invocă este că străinii nu pot face legătura cu latina dacă scriem cu *î* (în latineşte, se zicea *canis* şi *panis*). N-a izbutit nimeni să-mi explice de ce tocmai la aceste două cuvinte se pune problema, şi de ce nu la *lînă*, *mînă*, *cîmp*, *sîmbătă* şi aşa mai departe. Se vede însă că nici eu n-am fost în stare să explic suficient de clar că noi nu scriem pentru străinii care ştiu latineşte, ci în primul rând pentru noi şi, eventual, pentru străinii care ştiu româneşte, iar cei iniţiaţi vor stabili uşor corespondenţa cu originalele latineşti, chiar dacă scriem cu *î*.

119. Excepţii cu *â*. *Îndreptarul* prevede, într-o notă la § 166, că numele de persoane se scriu aşa cum e stabilit

prin tradiţie, deci cu consoane duble (*Negruzzi*, *Rosetti* etc.) şi cu *â*: *Pârvan*, *Brâncuşi*, *Vâlcovici*. Motivul principal este că nu e de dorit să introducem o nouă formă, care ar produce complicaţii în cataloage. Aici, trebuie să ţinem seamă şi de străini: fiind vorba de autori cunoscuţi peste graniţe, am risca să se creadă că e vorba de două persoane diferite acolo unde e, de fapt, numai una.

În situaţia aceasta este şi numele ţării noastre, care a continuat să se scrie cu *â* pe toate obiectele care mergeau în străinătate (mărfuri, vagoane de cale ferată etc.), până când s-a luat hotărârea să se generalizeze această formă.

120. ***U.*** Romanii aveau un singur sunet, şi deci un singur semn (*V*), care corespundea lui *u* şi lui *v* din româneşte. De aceea, unii se cred obligaţi până astăzi să scrie pe firme TEATRVL NAŢIONAL sau LICEVL LAZĂR etc., practică greşită, odată ce noi facem distincţie în pronunţare între *u* şi *v*.

Aici, trebuie să discutăm şi situaţia verbului *sînt* (vezi § **10**). În trecut, cu litere chirilice, s-a scris totdeauna aşa, pentru că de fapt aşa pronunţa toată lumea. În poeziile mai vechi, peste tot *sînt* rimează cu *pământ*, *cânt* etc., niciodată cu *unt* sau cu *mărunt*. După ce s-a renunţat la scrierea lui *î* cu *ŭ*, cuvântul acesta singur a continuat să fie scris cu *u*, pierzându-se cu timpul circumflexul, dar pronunţându-se în continuare *sînt*. Pentru prima oară în vara anului 1927 am auzit pe cineva pronunţând *sunt*: lucrul m-a uimit atâta de tare, încât n-am uitat până azi persoana şi locul unde mă găseam. De atunci, această pronunţare s-a răspândit mult, dar nu s-a generalizat, iar reforma din 1953 a adus la loc pe *sînt*, care corespundea tradiţiei noastre milenare. Unii îşi închipuie astăzi că e vorba de o inovaţie şi că în trecut se rostea *sunt*, de aceea încearcă să readucă la modă această formă.

121. Vocalele în grup. O greşeală foarte obişnuită este scrierea lui *cunoştinţă* cu doi *i* (deci *cunoştiinţă*), evident sub influenţa lui *ştiinţă*. Dar acesta din urmă este corect scris aşa, căci tema verbului este *şti-*, la care se adaugă sufixul *-inţă*, deci se formează derivatul *şti-inţă* (la

fel *fi-inţă*). Dimpotrivă, *cunoştinţă* este format din tema *cunoşt-* (fără nici un *i*, vezi formele *cunoaşte*, *cunosc*, *cunoscut*), prin urmare nu are decât un singur *i*, al sufixului (ca şi *putinţă*, *credinţă* etc.). Bineînţeles, şi verbul derivat, *încunoştinţa*, trebuie scris cu un singur *i* (pe când *înştiinţa* are, normal, doi).

Mai pomenesc aici de obiceiul greşit de a scrie prefixul *co-* cu doi *o* (*cooproprietar* etc.). Că prefixul este *co-* se poate vedea nu numai din limbile străine, de unde l-am împrumutat, ci chiar din limba noastră, unde avem formaţii ca *coautor*, *colabora*, *coincide* etc. Dar există şi câteva exemple unde prefixul *co-* este adăugat la o temă care începe cu *o-*: *coopera*, *coopta* (totuşi, se aude uneori pronunţarea *copta*), *coordona*. De aici pare să se fi răspândit scrierea greşită *coo-* în loc de *co-* (deşi ar putea exista şi o cauză mai generală, dacă ne gândim că şi *pro-* a devenit de multă vreme *proo-* în cuvinte ca *prooroc*, din slavicul *prorok*; *Îndreptarul* recomandă forma veche, *proroc*).

122. Diftongii. Un diftong este o vocală, în general mai lungă, împărţită în două tranşe diferite, fiecare având alt timbru; de exemplu, prima tranşă poate avea timbrul *e*, iar a doua timbrul *u*, să zicem în cuvântul *leu*. Normal ar fi ca cele două vocale care constituie un diftong să nu fie notate cu aceleaşi litere ca atunci când constituie două silabe diferite. În lucrările de lingvistică, există semne speciale cu care se marchează una din cele două vocale. În scrierea noastră obişnuită, nu se face diferenţa, ceea ce atrage după sine unele neajunsuri de care ne vom ocupa acum.

123. *EA*. Voi face abstracţie aici de teoria lui Emil Petrovici, care socoteşte că *e* notează de fapt muierea consoanei precedente, aşa cum, în *oa*, *o* marchează labializarea. Cred că această teorie este justă, dar pentru învăţarea ortografiei ne putem dispensa de ea.

În cuvinte de origine străină ca *teatru*, *ocean*, în conformitate cu etimologia ar trebui să pronunţăm pe *e* despărţit de *a*: *te-a-tru*, *o-ce-an* (aşa cum sunt folosite

aceste cuvinte de poeţii din secolul trecut). Deoarece însă nu s-a făcut nici un semn în scris la diftongi, s-a răspândit pronunţarea, care a devenit generală, cu diftong. Mai mult, chiar în nume proprii străine se produce aceeaşi schimbare. În franţuzeşte, *Orléans* se pronunţă în trei silabe (*or-le-an*), pe când la noi mulţi pronunţă în două silabe, cu *ea* diftong. Cuvântul *supleant*, care deocamdată în limba literară are trei silabe, se pronunţă popular, pe cât se pare, în două, căci mi se spune că ar exista forma de plural *suplenţi*, ceea ce ar însemna că s-au luat ca model cuvintele cu diftong (să zicem *viclean–vicleni*).

Mai există şi altă transformare, adusă, cred, tot de faptul că diftongii nu au semne speciale. De la pronunţarea (greşită) a lui *ea* într-o singură silabă, se trece la scrierea cu *i* în loc de *e* (deci *ia*) la unele cuvinte ca *cereale*, *ideal*, *impermeabil*. Astfel, se aude şi se vede scris *ceriale*, *idial*, *impermiabil*, forme care, bineînţeles, trebuie evitate (vezi § **126**).

124. ***OA.*** Pentru diftongul *oa*, problema e mai puţin importantă, deoarece exemplele de *o-a*, în două silabe, sunt mai rare şi nu au pătruns, în general, în vorbirea maselor: *boa*, *coacuzat*, *coaliza* etc. Deşi confuzia în scriere există şi aici, cei care pronunţă aceste cuvinte cunosc rostirea exactă, care deocamdată nu pare periclitată. Ar fi de semnalat un singur lucru: faptul că ceea ce scriem *oa* este în realitate pronunţat *ua*. Justificarea pentru această notare este că în cele mai multe cazuri *oa* nu este decât o modificare, în anumite condiţii, a vocalei *o* (*toată*, *moară*, *roagă* alternează cu *tot*, *mori*, *rog*). Dacă am scrie cu *ua*, legătura dintre diferitele forme ale aceluiaşi cuvânt ar fi mai greu de recunoscut.

125. ***EO.*** Nu voi stărui mult nici asupra diftongului *eo* (de exemplu, în *vreo*, *pleosc*); acesta se pronunţă de fapt *öo*, dar nu este necesar să modificăm scrierea tradiţională şi să introducem litera *ö*, pe care n-o mai întâlnim nicăieri afară de grupul discutat aici. În primul rând, scrierea cu *e* nu dă naştere la nici o confuzie, odată ce nu avem un diftong pronunţat *eo* care să se opună celui

pronunţat *öo* (nu există deci opoziţie fonologică); în al doilea rând, urechea noastră nu este sensibilă la detaliul acesta, tocmai pentru că nu-l avem pe *ö* ca sunet independent (chiar prezenţa lui în pronunţarea diftongului nu a fost sesizată de specialiştii români, ci a trebuit să vină un suedez, Alf Lombard, să studieze pronunţarea limbii române, ca să atragă atenţia asupra acestui amănunt).

126. *IA* şi *EA*. În schimb, va trebui să stăruim mai mult pentru a delimita raporturile diftongului *ea* cu *ia* şi chiar, în anumite cazuri, cu *a*.

Ţinând seamă de faptul că *oa* se pronunţă de fapt *ua*, ar trebui să ne aşteptăm ca *ea* să se pronunţe *ia*, dar lucrul nu se adevereşte. Pronunţarea noastră normală distinge în cele mai multe cazuri cei doi diftongi. Dacă cineva pronunţă *putia* în loc de *putea* sau *peatră* în loc de *piatră*, oricare dintre noi prinde imediat greşeala. Şi nimeni nu va confunda pe *biată* (*femeie*) cu (*femeie*) *beată*, chiar dacă ordinea cuvintelor nu le-ar diferenţia.

Totuşi, există cazuri unde putem să ne găsim în încurcătură, să nu ştim dacă trebuie să scriem cu *i* sau cu *e*. Este vorba de grupurile de tipul *cea* (sau *cia*), *gea* (sau *gia*) şi *chea* (sau *chia*), *ghea* (sau *ghia*). Notez că în timpul din urmă se răspândesc pronunţări ca *Lu-cean*, *so-ceal*, în două silabe, în loc de *Lu-ci-an*, *so-ci-al*. Am auzit şi *Mar-ţean* în loc de *Mar-ţi-an*. Aici, de fapt situaţia ar trebui să fie clară şi să ne orientăm după normele în vigoare. Mai greu este acolo unde urechea nu ne ajută deloc, şi nu ne poate ajuta, pentru că de fapt nu avem nici *e*, nici *i*, ci o consoană şuierătoare sau palatală, urmată de un simplu *a*: scrierea fonetică este *ča*, *k'a*, *ga*, *g'a*. Problema va fi reluată când vom vorbi despre consoane. Se cuvine să încercăm totuşi o distincţie ortografică a vocalelor.

Deoarece pronunţarea nu ne poate ajuta, singurul criteriu care ne rămâne este cel morfologic, prin urmare trebuie să ţinem socoteală şi aici de alternanţele vocalice. De vreme ce pluralul este *cepe*, singularul va fi *ceapă*, nu *ciapă*, căci *e* alternează cu *ea*, nu cu *ia* (pronunţăm *teacă/teci*, dar *piatră/pietre*); tot aşa vom scrie *geam*, nu

giam, pentru că diminutivul e *gemuleţ*; *chelală*, nu *chială*, pentru că masculinul e *chel*; *gheată*, nu *ghiată*, pentru că pluralul e *ghete*. După regula aceasta vom continua să scriem *chiabur*, căci pentru acest cuvânt nu găsim o formă din acelaşi radical pe care să o scriem cu *che-*; dar *ghiaţă* a fost corectat în *gheaţă*, căci verbul înrudit e *îngheţat*, iar substantivele din aceeaşi familie se scriu *gheţar*, *gheţuşcă*.

127. Pronumele ea. Ne mai rămân o serie de cazuri unde principial suntem într-o postură mai bună, deoarece dispunem de diferenţe de pronunţare. Este vorba, în primul rând, de pronumele feminin *ea*, care de fapt este pronunţat de toată lumea *ia* şi nici nu cred că ar putea cineva să zică altfel. De ce totuşi s-a încetăţenit scrierea cu *e*? Broşura Academiei o recomanda cu argumentul că trebuie făcută distincţia între acest pronume şi verbul (la imperativ) *ia* (de ce nu şi la indicativ?); nu ne explica însă de ce recomanda şi la masculin scrierea *el*, în loc de *iel*, cum se pronunţă, şi de fapt cred că de la *el* vine scrierea neconformă cu pronunţarea (vezi § **133**). Verbul *ia* nu prea are cum să fie confundat cu pronumele; în general, cum am mai spus, nu trebuie să ne speriem de confuzii în scris acolo unde nu ne deranjează confuzia în pronunţare. Ca un element anecdotic, adaug că, în discuţia care a avut loc în Secţia de filologie a Academiei cu privire la reforma din 1953, George Călinescu a semnalat că se poate zice şi *ia ia ia*, primul cuvânt fiind pronume, iar ultimul, forma articulată a substantivului *ie*. Logic ar fi ca pronumele să se scrie *ia*.*

* DOOM2: **ea** [pron. *ia*] pr. […]

128. Imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a. Un caz aparte îl prezintă verbele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-i*. La conjug[ările] a II-a şi a III-a, situaţia e simplă, terminaţia persoanei întâi e *-eam* (*vedeam*, *prindeam*) şi nimeni nu se gândeşte să scrie altfel (la conjugarea I nu este diftong: *cântam*; de asemenea, la verbele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-î*; *coboram*).

La verbele cu infinitivul în *-i*, în pronunţare, imperfectul nu prezintă nici o deosebire faţă de conjug[ările] a II-a şi a III-a: de la *primi*, imperfectul este *primeam*. Înainte de 1932 totuşi, Academia pretindea să se scrie *primiam*, pe motivul că trebuie păstrat *i* de la infinitiv. S-ar părea că acest argument se bazează pe principiul, pe care l-am apărat până acum, al menţinerii coeziunii morfologice. Totuşi, nu cred că poate fi admis, întâi pentru că e contrazisă categoric pronunţarea, al doilea pentru că este falsă ideea că imperfectul se formează de la infinitiv: de ce n-am introduce atunci pe *i* şi la singularul prezentului indicativ, şi n-am scrie, de exemplu, *primiesc* în loc de *primesc*?

E adevărat că unii îl introduc pe *i* şi la conjunctiv, scriind *primiască*, formă manifest greşită. După cum conjugăm *cresc, creşti, crească*, tot aşa şi *primesc, primeşti, primească*; diftongul *ea* nu e decât o transformare a lui *e* produsă atunci când în silaba următoare se găseşte un *ă*. Ce amestec poate avea aici *i* de la infinitiv? Greşit recomanda deci broşura vechii Academii să se scrie *învechiască* în loc de *învechească*.

Dacă încercăm să marcăm la toate formele verbale legătura cu infinitivul, dăm acestui mod o importanţă cu atât mai nemeritată, cu cât el este, în general, puţin folosit în limba noastră. Rolul ortografiei nu este să ne ajute să recunoaştem (numai în scris) de ce conjugare sunt verbele. Dacă ar avea acest rol, ar fi normal să-i cerem să ne arate că participiul *avut* e de conjugarea a II-a, pe când *pierdut* e de a III-a, că imperfectul *fura* e de conjugarea I, iar *hotăra* de a IV-a (sper că nimeni nu are pretenţia să scriem *hotărîa*, cum apărea uneori în trecut). Vedem din exemplele pe care le-am dat că nici nu e necesar să se recunoască de ce conjugare sunt verbele, când formele flexionare nu o arată singure. Adevărul este că, dacă toate verbele ar ajunge să fie conjugate la fel, aceasta ar constitui o simplificare, o sistematizare a limbii, deci un progres.

În fapt, timpurile noastre nu se formează de la infinitiv, ci provin din timpurile corespunzătoare latineşti.

Încă din Antichitate, imperfectul conjugării a IV-a a suferit influenţa cel[or] de a II-a şi a III-a, introducându-i-se un *e* analogic (astfel, de la verbul „a auzi“, *audire*, imperfectul *audibam* s-a transformat în *audiebam*, formă care stă la baza lui *auzeam* al nostru). În unele cazuri, *e* a fost absorbit de consoana precedentă, de exemplu în *munceam*, unde *e* nu mai e decât un semn care arată cum se pronunţă *c* (vezi § **126** şi **145**). Numai când înainte de terminaţie se găseşte o vocală (ca în *cheltuiam*), scrierea cu *i* este justificată (vezi mai jos § **152**).

Câteva cuvinte sunt poate necesare pentru a îndepărta un ultim argument. Ni s-a spus la un moment dat că forma regională şi populară *vorghiam* nu se poate explica decât dacă pornim de la *vorbiam*, nu de la *vorbeam*. Cred însă că nimic nu obligă pe omul care învaţă să scrie, fără să fie lingvist, să dea explicaţia formelor regionale, care nici măcar nu sunt admise în limba literară. Altminteri vom ajunge să scriem şi *vorbiesc*, ca să se poată explica prezentul regional *vorghesc*. În realitate, formele verbului se influenţează una pe alta şi nu este indispensabil să fi avut şi la imperfect un *i* ca să explicăm forma cu *g*.

129. ***EA* şi *A*.** Scrierea cu *ea* se ciocneşte nu numai cu *ia*, ci şi cu *a*. Am arătat mai sus (§ **115**) că, cel puţin în sudul ţării, consoanele şuierătoare *ş* şi *j* au tendinţa de a palataliza vocalele următoare.

Când după aceste consoane urmează un *a*, se întâmplă, în graiul anumitor cercuri din Bucureşti, să se degajeze un *e* înainte de *a*, ceea ce duce la crearea unui diftong *ea*. Astfel, se poate auzi pronunţarea *uşea*, *grijea*, în loc de *uşa*, *grija* şi tot aşa *şeapcă*, *birjear* pentru *şapcă*, *birjar*, şi chiar *îmbrăţişeare*, *Botoşeani* etc. Se înţelege că, fiind vorba în toate aceste cazuri de pronunţări aparţinând unor categorii restrânse, diftongul nu poate fi primit în scriere.

De asemenea, scrierile *detaşeat*, *angajeat* trebuie evitate (participiul se formează cu *-at*, nu cu *-eat*, vezi exemple paralele ca *lucrat*).

O situaţie aparte au numeralele *şase* şi *şapte*. Aici au existat cândva forme cu *ea*, dar e foarte probabil că actualele scrieri şi pronunţări *şease*, *şeapte*, întâlnite la Bucureşti, sunt recente, explicabile prin fenomenul descris mai sus. Acum vreo patruzeci de ani, eram profesor la un liceu din Bucureşti, unde notele în catalog erau scrise la limba latină *şase* şi *şapte*, la română *şease* şi *şeapte*, iar la franceză, *şase*, dar *şeapte*! Mai multă incoerenţă nu se poate.

Şi cuvântul *seamă* trebuie judecat aparte. La origine (în limba maghiară) nu era nici un *e* (magh. *szám*) şi până azi pronunţarea în nordul ţării este fără diftong (*samă*). Dar sudul a generalizat forma *seamă* (care se explică printr-un joc complicat de analogii) şi aceasta a fost adoptată ca normă literară.

130. *EA* din *E*. Urmează acum la discuţie o a doua categorie de cuvinte, unde *ea* este mai vechi decât *a*. Într-o fază trecută a limbii noastre, orice *e* accentuat se transforma în *ea* dacă în silaba următoare se afla un *ă* (eventual un *a*). De aceea găsim substantive care la plural au *e* (vocalismul primitiv), pentru că nu urmează un *ă*, pe când la singular se pronunţă cu *ea* (*dimineaţă*–*dimineţi*) şi verbe care la persoana 1 a prezentului au *e*, la a 3-a *ea* (*leg/leagă*). Aici nu este nici o problemă de scriere, căci ne călăuzim după pronunţare. Există consoane care au particularitatea de a absorbi pe *e* următor, când acesta nu este decât prima parte a unui diftong. Această absorbţie a avut loc în condiţii diferite şi la diferite epoci în fiecare regiune a ţării. Aşa se face că vechiul *ţeară* a devenit peste tot *ţară* (până în deceniul al IV-lea al secolului nostru, mai scriau unii cu *e*), pe când *seară* se păstrează aşa în sud şi a devenit *sară* numai în nord. Norma actuală este ca în aceste cazuri să se scrie aşa cum se pronunţă în Muntenia.

131. Sufixul -*eală*. O categorie mai largă este aceea a cuvintelor formate cu sufixul *-eală*. În mod normal, de la *plictisi* se formează *plictiseală*, de la *momi*, *momeală*: consoana dinaintea sufixului este muiată şi, când se adaugă -*ală*, prima vocală este colorată de consoana

precedentă. Când însă consoana dinaintea sufixului este dură (*ş*, *j* etc.), ne putem aştepta ca sufixul să aibă forma -*ală*. Într-adevăr, aşa îl găsim în nordul ţării, de exemplu în Moldova se zice *roşală*, *zăpuşală*, pe când în Muntenia se aude clar *roşeală*, *zăpuşeală*. Dar nici în sud pronunţarea cu *e* nu e generală la toate cuvintele, de exemplu se pronunţă de foarte mulţi *greşală*.

S-a hotărât să se scrie peste tot cu *e*, ca să se pună în evidenţă că sufixul este *-eală*. Principiul ar fi just, dacă în adevăr aceasta ar fi unica formă a lui. Dar în primul rând la origine a fost peste tot *-ală*, în al doilea rând, mai important, rămân până astăzi derivate scrise fără *e*: pe de o parte cele unde sufixul e precedat de un *i* consonantic (de exemplu *croi-ală*), pe de altă parte cele unde analiza în părţile componente e mai puţin clară (de exemplu se recomandă scrierea *tânjală*, pentru că nu e sigur că e derivat de la *a tânji*). După părerea mea, ar trebui să se scrie cum se pronunţă, astfel încât sufixul ar apărea sub două forme, potrivit cu pronunţarea. Faptul că singularului *greşală* i-ar corespunde pluralul *greşeli* n-ar fi supărător, de vreme ce avem şi alte exemple de alternanţe, unde *e* e primitiv (exemple s-au dat în paragraful precedent).*

* DOOM2, p. XLVI: „[…]

— **sufixele** se scriu şi se pronunţă: […]

-eală (ca în *îndrăzneală*): *greş**eală***, *obloj**eală***, *tânj**eală*** (rar) «tânjire»;

*Tânj**eală*** se distinge astfel de *tânj**a**lă*; *înş**a**lă* se scrie cu ***a*** deoarece nu este substantiv, ci o formă verbală de la *a înşela*.“

132. Desinenţa *-ează*. Iată în sfârşit o problemă de

morfologie. Am pomenit mai sus de verbele cu alternanţă, de tipul *leg/leagă*. În acelaşi fel se conjugă verbele care au prezentul format cu *-ez*, de exemplu pers. 1 *înfăţişez*, pers. a 3-a *înfăţişează* (de notat că pers. 1 plural este totuşi cu *ă*, *înfăţişăm*, nu *înfăţişem*: aici intervine regula generală, căci elementul *-ez* nu mai apare). Situaţia se complică pentru verbul *a aşeza*, unde ne-am aştepta să se scrie *aşează*, cum de fapt se pronunţă. Dar norma este să se scrie *aşază*, pe motiv că aici nu avem elementul *-ează*, ceea ce se dovedeşte prin faptul că găsim *-ez-* şi la persoanele 1 şi a 2-a plural. Adevărul e că exemplul nu e izolat: la fel ni se recomandă să scriem *înşală* şi substantivul *şa*. În afară de faptul că această scriere nu corespunde pronunţării, mai am o rezervă; dacă acceptăm să scriem fără *e*, ar trebui să scriem şi *aşăzăm, înşălăm, şăi*. Socotesc deci că mai corectă ar fi scrierea cu *e* la toate aceste cuvinte.

133. ***IE*.** Un diftong asupra căruia va trebui să discutăm mai mult este *ie*. Împotriva lui s-a dus un adevărat război, nu numai în ce priveşte scrierea, ci şi pronunţarea. În textele noastre vechi, cu chirilice, găsim scris *elu* pentru *iel*, din cauză că în alfabetul slavon orice *e* începător de silabă se pronunţa *ie*, deci era inutil să se mai noteze *i*. Când s-a introdus alfabetul latin, ar fi fost normal să se scrie cum se pronunţă, adică *iel*. A existat însă impresia că diftongul este străin şi deci trebuie evitat, de aceea s-a recomandat scrierea cu *e*. Acum însă situaţia se schimbase şi nu se mai pronunţa *ie* orice *e* iniţial, deoarece se introduseseră neologisme ca *elefant*, *erou*, *ermetic* cu *e* nediftongat. Urmarea a fost că unii au ajuns să pronunţe *eftin*, *ed*, *Ene*, cum vedeau scris, iar alţii, constatând că se scrie *e* pentru *ie*, au început să pronunţe *iecou*, *Iemil*, *iepisod*. Defectele scrierii cu *e* în loc de *ie* erau numeroase:

a. Nu se potrivea cu pronunţarea.

b. Rupea legătura morfologică între formele aceluiaşi cuvânt, căci se scria *iartă* cu *i* (evident, dacă s-ar fi scris *artă* nu s-ar fi înţeles despre ce e vorba), dar infinitivul *erta*, şi tot aşa *iasă*, *iau*, dar *es*, *ei*. Şi la derivate se

ajungea la aceeaşi situaţie, căci se scria *iarnă*, dar *erna*. În româneşte însă, *ia* nu alternează niciodată cu *e*.

c. Nu satisfăcea nici tendinţa etimologică, pentru că în multe cazuri pronunţarea cu *i* este justificată de istoria cuvintelor romanice şi slave, de exemplu în *ierna* (lat. *hibernare*), în *caiet* (fr. *cahier*, prin intermediarul polon *kajet*), în *ierta* (lat. *libertare*), în *boier* (v. sl. *boljarinŭ*) şi multe altele; în *iepure* (lat. *lepore-*), *i* reprezintă în mod normal pe latinul *l*, care a fost „muiat"; în cuvinte ca *ied*, *iese* (lat. *haedus*, *exit*), diftongarea s-a produs încă din perioada latină.

d. Îndemnaţi de forma scrisă, dar şi de o falsă distincţie, unii ajung să nu-l mai pronunţe pe *i*, ceea ce uneori dă naştere la confuzii. Se aud astfel pronunţări „inţepate" ca *epure*, *este*, *el* (fără *i*), şi lucrul merge şi mai departe, pentru că *ie* este înlocuit cu *e* şi după consoane: zic unii *mercuri* în loc de *miercuri*, *ferbe* pentru *fierbe*, *petre* în loc de *pietre* (unde de altfel diftongul este perfect justificat din punctul de vedere al istoriei limbii, de vreme ce formele *fiartă*, *piatră* nu se pot scrie fără *i*). Confuzia poate fi dăunătoare, căci în pronunţarea pretenţioasă *miere* ajunge să se confunde cu *mere*, ceea ce face ca în comerţul nostru să se vorbească de *miere de albine*, deşi, cel puţin la noi, nu există altfel de miere decât de albine.

Falsa distincţie care consistă în suprimarea lui *i* înainte de *e* s-a extins şi la diftongul *ia*: deoarece sentimentul alternanţei lui *ie* cu *ia* şi a lui *e* cu *ea* este viu în mintea vorbitorului, cei care pronunţă *ferbe* ajung să zică şi *fearbă*. Am auzit astfel la Iaşi spunându-se, desigur extrem de „distins", *Peaţa Unirii*.

Câteodată, suprimarea lui *i* duce chiar la deformarea cuvântului în pronunţare. Grecescul *hieros* „sfânt" (cu *i* vocalic) e păstrat în diferite compuse care, în conformitate cu pronunţarea greacă modernă (şi cu cea franceză), au pierdut pe *h* iniţial; acum, unii renunţă şi la *i* şi astfel se ajunge la scrieri şi la pronunţări ca *erarhie*, *eroglife*. În felul acesta, se pierde complet sentimentul legăturii cu *arh-iereu*, *proto-iereu* etc. Unii, după suprimarea lui *i*,

reintroduc pe *h* şi astfel scriu şi pronunţă *heroglife*, formă de asemenea greşită.

Broşura din 1932 a Academiei Române a restabilit pe *i*, în cele mai multe cazuri, înaintea lui *e*. Excepţie a făcut, fără să explice de ce, pentru pronumele *el* şi pentru formele verbului *a fi* (*eşti*, *eram* etc.). Pentru acestea din urmă s-ar întrevedea o explicaţie, anume că s-a încercat să li se dea un aspect cât mai apropiat de al originalelor latine, în dauna criteriului fonologic.

Îndreptarul actual a reţinut scrierea cu *ie*, recomandând să se noteze *Ploieşti* etc., dar a menţinut excepţiile pomenite mai sus. Fiind deprinşi cu ele, ni s-ar părea curios, la prima vedere, să scriem *ieste*, *iel*, cum se pronunţă corect. De fapt, şi scriem aşa numele *Iele*, care nu e decât o formă ocolită de a numi *Rusaliile*, fiinţe periculoase după mintea superstiţioşilor (li se mai zice şi *Dânsele*). Scrierea cu *i* a fost admisă aici, desigur, pentru că etimologia nu era clară pentru toată lumea.

Un ultim amănunt care complică scrierea. Conform tradiţiei mai vechi, se pronunţă *ie* nu numai la începutul cuvintelor, ci şi în interior, dacă precedă o vocală; dar deoarece nu se putea pronunţa decât *ie*, s-a socotit că nu mai e nevoie să fie notat *i*, astfel că ne-am deprins cu scrieri ca *vie* (pronunţat *viie*), *Nicolae* etc. Încurcătura a început şi aici când s-au împrumutat cuvinte occidentale pronunţate fără *i*: *idee*, *agreez*, *creez* etc. Deoarece nu se marchează în nici un fel diferenţa, unii au început să pronunţe *ideie*, *agreiez*, *creiez*, ceea ce rupe legătura cu *ideal*, *agrea*, *creaţie* etc. Soluţia justă după părerea mea (care însă nu s-a admis) ar fi fost să [se] scrie cu *i* scurt peste tot unde se pronunţă cu *i* consoană, deci *viie*, dar *idee*.

134. ***EI.*** Multă bătaie de cap a dat, şi în parte mai dă, scrierea genitivului singular al substantivelor feminine: *nopţii* sau *nopţei*? *găinii* sau *găinei*? *casii* sau *casei*? *muştii* sau *muştei*? De remarcat că în pronunţare nu e în general nici o deosebire între aceste cuvinte: toate se pronunţă cu *i*, deci *toiul nopţi*, *pielea găini*, *lumina luni*, *direcţia bănci*,

timpul mesi, vârful casi şi aşa mai departe. Cu totul împotriva pronunţării, Ovid Densusianu scria şi cerea să scriem cu toţii peste tot *-ei*: *nopţei, băncei, lunei* etc., pe motiv că în textele noastre vechi genitivul se forma cu *-ei* (se scria *nopţiei, caseei* etc.). Argumentul e nevalabil din două puncte de vedere: întâi, că discutăm scrierea de azi, nu pe cea din secolul al XVI-lea, şi al doilea, cum vom vedea în curând, pentru că triftongii au în general tendinţa de a se reduce în pronunţare la diftongi, prin suprimarea vocalei din mijloc, ceea ce s-a întâmplat şi în cazul nostru (înainte de a se fi ajuns la pronunţarea de azi, cu o vocală simplă, *i*).

Deoarece s-a scris *nopţei, băncei*, unii au ajuns să şi pronunţe aşa, având impresia că prin aceasta se arată distinşi. Pe cât mi se pare, astăzi a fost părăsită formula pretenţioasă. Prezenţa lui *e* a avut timp să lase totuşi unele urme în structura genitivului. E vorba de faptul că desinenţa *-i* atrage unele schimbări în vocalismul temei; dacă se înlocuieşte *-i* cu *-e*, schimbările sunt anulate. Astfel, au apărut genitive care conţineau diftongul *oa* în loc de *o*, de exemplu *moarei, scrisoarei, sărbătoarei* în loc de *morii, scrisorii, sărbătorii*; în timpul dictaturii antonesciene, s-a făcut o *lege de apărare a onoarei*; în opera „Carmen“ se menţine, cred, până azi, *aria floarei*. La fel apare *ea* în loc de *e* în *cearei de parchete* (pentru *cerii*), *a* în loc de *e* (s-a zis într-o vreme *politica pomanei* pentru *pomenii*) şi chiar genitivul nearticulat ajunge să fie afectat de aceste transformări (am văzut scris *în serviciul adevăratei ordine*, în loc de *ordini*). Mai amintesc şi de schimbările consonantice: *amendei* în loc de *amenzii*. Se vede deci că felul de a scrie desinenţa genitivului nu este indiferent pentru gramatică.

Regula stabilită de vechea Academie în această privinţă este destul de judicioasă: genitivul articulat este considerat egal cu genitivul nearticulat plus articolul *-i*, deci alături de *(unei) nopţi, bănci, fete, mese*, formăm pe *nopţi-i, bănci-i, fete-i, mese-i.* Această regulă are avantajul că menţine legătura morfologică între forma articulată şi

cea nearticulată.

Unii formulează regula astfel: se porneşte de la nominativul plural nearticulat, care este, de fapt, egal cu genitivul singular nearticulat: *două nopţi*, *bănci*, *fete*, *mese*, ca şi *unei nopţi*, *bănci*, *fete*, *mese*. Această practică nu e justificată, întâi pentru că există substantive care nu au plural, dar au genitiv singular (de exemplu, *ilaritate*, *ilarităţii*) şi al doilea pentru că nimic nu ne îndreptăţeşte să legăm genitivul singular articulat de nominativul plural nearticulat, ceea ce de altfel ar distruge tocmai justificarea morfologică a regulii.

Mai grav e că există cazuri de nepotrivire: se zice *culoarea pielii*, deşi genitivul nearticulat e *(unei) piei.* În sfârşit, există şi substantive care nu au nici genitiv singular nearticulat, dar au formă articulată, de exemplu *mazăre*. În această situaţie, ca o concesie făcută formei pretenţioase, se prescrie forma cu *-ei*. Altă concesie, mai larg aplicată, priveşte substantivele care au nominativul singular nearticulat terminat în *-ie*: de la *bucurie*, genitivul nearticulat este *bucurii*, deci forma articulată ar trebui să fie *bucuriii*; s-a considerat că nu e bine să fie trei *i* la rând (deşi se prescrie forma de plural articulată *copiii*), astfel că norma actuală este *bucuriei* (vezi § **138**).

Scrierea cu *e* are în general un cusur: ruperea scrierii de pronunţare se justifică prin dorinţa de a menţine unitatea morfologică, dar în realitate această unitate este distrusă; cu cât ar fi mai simplu şi mai unitar să constatăm că genitivul articulat se formează cu *-i* şi să scriem toate substantivele aşa! Problema mai prezintă însă şi alte aspecte şi va trebui reluată în paragrafele următoare.

135. Diftongii cu *i*. Scrierea diftongilor prezintă în general dificultăţi, dar mai ales cei care au în partea a doua un *i* (în oarecare măsură şi cei cu *-u*) suscită discuţii complicate. Aici voi fi obligat să tratez şi probleme care nu privesc numai diftongii, dar care sunt strâns legate de felul cum scriem diftongii. Trebuie să spun că, spre deosebire de celelalte vocale, *i* şi *u* apar adesea ca semivocale sau

chiar ca consoane (un sunet este vocală numai dacă formează centrul unei silabe; astfel, *i* este vocală în *mire*, dar nu este vocală în *iarnă*: după unii, grupul *ia* din acest cuvânt este un diftong, în care *i* este o semivocală, iar după alţii *ia* este format dintr-o consoană, *i* numit şi *iot*, şi o vocală, *a*).

În ce-l priveşte special pe *i*, în poziţie finală de cuvânt (uneori şi la sfârşitul unei silabe interioare), el mai marchează şi o simplă muiere a consoanei precedente, ca în *bani* (unde nu putem deosebi decât trei sunete: *b*, *a* şi *n* muiat). Apoi *i* mai este şi un semn ortografic pentru a marca o anumită pronunţare a lui *c* şi *g* (în *veci*, *tragi*). Este cam mult pentru o singură literă. Se mai adaugă încă un amănunt: dacă la ceilalţi diftongi posibilitatea de a-i confunda în scris cu un grup de două vocale în silabe deosebite este destul de redusă, deoarece nu avem decât puţine cuvinte în care grupurile ca *ea* sau *oa* să poată fi citite în două feluri (împreună sau separat, vezi mai sus) şi astfel să aibă două înţelesuri diferite, pentru diftongii cu *i* această posibilitate apare foarte des. Astfel, între *o* plus *i* de exemplu, în două silabe diferite, şi diftongul *oi*, există o diferenţă fonologică. Bunăoară, cuvântul *foi*, în două silabe, este infinitivul sau perfectul simplu al unui verb, pe când într-o singură silabă, este pluralul unui substantiv. Nu e deci acelaşi cuvânt în *cartea are multe foi* şi în *băiatul se foi multă vreme până să adoarmă*. La fel e diferenţă între (eu) *îndoi* şi (el) *îndoi*, între (eu) *birui* şi (el) *birui* şi multe altele. Un cuvânt ca *lei*, citit cu diftong, ne dă o formă nearticulată, iar cu două vocale separate, o formă articulată. Pentru a evita confuzia, se recurge în cazul al doilea la scrierea cu doi *i* (*leii*), ceea ce nu simplifică ortografia. Problema s-ar pune la fel şi pentru *u* (*leu*, cu diftong, nearticulat, iar fără diftong, articulat), dacă în scris nu s-ar păstra *l* final, dispărut de mult în pronunţare (vezi § **169**).

136. Pronunţarea lui *i*. Să ne mai oprim şi la întrebuinţarea lui *i* ca semn al pluralului la substantivele şi adjectivele terminate în consoană (şi la unele aparţinând

altor tipuri) şi ca semn al persoanei a doua la prezentul verbelor: *buni*, *soţi*, *dragi*, *porumbi*; *amâni*, *scoţi*, *bagi*, *strâmbi*. În pronunţare, este foarte mare deosebire între diversele exemple. La *drag*, pl. *dragi*, *sac*, pl. *saci*, *brad*, pl. *brazi*, *cot*, pl. *coţi*, *bas*, pl. *başi*, *mânz*, pl. *mânji*, în fapt pluralul se formează prin modificarea consoanei finale a temei, după cum şi la verbe ca *leg/legi*, *fac/faci*, *cad/cazi*, *scot/scoţi*, *las/laşi*, persoana a doua nu primeşte un adaos la sfârşit, ci îşi modifică numai consoana finală: *s* se schimbă în *ş*, *t* în *ţ* etc. Litera *i* în asemenea cazuri nu reproduce nimic din pronunţare.

În a doua serie de cazuri ca *soţ*, pl. *soţi*, *solz*, pl. *solzi*, *moş*, pl. *moşi*, *ghiuj*, pl. *ghiuji*, nu mai poate fi vorba de transformarea lui *s* în *ş* sau a lui *t* în *ţ* etc. Foneticienii notează de obicei la fel singularul şi pluralul, de exemplu scriu *cei doi soţ*. Pentru nespecialist însă, pare neîndoios că formele scrise cu *-i* diferă de cele fără *-i*, deoarece numai cu ajutorul acestei diferenţe putem stabili o deosebire între singular şi plural. Ce e drept, într-o parte a ţării, se simte o uşoară muiere a consoanei finale la plural. Numai în cuvintele ca *ochi*, *muşchi*, *piei* nu există nici o diferenţă, nici măcar închipuită, între singular şi plural. Multă vreme, în această situaţie s-a menţinut la singular un *u* scurt final, pe care, cel puţin în limba literară, nu-l mai pronunţa nimeni de multă vreme. Ultimele dispoziţii l-au suprimat, cred că fără pagubă pentru înţelegere.

Mai departe, dacă trecem în revistă substantivele ca *rob/robi*, *lup/lupi*, *pantof/pantofi*, *firav/firavi*, *monah/monahi*, *pom/pomi*, *somn/somni*, *ţânţar/ţânţari*, constatăm că, în ciuda afirmaţiilor contrare ale unor specialişti, simţim precis o diferenţă de pronunţare între singular şi plural. În cazul lui *-l*, în majoritatea exemplelor, *-i* final a muiat consoana anterioară, care a dispărut, lăsând pe *i* ca semn al pluralului: *cal/cai*, şi numai în cuvintele noi avem la *-l* aceeaşi situaţie ca la celelalte consoane discutate în prezentul alineat: *şacal/şacali*. Ce e drept, nu se poate spune că, în pronunţare, la consoana finală a singularului se adaugă o vocală. E vorba numai de

muierea acelei consoane (la fel la verbe ca *rupi*, *dormi* etc.). În sfârşit, o situaţie asemănătoare avem în cazul unor grupuri de consoane ca *şt*, *jd*: *prost/proşti*, şi chiar la singular în *câşti*, *grajd* (pronunţat mai adesea *grajdi*), ba şi în mijlocul cuvintelor: *ştiucă* se pronunţă, evident, altfel decât *ştucă*.

137. Greşeli de citire. Fiind vorba de altceva decât de vocala *i*, urmează că ar trebui să găsim alt semn decât litera *i* pentru a o exprima. Că este necesar să distingem în scris cele două feluri de pronunţare se poate arăta în modul cel mai convingător dacă ne referim la numele proprii (care adesea nu ne sunt cunoscute dinainte în momentul când le citim). Numele de origine grecească *Mavrogheni* trebuie rostit aşa cum e scris, deci cu *i* vocală. Am auzit însă adesea în Bucureşti zicându-se *strada Mavrogheni* ca *strada Olteni*, deci scurtat cu o silabă. Cuvântul *deşi*, compus din *de* şi *şi*, este pronunţat uneori de elevi într-o singură silabă, întocmai ca pluralul adjectivului *des*, pentru că în scriere nu se distinge *i* silabic de *i* nesilabic. Elevii citesc adesea *îndeňsebi*, cu accentul pe *o*, în loc de *îndeosčbi*.

Numele de persoană *Surlaşu* („cel care cântă din surlă"), scris ardeleneşte cu *i* (*Surlaşiu*), a căpătat o silabă în plus, şi încă una accentuată, căci se pronunţă cu accentul pe *i*; la fel numele moldovenesc *Oieru*, scris *Oeriu*, a ajuns să fie pronunţat cu accentul pe *i*. Aici desigur vorbitorii au făcut confuzie cu numele de origine grecească, de felul lui *Gheorghiu*, *Vasiliu*, unde accentul este corect pus pe *i*. În schimb, *Barabanciu*, care la origine are accentul pe *i* (este „cel care bate *barabana* sau *darabana*", format ca *hangiu*), e pronunţat de obicei cu accentul pe ultimul *a*: *Barabŕnciu* (ca *Stanciu*).

Să mai adaug că soluţia care se va găsi la pluralul substantivelor masculine va trebui să fie aplicată şi la cele feminine ca *găini*, chiar dacă aici nu se poate face confuzie la citire. Dar înainte de a face o propunere concretă, se cuvine să mai vedem câteva fapte.

138. Scriere neconsecventă. Pluralul

substantivelor şi persoana a doua a verbelor a căror temă se termină în vocală mai ridică şi alte probleme. La singularul *fiu*, rădăcina este *fi-* (*u* în cazul acesta este semnul singularului), la care, în teorie, adăugăm un *-i* pentru a forma pluralul. La fel de la *copil*, pluralul trebuia să fi fost *copili*, dar, după muierea lui *l*, obţinem la plural *copi-*, la care se adaugă *-i*, semnul pluralului. Aceeaşi situaţie se creează la prezentul verbului *a ţine*: persoana a doua singular, după muierea şi dispariţia consoanei finale a temei, *-n-*, ajunge să prezinte şi ea doi *i*, tema *ţi-* plus desinenţa *-i*. Iar dacă la un substantiv plural ca *fii*, *copii* mai adăugăm şi articolul hotărât, care se prezintă tot sub forma *-i* (dintr-un mai vechi *-li*), ajungem la seria bizară de trei *i* (*fiii*, *copiii*), care nici pe departe nu corespunde pronunţării. Discordanţa apare şi la perfectul conjugării a IV-a: de la tema *găsi-*, cu adăugarea desinenţei persoanei întâi *-i*, ajungem la forma *găsii*, care, bineînţeles, nu corespunde pronunţării.

Inconsecvenţa apare clar dacă punem alături următoarele fapte: **1.** Se scriu la fel cuvinte pronunţate diferit: **a.** (eu) *birui* şi (el) *birui*, (două) *boli* şi (el) *boli*; **b.** (protecţia) *muncii* şi (eu) *muncii*; **c.** *pustiii* (codri) şi (eu) *pustiii.* **2.** Se scriu diferit cuvinte pronunţate la fel: **a.** *miniştri* şi *miniştrii*; **b.** *pustiii* şi *pustiei.*

139. Greşeli de ortografie. În această situaţie, nu trebuie să ne mirăm dacă foarte mulţi dintre noi nu sunt în stare să scrie fără greşeli de ortografie. Pluralul de la *muncitor* se formează cu muierea consoanei finale, dar noi îl scriem cu un *-i*, final, nepronunţat. Forma articulată, care se pronunţă într-adevăr cu un *-i* final, este scrisă cu doi *i*, deci cu unul mai mult decât ar fi normal. Rezultatul este că oamenii se încurcă, mulţi scriu, aşa cum pronunţă, (*graniţele*) *ţări* în loc de *ţării*, (*duşmanii*) *păci*, în loc de *păcii*, *fii* (*mei*) în loc de *fiii*. Dar dacă învaţă că acolo unde pronunţă un *i* trebuie să scrie doi, ajung să scrie şi *noştrii* în loc de *noştri* (deşi acest cuvânt nu poate avea formă articulată). În caietele elevilor am văzut adesea scris *prăziile*, *porţiile*, în loc de *prăzile*, *porţile*, căci au învăţat

că trebuie scris cu doi *i* acolo unde *i* formează silabă (vezi mai sus, § **121**, şi cazul lui *cunoştiinţă, încunoştiinţa*, explicat altfel). Dacă însă li se explică că trebuie scris cu un singur *i*, atunci scriu *să vi la mine*, deşi *vii* se compune din tema *vi(n)-* şi desinenţa persoanei a doua, *-i*; ba chiar am avut ocazia să văd scris şi *corăbile* în loc de *corăbiile*, deşi aici fiecare dintre cei doi *i* aparţine altei silabe. Aşa se face că nimeni nu mai ştie dacă trebuie să scrie *fii frumoasă* cu doi *i* şi *nu fi rea* cu unul singur. Confuzia cea mai frecventă se face însă la cuvintele ca *miniştri, negri*, care după regula oficială trebuie scrise cu un *i* la forma nearticulată şi cu doi *i* la cea articulată, deşi pronunţarea este aceeaşi (din cauză că, în urma grupului de consoane *tr* sau *gr*, *-i* final nu s-a putut scurta şi deci nu s-a redus la aproape nimic, cum e cazul când înaintea lui găsim o consoană simplă, de exemplu în *ţânţari*).

140. Trebuie o distincţie. Din toate cele arătate mai sus, reiese clar, cred, că trebuie să distingem în scris diferitele feluri de *i* şi de *u*. Există mai multe metode de a face această distincţie. Pentru *u* (despre care vom discuta mai departe), există posibilitatea de a marca faptul că formează silabă, fie scriindu-l cu *w* (cum fac lingviştii francezi), fie cu un *u* la care adăugăm dedesubt un semicerc întors (*u*, cum fac în special lingviştii germani). La fel pentru *i*, în aceeaşi situaţie, francezii folosesc semnul *y*, germanii semnul *i*, şi se mai întrebuinţează şi *j*. Pe acesta din urmă, noi îl folosim cu altă valoare, deci trebuie să-l excludem din discuţia prezentă. Celelalte semne pomenite complică în oarecare măsură scrierea: semnele franţuzeşti sunt întrebuinţate uneori cu alte valori, cele germane pretind fabricarea de semne speciale, deci cred că e mai bine să nu ne oprim la ele. Lăsând deocamdată la o parte pe *u*, a cărui problemă este de altfel mai simplă, mă voi ocupa pentru moment numai de *i*.

Specialiştii au obiceiul să noteze muierea consoanelor, produsă de obicei de un *i* următor, prin semnul tipografic numit „primă“ (de exemplu, *buni, mari* se scriu *bun', mar'*). Noi am rezervat „prima“ pentru a

marca accentul, prin urmare nu o mai putem folosi în altă funcţiune. În afară de aceasta, socotesc că, dacă adoptăm semne în plus, ele trebuie să fie cât mai puţin numeroase, ca să nu complicăm tiparul. Şi cred că, din toate felurile actuale de *i*, putem să facem numai două categorii: *i* care formează silabă şi *i* care nu formează silabă. Cel dintâi urmează să se scrie în acelaşi fel ca până acuma, ca şi în celelalte limbi. Pentru cel de-al doilea, ne trebuie un semn aparte, şi anume putem adopta unul care nu este chiar nou în scrierea noastră, anume *i* scurt (*ĭ*).

141. *I* scurt. În textele noastre mai vechi, într-adevăr, se întrebuinţa acest semn, şi foloasele pe care le aducea erau mari (eu l-am folosit în teza mea asupra numelor de agent, tipărită în Franţa în 1929). A fost eliminat, fără îndoială din cauză că latinii nu-l foloseau (ei scriau *i* şi pentru *i* consoană). Au fost unele discuţii cu privire la această chestiune, dar în general apărătorii lui *i* scurt nu au pus problema în toată amploarea ei, ci s-au mulţumit să citeze posibilitatea de confuzie între *vecinică*, diminutivul de la *vecină*, şi *vecinĭcă*, adjectivul derivat de la *veci*. La aceasta s-a răspuns destul de uşor că adjectivul este mai curând *veşnică* şi că, la drept vorbind, chiar dacă îl scriem *vecinică*, tot nu avem sunetul *i*, ci numai o pronunţare specială a lui *c*. Adevărul este că posibilităţile de întâlnire a celor două cuvinte omonime sunt minime şi în general cuvintele comune nu ne fac mari dificultăţi. Mai complicată e situaţia numelor proprii: în loc de *Peci-ca*, în două silabe, mulţi zic *Pe-ci-ca*, în trei silabe. Tot aşa pentru *Voi-la*, în două silabe, mulţi zic *Vo-i-la*, în trei. Problema este însă mult mai amplă, cum cred că s-a văzut şi până aici. Este nevoie de un semn în plus, chiar şi numai în scopul de a simplifica scrierea, iar *i* scurt ar juca foarte bine acest rol. Când se pregătea noua ortografie din 1953, am pledat pentru *i* scurt, fără succes: mi s-a răspuns adesea, de persoane din public, că „ar fi greu de învăţat“, că trebuie să simplificăm, nu să complicăm. Dar complicaţiile vin de la nepotriviri, nu de la numărul literelor; dacă am avea un singur semn pentru *a* şi *e*, de

pildă, nu s-ar putea vorbi de o simplificare. Sunt de acord că pentru cei care au învăţat să scrie într-un fel e greu să se deprindă cu alt fel, dar trebuie să ne gândim în primul rând să uşurăm munca copiilor, pentru care n-are de ce să fie grea scrierea cu *i* scurt, de vreme ce corespunde pronunţării cu care sunt obişnuiţi.

142. Folosirea lui *i* scurt. În cazul când *i* este partea a doua a unui diftong, semnul scurtării marchează faptul că *i* nu formează singur silabă. În felul acesta distingem, de exemplu, pe *haĭnă*, obiect, de *haină,* femininul adjectivului *hain*. La fel evităm confuziile, pomenite mai sus, între *foĭ*, pluralul de la *foaie*, şi *foi*, perfectul sau infinitivul verbului a *foi*, între (eu) *biruĭ* şi (el) *birui* etc.

Când *i* este partea întâi a unui diftong (sau semnul muierii consoanei anterioare), de exemplu în *piatră*, *fiarbă*, pericolul de confuzie nu e prea mare. Totuşi, clarificăm situaţia dacă scriem *vier*, pentru cel care se îngrijeşte de vie, şi *vĭer* pentru porc mascul. Se evită apoi posibilitatea de a se citi greşit un cuvânt pe care-l întâlneşti prima dată, de exemplu *diafan*, unde *di-* formează o silabă, s-ar putea rosti ca *dĭavol*, unde prima silabă este *dĭa-*. În orice caz, scriind cu *i* scurt în toate cazurile pomenite, nu aducem nici o supărare nimănui, căci marcăm exact deosebirile de pronunţare.

143. Terminaţiile *-ii* şi *-iii*. Mai multă discuţie merită scrierea terminaţiilor de plural şi de genitiv feminin, unde întâlnim doi şi chiar trei *i* la rând. Scrierea actuală distinge trei tipuri de terminaţii: *-i* (ca în *cai*), *-ii* (ca în *caii*), şi *-iii* (ca în *fiii*), fără să mai vorbim de tipul artificial *-iei* (*familiei*) şi de marcarea muierii (ca în *toţi*). Am arătat că aceste tipuri nu corespund tipurilor de pronunţare, care sunt de altfel mai numeroase: *-i* scurt (ca în *cai*), *-i* vocalic (ca în *caii*), *i* vocalic plus *-i* scurt (ca în *herghelii*), *i* vocalic plus *-i* vocalic, deci două silabe distincte ca în *copiii* (pronunţat, de fapt, *copi-i*) şi, în sfârşit, *i* vocalic plus *i* vocalic plus *-i* scurt (ca în *pustiii*, persoana întâi a perfectului simplu de la *a pustii*).

Toate aceste categorii pot fi perfect distinse între ele şi marcate fonologic, dacă întrebuinţăm pe *i* scurt: *-ĭ, -i, -iĭ, -ii -iiĭ*. Imediat ce ar învăţa valoarea lui *i* scurt, orice om care vorbeşte bine româneşte ar şti cum să scrie toate cuvintele care astăzi îl încurcă atâta din cauza seriilor de *i*. Pe de o parte, semnul de muiere se pune numai după consoane, deci nu poate fi luat ca element de diftong. Scriind cu *i* scurt, n-am mai da posibilitatea de confuzie între *ţărĭ* şi *ţări(i), păcĭ* şi *păci(i)* etc., nici nu s-ar mai pronunţa *Mavrogheni̇̆* în loc de *Mavrogheni*. Pe de altă parte, s-ar scrie, simplu şi uşor, *cartea are foĭ, băiatul se foi*; *eu îndoĭ, el îndoi, eu biruĭ, el birui*; *doĭ leĭ, toţĭ lei*; *doĭ copiĭ, toţĭ copii*; *el găsi, eu găsiĭ, capul familii, dicţionarul Academii*; *două bolĭ, el boli*; *protecţia munci, eu munciĭ*; *pereţĭ pustiĭ, pustii pereţĭ, eu pustiiĭ*; *doĭ miniştri, toţĭ miniştri*; *să viĭ la mine*. De la *popă* ar fi următoarele patru scrieri: *doĭ popĭ, calul popi, eu mă popiĭ* şi *rânduiala popii* (scris azi *popiei*). După cum se vede, toate pot fi clar distinse.

Subliniez, chiar dacă nu e nevoie, că e vorba aici de o propunere, care nu poate fi pusă în aplicare decât dacă, vreodată, va fi aprobată în mod special.

144. *Fi* şi *fii*. O scurtă digresiune cu privire la formele imperativului. În româneşte, forma negativă a acestui mod, la persoana a doua singular a prezentului, este egală cu infinitivul precedat de *nu*: *a mânca, nu mânca*; *a dormi, nu dormi*; *a face, nu face* (formele *nu fă, nu te du* nu sunt admise de gramatica oficială). Deci de la verbul *a fi*, imperativul negativ e *nu fi* şi nicidecum *nu fii*. Cât despre forma pozitivă, aceasta se pronunţă *fii*, şi pe drept cuvânt, căci tema verbului este *fi-*, căreia i se adaugă terminaţia persoanei a doua, *-i*; deci ortografia actuală este *fii*.

145. *I* scurt după consoane. Urmează să discutăm ultima valoare pe care propun să o acordăm lui *i* scurt, aceea de a marca o modificare în pronunţarea consoanelor anterioare. Cele mai multe exemple se găsesc la pluralul substantivelor şi adjectivelor şi la persoana a doua a

verbelor. Am citat mai sus exemple ca *şacali*, *ţânţari*, *buni*, *strâmbi*, *cazi*, *dormi*, unde flexiunea e marcată numai prin modificarea în pronunţare a consoanei finale. Nimic nu ne-ar împiedica să notăm această modificare cu ajutorul unui *i* scurt pus la sfârşit. În acelaşi fel am putea să notăm finala şi în pluralele ca *găini*, *proşti*, şi în singularele ca *grajdi* (regional), *câşti*, şi, de asemenea, am putea scrie cu *i* scurt silaba iniţială din *ştiucă* (nu putem însă distinge aici dacă *i* este primul element al unui diftong *iu*, sau semnul muierii iniţialei *şt*-).

Am lăsat dinadins la urmă cazul consoanelor *c* şi *g*. În cuvinte ca *vaci*, *dragi*, nu avem în realitate nici un fel de *i*. Vechea vocală finală a fost cu totul absorbită de consoana anterioară după ce pronunţarea acesteia fusese de altfel destul de mult modificată. În cele mai multe limbi, *c* din *vaci* se scrie altfel decât *c* din *vacă*. Problema aceasta va fi discutată la consoane. Aici trebuie să spunem numai că, în cazul că se menţine scrierea actuală a consoanelor, nimic nu ne opune să notăm şi aici pe *i* scurt, al cărui rol este să marcheze transformarea consoanei. În felul acesta, am avea avantajul de a dispune de un semn uniform al pluralului.

146. Ar fi greu? S-ar putea aduce obiecţia că, după ce am criticat multiplicitatea funcţiilor atribuite literei *i*, propun să i se acorde lui *i* scurt aproape acelaşi număr de funcţii. Socotesc că obiecţia nu ar fi valabilă, şi iată de ce. Fiecare dintre rolurile pe care i le-am atribuit lui *i* scurt e distins de celelalte prin poziţia în care se găseşte semnul: are o valoare după o vocală cu care formează diftong sau înainte de o vocală cu care de asemenea formează diftong; are altă valoare când e final, după o consoană, şi în general după consoane. Iar acolo unde nu putem distinge dacă e legat de consoana precedentă pe care o modifică sau de vocala următoare cu care formează diftong (ca în *ştiucă*, *piatră*, *ghiaur* etc.), nu facem această distincţie nici în pronunţare. Cred că, folosindu-ne de regulile pe care le-am propus, nimeni nu riscă să i se citească greşit textul, şi acesta este lucrul principal. De altfel, toate valorile diferite

pe care le-am atribuit lui *i* scurt se pot caracteriza cu o singură marcă, ce e drept negativă: nicăieri el nu formează silabă.

Socotesc că prin cele arătate aici am respins şi obiecţia că „ar fi greu de învăţat“ scrierea cu *i* scurt.

147. *Acelaşi* etc. Un ultim amănunt cu privire la scrierea lui *i* care nu formează silabă. Avem o serie de instrumente gramaticale pe care regula oficială ne cere să le scriem cu *i* la sfârşit: *acelaşi*, *aceeaşi*, *însuşi*, *iarăşi*, *totuşi*. În toate aceste cuvinte, nu simţim în pronunţarea literară nici un *i*, oricât de scurt, şi nici morfologia nu ne impune să-l gândim. Prin urmare, nu e nici un motiv să scriem aceste cuvinte cu *-i*. Ceea ce a dus la scrierea aceasta este criteriul etimologic, pe care noi l-am înlăturat aproape în întregime. Hotărându-se să scriem auxiliarul *aş* fără *i*, s-a explicat şi de ce: „deoarece etimologia acestei forme este încă nesigură şi nu putem afirma dacă la origine avea sau nu un *i*“ (Gh. Adamescu, *Problemele actuale ale ortografiei româneşti*, Bucureşti, 1932, p. 27). Aşa fiind, e logic să scriem toate cuvintele citate fără *-i* final, chiar dacă la origine se pronunţau cu *-i*. Bineînţeles, la plural vom scrie *aceiaşi*, *aceleaşi*, *înşişi*, chiar dacă s-ar admite această propunere a mea, deoarece aici *-i* ar avea valoare morfologică.

148. Diftongi cu *-u*. Cazul lui *u* este numai în oarecare măsură analog cu al lui *i*. Pentru *u* nu avem problema părţii întâi a diftongilor, căci în această situaţie ne-am hotărât să menţinem scrierea cu *o* (*poartă*, nu *puartă*; vezi totuşi, la § **173** şi **174**, modul de redare a lat. *qu*, *gu*), nici problema modificării în pronunţare a consoanelor precedente, deci ne rămâne numai chestiunea diftongilor care au în partea a doua timbrul *u*. Judecând prin analogie cu cazul lui *i*, ar urma să reluăm şi aici vechiul semn al scurtării, care ar fi necesar numai pentru a distinge formele articulate de cele nearticulate la cuvintele terminate în diftong cu *-u*: *leu/leu(l)*, *bou/boul(l)*, care în pronunţare nu sunt diferite decât prin faptul că formele articulate se pronunţă în două silabe, pe când cele

nearticulate sunt formate dintr-o singură silabă. Atâta timp însă cât se menţine în scris *l* final (despre aceasta vezi § **169**), confuzia este evitată fără a mai marca scurtimea lui *u*.

Rămâne totuşi o problemă la citirea diftongilor în interiorul cuvintelor (vezi § **110**).

Am auzit pronunţat *bojde-ůcă* în loc de *boj-dču-că*, evident de oameni care cunoşteau cuvântul numai din scris. Şi la numele latineşti, de felul lui *Claudiu*, s-a generalizat pronunţarea lui *au* în două silabe, şi chiar în anexa *Îndreptarului*, întocmită de filologi clasici, se recomandă accentul pe *u*.

149. ***U*** **final.** În schimb, vocala *u* suscită altă discuţie, destul de interesantă, prin faptul că, deşi amuţit în pronunţare mai peste tot unde era final, *-u* a continuat totuşi în mod aproape inexplicabil să fie scris, în unele cazuri chiar până azi. Zic „aproape“ inexplicabil, pentru că o explicaţie există totuşi: principiul etimologic. Scriindu-se numele lunii *mai* cu un *u* la sfârşit, se obţinea o formă mai asemănătoare cu cea latină (*Maius*). Cât timp se păstra în pronunţare un *u* scurt (în unele graiuri rustice se aude până azi), adaosul nu era prea împovărător. Dar când s-a suprimat în scris *u* scurt, ar fi fost normal ca la sfârşitul cuvintelor să nu se adauge nimic după consoană. În loc de aceasta, s-a luat măsura de a se scrie *u* plin, ceea ce îndepărta încă şi mai mult scrierea de pronunţare.

Regula a fost multă vreme că -*u* final se scrie la toate substantivele şi adjectivele al căror singular (masculin sau neutru) se termină în pronunţare cu *i* scurt (deci *cuiu*, *naiu*, *roiu*, *vioiu*), dar şi la cele unde *-i* final nu se pronunţa deloc (*biciu*, *giulgiu*) şi în fine şi la verbe, nu numai la persoana întâi a prezentului (*spuiu*, *taiu*, *atribuiu*), unde eventual s-ar putea găsi motive etimologice, ci şi la perfectul simplu (*lăudaiu*, *făcuiu*), unde asemenea motive nu se pot găsi (în latineşte, aceste forme se terminau în *-i*). Tendinţa de latinizare se vede şi în cazul numelor de origine slavă, de felul lui *Daicoviciu*.

Broşura Academiei din 1932 a făcut unele concesii în

această privinţă, admiţând să fie suprimat *-u* la perfectul simplu al verbelor, la numele de persoane ca *Andrei*, *Mihai*, dar a apărat cu înverşunare pe *-u* la substantivele comune şi la adjectivele terminate în *-i*, fără nici o explicaţie. Rezultatul a fost că nimeni nu mai ştia unde trebuie *-u* şi unde nu.

150. Greşeli de pronunţare. Nedistingerea lui *i* scurt de *i* vocalic şi adăugarea unui *u* inexistent în pronunţare au făcut să se citească silabe suplimentare în corpul cuvintelor sau să se omită cele existente. Am auzit astfel copii citind *zapci*, într-o singură silabă, în loc de *zapciu*, în Muntenia se spune de multe ori *îmblăcĭ*, în loc de *îmblăcĕŭ*, iar în Moldova am auzit citit *Cişmegĭ* pentru *Cişmigiŭ* (era scris *Cişmegiu*). În schimb, se citeşte uneori *mehenghĕŭ*, în trei silabe, în loc de *mehenghĭ*, iar o dată am auzit şi *gĭulgĭu*, în două silabe, în loc de *gĭulgĭ*.*

Există nume de persoane care în felul acesta au fost modificate radical. Ardelenii, în dorinţa de a latiniza numele, au transformat pe *Bărnuţ* în *Barnuţiu* (astfel că mulţi îl pronunţă în patru silabe în loc de două), pe *Bariţ* în *Bariţiu* (la care astfel se schimbă şi locul accentului, de pe prima silabă pe a doua). *Raţ* a devenit în acelaşi fel *Raţiu*. Apoi, numele ardelenesc *Muţ*, scris *Muţiu*, a ajuns să fie pronunţat în trei silabe (*Mu-ţi-u*, cu accentul pe *i*) şi tot aşa numele moldovenesc *Chiper* (pentru *piper*) a căpătat patru silabe, *Chi-pe-ri-u*, cu accentul pe *i* (vezi şi § **138**).

* DOOM2: **giulgiu** [*giu* pron. *giu*] (*giul-*) s.n., art *giulgiul*; pl. *giulgiuri*

151. Grupuri de trei vocale. În afară de cazul grupurilor *iii*, *iei*, discutate mai sus, găsim, ce e drept mai rar, şi alte grupuri de mai mult de două vocale, care în general au tendinţa de a se reduce în pronunţare, de obicei prin suprimarea elementului mijlociu. Vâlvă mai mare a stârnit în această privinţă un singur exemplu. Academia Română şi diverşi alţi tradiţionalişti exageraţi au cerut morţiş (deşi era vorba de „viaţă“) să scriem *vieaţă*, sub

cuvânt că aşa se scria şi se pronunţa (în trei silabe) acest termen în trecut. Într-adevăr, îl găsim contând ca trei silabe la poeţii mai vechi şi explicaţia este că avem de-a face cu un derivat al adjectivului *viu*, format cu ajutorul sufixului *-eaţă* (ca *albeaţă* de la *alb*). Pentru a menţine clară formaţia, ar urma deci să păstrăm triftongul în scris şi, desigur, în pronunţare. Dar nu numai că nimeni nu mai pronunţă pe *e*, ci, mai mult, chiar *i* şi *a* au fost reduşi la o singură silabă, astfel că, în pronunţarea oricărui român de astăzi, *viaţă* are numai două silabe. Să mai adaug că întocmai ca *viaţă* e format şi *greaţă* (adjectivul *greu* şi sufixul *-eaţă*), prin urmare, ca să fim consecvenţi, ar trebui să scriem şi *greeaţă*, ca în secolul al XVI-lea, şi să şi pronunţăm aşa. Dacă renunţăm la un *e* când scriem *greaţă*, de ce n-am renunţa şi în *viaţă*, pentru a pune în acord scrierea cu pronunţarea actuală? *Îndreptarul* a făcut pasul necesar în această privinţă. De altfel, reduceri de triftongi mai avem şi în alte cuvinte, unde nu protestează nimeni: *iarnă* din *iearnă* (lat. *hiberna*), *iartă* din *ieartă* (lat. *libertat*), *mia* din *miea* (vezi masculinul *miel*) etc.

Pentru menţinerea scrierii *vieaţă*, broşura Academiei din 1932 mai aducea un argument: trebuie să scriem aşa, deoarece derivatele sunt *vieţui*, *vieţuitoare*, nu *veţui*, *veţuitoare*. Argumentul este absurd: tocmai pentru că derivatele sunt cu *ie* trebuie să scriem *viaţă* cu *ia*, ţinând seamă de alternanţa normală a lui *ia* cu *ie*: tot aşa faţă de *piatră* scriem *pietrui* şi faţă de *iarbă*, *ierbos*. *Veţui*, dacă ar exista, ar atrage forma *veaţă*, nu *viaţă*.

152. Grupuri de patru vocale. Am discutat mai sus chestiunea imperfectului şi a conjunctivului la conjugarea a IV-a şi am arătat că nu trebuie să le scriem cu *i* (deci e corect *socotea*, *socotească*, nu *socotia*, *socotiască*). Există totuşi un caz unde scrierea cu *i* este îndreptăţită: când înaintea lui se află o vocală. Se scrie deci *cheltuiam*, *să cheltuiască*; *croiesc*, *să croiască* (însă şi la indicativul prezent *cheltuiesc*, *croiesc*, cu *i*). Explicaţia este că grupul de patru sunete care se formase (*-uiea-*, *-oiea-*) s-a redus la un triftong, prin suprimarea lui *e* (*i*, care face parte din

temă, s-a păstrat cu valoare de consoană).

153. *Agreez, creez*. Verbele terminate cu *-ez* la prezentul indicativ, persoana întâi singular ne produc oarecare dificultate, dacă tema lor se termină cu *e*: *agre-ez*, *cre-ez*. Unii le scriu la infinitiv cu *i* (*agreia*, *creia*), pe motiv că la indicativul prezent s-ar zice *agreiază*, *creiază*, alţii le scriu la persoana a treia *agrează*, *crează*, de vreme ce infinitivul este *agrea*, *crea*. Încurcătura vine de la necunoaşterea morfologiei, iar soluţia e simplă: rădăcina acestor verbe este terminată în *-e-* (*agre-*, *cre-*); dacă adăugăm sufixul infinitivului, *a*, ajungem la formele normale *agrea*, *crea*. Nu este motiv să se introducă aici un *i*, dacă ţinem seamă că verbele sunt noi (vezi § **133**), şi de altfel derivatele lor sunt clar fără *i*: *agreabil*, nu *agreiabil*, *creatură*, *creator*, *creaţie*, nu *creiatură*, *creiator*, *creiaţie*. Este deci greşit să se scrie *creia*. La prezentul indicativ, pronunţarea şi deci şi scrierea persoanei întâi este *agreez*, *creez*, adică tema *agre-*, *cre-* plus desinenţa *-ez*, ca *lucrez*, format din tema *lucr-* şi desinenţa *-ez*. La persoana a treia, temelor *agre-*, *cre-* li se adaugă desinenţa normală *-ează*, şi astfel ajungem la *agreează*, *creează* (paralel cu *lucr-ează*). Se vede deci că defectul scrierii *crează* nu este, cum spunea broşura Academiei din 1932, că se poate confunda cu conjunctivul verbului *a crede* (întâi că acesta nu e folosit fără *să*, al doilea că forma cu *z* e neliterară). Bineînţeles, dacă înaintea lui *i* mai este o vocală, lucrurile se schimbă: *întemeiez*, *înapoiez* au persoana a treia *întemeiază*, *înapoiază*, pentru că şi aici, ca şi în cazul conjunctivului (vezi paragraful anterior), grupul de vocale s-a redus, prin suprimarea lui *e* din mijloc.

Ceva mai complicată e situaţia gerunziului. Pronunţăm cu toţii *agreind*, *creind*, dar ni se recomandă să scriem *agreând*, *creând*, pentru a menţine unitatea flexiunii de conjugarea întâi.

154. Vocală + *e*. Există şi cazuri unde lucrurile se petrec invers, adică între două vocale vecine (dintre care a doua este *e*), care nu formează diftong, se introduce un *i* cu rolul de consoană despărţitoare. De exemplu, forma

veche *oae* a ajuns să se pronunţe *oaie.* Câteodată, în această situaţie, *i* se justifică prin etimologie, alteori nu se poate cunoaşte dacă reprezintă un sunet care a existat mai demult sau dacă a fost degajat de curând înaintea lui *e* (cum e cazul la cuvântul *oaie*).

Multă vreme, ortografia noastră oficială, în aceste cazuri, a fost fără *i*, chiar dacă etimologia îl sprijinea: *cuer, femee, nevoe, râe, văpae*. Motivul era acelaşi veşnic război dus contra grupului *ie*, care era socotit străin (vezi § **133**). Dar dacă scriem *nevoe*, cum justificăm apariţia unui *i* la forma articulată *nevoia*? Dacă scriem *scântee*, de unde *i* la infinitivul *scânteia*? Am mai arătat că *e* nu alternează cu *ia*. Dacă scriem *râe*, de unde apare *i* din *râios*? Dacă pluralul de la *cui* este *cue*, iar derivatul e *cuer*, suntem în drept să ne întrebăm ce s-a făcut cu *-i*, care aparţine rădăcinii. Dacă persoana a treia de la *sui* e *sue*, nu ne putem explica dispariţia lui *i*, care face parte din tema verbului şi nu lipseşte la nici o altă formă verbală sau nominală derivată. În 1932, Academia a admis ca în toate cazurile de acest fel să se scrie cu *i*.

Ce e drept, există cuvinte împrumutate de curând unde nu se introduce *i* între doi *e*, de exemplu *feerie, procedee*, *idee* (articulat *ideea*), *alee* (articulat *aleea*). S-ar părea deci că regula scrierii e complicată, deoarece nu toate cuvintele în situaţie similară sunt tratate la fel. În realitate, regula este cât se poate de simplă, mai bine zis nici nu se poate spune că avem o regulă specială pentru acest caz, ci se aplică regula generală a scrierii noastre: ne orientăm după pronunţare, deci scriem *femeie* cu *i*, pentru că se pronunţă cu *i*, iar *alee* fără *i*, deoarece *i* nu apare în pronunţare.

155. ***Aceia, aceea.*** Un caz care trebuie studiat aparte este cel al pronumelui (şi adjectivului) demonstrativ, care la pluralul masculin articulat are forma *aceia*. S-a hotărât ca această formă să fie scrisă cu *i*, aşa cum se pronunţă, iar femininul singular articulat, deşi e pronunţat la fel, să fie scris *aceea*. La fel se diferenţiază în scris *aceiaşi*, masculin plural, de *aceeaşi*, feminin singular,

deşi în pronunţare nu este nici o deosebire. Conform principiului pe care l-am enunţat de la început, tot ce se confundă în pronunţare fără pericol pentru înţeles poate fi confundat şi în scris, de aceea părerea mea este că ar fi normal să scriem şi la feminin *aceia*, *aceiaşi*.*

* DOOM2: **acela** pr. m., adj. pr. postpus m. (*omul ~*), […] f. *aceea* […]

: **acelaşi** pr. m., adj. pr. m., […] f. *aceeaşi* […]

156. *I + e, a.* Complicată cu adevărat este chestiunea atunci când prima dintre vocale este *i*, iar a doua *e* sau *a*. Mă refer la cazuri ca *vie*, care se pronunţă de fapt *viie*, articulat *viia*; la fel, la imperfect, *ştia*, *scria* etc., care se pronunţă *ştiia*, *scriia*. Ar fi normal ca cel de-al doilea *i*, de vreme ce este pronunţat, să fie redat şi în scris. Dar pronunţarea aici nu este la fel de clară la toţi vorbitorii şi, chiar la acelaşi vorbitor, la toate cuvintele. Pe de altă parte, având în vedere că sunetul în discuţie are acelaşi timbru ca vocala precedentă, nu e totdeauna uşor să ne dăm seama cu urechea dacă avem un singur sunet sau două. Este caracteristic că broşura din 1932 a Academiei dă exemple pentru toate grupurile de vocale, afară de *-iie-*, poate tocmai din dorinţa de a ocoli greutatea. Într-adevăr, ne putem pune întrebarea: în *mie* (pronume), *bienal* etc., pronunţăm *-iie*, sau *-ie*? Am impresia că a doua ipoteză este cea justă; în orice caz, nu cred că zicem *poeziia*. Poate că unii pronunţă aşa, dar, dacă pronunţarea diferă de la om la om, ce regulă stabilim?

157. *Mieu, noui.* Ne-au rămas de discutat două amănunte. Adjectivul posesiv de persoana întâi era mai demult *mieu*. Nu ştiu pentru care motiv s-a ajuns la pronunţarea, ca şi generală, *meu*. Aceasta este deci scrierea justă astăzi şi este recomandată încă de mai demult. Numai actorii s-au luptat multă vreme (poate că n-au renunţat complet nici până acum) să-l învie pe *mieu*.

Din motive etimologice şi poate sub pretextul de a evita o confuzie, unii mai scriu până azi *noui* în loc de *noi* (pluralul adjectivului *nou*). Confuzia ar fi cu pronumele *noi*, dar cred că foarte rar cele două cuvinte omonime apar în acelaşi context. Învăţaţi să scrie *noui*, mulţi au scris în trecut şi *doui*, deşi aici nu se vede nici un prilej de confuzie. Scriem corect *doi*, cum se pronunţă.

158. Consoanele izolate. Aici, se ivesc mult mai puţine lucruri de discutat decât la vocale. Cele mai multe consoane (*b, p, d, t, v, f, m, n, l, r*) nu ridică aproape nici o problemă. Există totuşi altele, la care trebuie cel puţin date explicaţii în ce priveşte felul de scriere adoptat astăzi.

159. *Ş* şi *ţ*. Consoanele *ş* şi *ţ*, care nu se găsesc în alfabetul latin, au fost redate cu ajutorul semnului diacritic numit *sedilă*, adăugat la literele *s* şi *t*. Paralelismul în scrierea acestor sunete este avantajos, dar nu corespunde, cum s-ar putea crede, unui paralelism în pronunţare. Ce e drept, în multe cazuri, *ş* provine dintr-un *s* alterat de un *i* următor, după cum adesea *ţ* provine dintr-un *t* în aceeaşi situaţie. Dar *ş* este un sunet simplu, o şuierătoare surdă, care are drept corespondent sonor pe *j*, în timp ce *ţ* este o africată surdă, compusă în realitate din *t* plus *s*, având corespondent sonor pe *dz* (aşa cum rostesc moldovenii şi bănăţenii pe *z* din *orz* sau *zece*). Ar fi fost deci mai natural să nu se inventeze un semn special pentru *ţ*, ci să se scrie *ts* (de exemplu *dintsi*, *tsară*): scrierea ar fi corespuns pronunţării şi s-ar fi făcut economie de o literă în alfabet. Dacă nu s-a procedat aşa, motivul a fost probabil că s-a urmărit un mod de a scrie care să nu îndepărteze prea mult aspectul românesc de cel latin.

Cât despre *ş*, aici era indispensabil să se adopte un semn nou: s-ar fi putut folosi litera pe care o întrebuinţează cehii şi croaţii şi care este adoptată de lingviştii de pretutindeni în transcrierea fonetică, anume *š*. Dar nici cu semnul nostru nu am rămas izolaţi, pentru că de la noi l-au luat, în scrierea lor actuală, turcii.

160. *C* şi *g*. Cele mai mari dificultăţi le provoacă literele *c* şi *g*. În primul rând, ele servesc, fiecare, la

notarea a trei sunete diferite, cele pe care le găsim la iniţiala cuvintelor *car*, *chiar*, *ceară* pe de o parte, *gol*, *ghiol* şi *giol* pe de alta. În al doilea rând, se folosesc litere care nu corespund nici unei realităţi sonore, anume *h* în *chiar* şi *ghiol*, sau *e* şi *i* în *ceară* şi *giol*. Desigur, deprinderea noastră cu scrierea actuală ne poate da iluzia că în *ceară* avem vocala *e*; în realitate însă, nu avem decât o consoană (africată, formată din *t* şi *ş*), pe care francezii o scriu *tch*, germanii *tsch*, englezii *ch*, maghiarii *cs*, polonezii *cz*, deci peste tot fără nici o vocală; alţi slavi au un semn special, ceea ce este de fapt cel mai justificat: în alfabetul nostru chirilic exista o literă care avea valoarea cerută (v), iar croaţii şi cehoslovacii, care scriu cu alfabetul latin, au semnul *č*, acceptat, ca şi *š*, de toţi specialiştii în fonetică. Cea mai bună dovadă că sunetul în chestiune se pronunţă *tş* este faptul că, dacă imprimăm pe un disc de gramofon, să zicem, cuvântul *ceapă* şi ascultăm apoi punând discul să meargă în sens invers, auzim *ăpaşt*. Prin urmare, soluţia ştiinţifică ar fi fost să scriem *tş* (bineînţeles, trebuia întâi stabilit care semn e adoptat pentru *ş*), de exemplu *tşapă*, *tşară* pentru *ceapă*, *ceară*. Litere în plus nu s-ar întrebuinţa, căci şi aşa facem două semne, *c* şi *e* (sau *i*). A doua soluţie ar fi să întrebuinţăm semnul admis de foneticieni, *č*. La fel, *giol* (care în pronunţare nu are nici un *i*) ar trebui scris *djol* sau *gol.* În situaţia actuală însă, suntem prea deprinşi cu formele devenite tradiţionale ca să mai încercăm să le schimbăm.

161. *Ch* şi *gh*. În ce priveşte sunetele pe care le scriem *ch*, *gh*, este clar că ele nu sunt formate, în pronunţare, cu *h* şi că deci avem o literă suplimentară. Exista o posibilitate foarte simplă de a ne descurca; dacă pentru sunetul iniţial din *ceară* am fi scris *tş* sau *ts*, sau *č*, am fi putut rezerva litera *c* pentru sunetul iniţial din *cheie* şi n-am fi avut nevoie de *h*. Sunt limbi care, în această situaţie, scriu *ce-*, şi latina însăşi era una dintre acestea, deci soluţia ar fi putut mulţumi şi pe latinişti. Dacă totuşi *c* a rămas să fie utilizat în *ceară*, putem scrie *cheie* cu *k* (deci *keie*), folosind un semn prezent în limbile germanice.

Această formulă a fost evitată, pentru că litera *k* (împrumutată din greaca veche) se folosea foarte puţin în latineşte (numai în prescurtări). Totuşi, până la urmă, am primit-o în *kilogram*, *kilometru*, care n-ar fi fost cazul să fie scrise cu litere deosebite de cele generalizate. De altfel, împotriva soluţiei acesteia vorbeşte faptul că sonora corespunzătoare, *g*, nu are alături alt semn, aşa cum *c* îl are pe *k*, şi e preferabil ca soluţia adoptată pentru surdă să fie valabilă şi pentru sonoră.

Într-adevăr, exact aşa cum *c* din *ceară* este în realitate *tş*, *g* din *geam* este *dj*. Dacă am fi scris *tşară* şi *djam*, am fi putut scrie *gebos* pentru *ghebos*. Dacă însă am scrie *ceară* şi *keie*, ne-ar trebui semne pentru a diferenţia pe *g* din *geam* de cel din *ghebos*, altfel ori am citi *gheam*, ori *gebos*. Pentru a nu fi siliţi să inventăm un semn nou pentru *gh*, vom renunţa deci la *k*.

A treia variantă în pronunţare este formată de sunetele muiate, iniţiale în *chiar*, *ghiol*. În cazul lui *chiar*, dacă ne-am opri la utilizarea lui *k*, am putea nota, aşa cum se obişnuieşte în transcrierea fonetică, surda muiată cu *k´* (*k´ar*), neavând însă paralelă pentru sonora din *ghebos* (foneticienii scriu şi în acest caz cu semnul ´, deci *g´ebos*). Dar am văzut mai sus că preferăm să rezervăm „prima“ pentru accent.

162. *Ci* şi *gi*. Pentru a nu crea perturbări prea însemnate în ortografia actuală, cred că putem renunţa la modificări în acest punct, să continuăm deci să scriem *ce*, *ci* pentru *tşe*, *tşi* şi de asemenea *ce*, *ci* pentru *tş* (acolo unde vocala nu are alt rol decât [pe] acela de a marca, înainte de *a*, *o*, *u* sau de o consoană, pronunţarea lui *c* ca *tş*): *cer*, *circ*, *ceară*, *ciob*; de asemenea, să scriem *ge* şi *gi* pe de o parte, *ghe* şi *ghi* pe de alta.Trebuie să recunosc că acest sistem, pe care l-am găsit nepotrivit din punctul de vedere teoretic, nu provoacă nici un fel de greşeli, şi cred că aceasta este esenţialul.

Rămân totuşi nerezolvate sunetele finale care se aud în *porci* şi *rogi*, în *unchi* şi *unghi*. Aici, scrierea este defectuoasă pentru că în realitate nu există nici un sunet

după *tş* şi *dj*, după *k´* şi *g´* şi am văzut mai sus (§ **141**) că uneori se produc greşeli la lectură din cauza aceasta. Soluţia pe care am propus-o şi care cred că ar putea fi adoptată fără să complice învăţarea ortografiei – dimpotrivă – ar fi scrierea cu *i* scurt, deci *porcĭ, rogĭ, unchĭ, unghĭ*, şi această soluţie ar putea fi folosită şi în interiorul cuvintelor, de exemplu în *chĭar, ghĭaur*.

163. ***Z.*** O literă care a fost multă vreme prigonită este *z*. Limba latină nu o cunoaşte decât în câteva cuvinte de origine străină (greacă). La noi însă, sunetul *z* e destul de frecvent, pe de o parte prin transformarea lui *d* muiat în *z* (în cuvinte ca *orz* din lat. *hordeus*), pe de altă parte prin adoptarea a numeroase cuvinte de împrumut. În diverse limbi apusene, *s* între două vocale se pronunţă *z*, dar continuă să fie scris *s*. Această soluţie a fost propusă la noi de cei care sprijineau scrierea etimologică şi poate pentru nici un amănunt nu s-au depus stăruinţe atât de intense şi de îndelungate. S-a scris deci *poesie, prosă, frasă, posă, basă* pentru că cu *s* se scriu aceste cuvinte în franceză, în italiană şi în alte limbi. De asemenea, s-au scris cu *s* adjectivul feminin *francesă* (pe care de fapt noi l-am luat din greaca modernă, unde se scrie şi se pronunţă cu *z*), substantivul plural *casuri*; deoarece însă nu puteau fi despărţite de aceste forme masculinul *francez*, singularul *caz*, au ajuns şi acestea să fie scrise cu *s* (*frances, cas*), deşi aici *s* nu mai era intervocalic. De pronunţat se pronunţa peste tot cu *z*.

Încercarea a eşuat în cele din urmă numai din cauză că bunul-simţ popular a ridiculizat-o, căci partizanii ei nu au renunţat de bunăvoie. Ba adepţii acestui sistem savant, care ar fi trebuit să însemne o culme a perfecţiunii şi a culturii, făceau ei înşişi confuzii în scris, ajungând la grafii ca *bisar* în loc de *bizar*. Pentru a şti dacă trebuie să scrii cu *s* sau cu *z*, trebuia să cunoşti etimologia cuvintelor. *Bizar*, care în franţuzeşte este de origine bască, se scrie cu *z* (fr. *bizarre*); totuşi, l-am găsit scris cu *s* într-un curs universitar de lingvistică! Cum se putea atunci avea pretenţia ca marele public să găsească peste tot soluţia

justă?

164. Scrieri mixte. Deşi scrierea lui *z* intervocalic cu litera *s* a fost părăsită în teorie, obiceiul mai vechi de a scrie aşa a lăsat urme. Mă refer în primul rând la faptul că găsim, de la aceeaşi rădăcină, derivate scrise în chip diferit, de exemplu *inclusiv* dar *incluziune*, *oclusiv* dar *ocluziune*; forma cu *z* e luată dintr-o limbă modernă, desigur din franceză, iar cea cu *s* direct din latină sau aranjată după modelul latinesc. De la *cens*, *sens* avem derivate cu *s*, ca *sensibil*, dar şi cu *z*, ca *cenzitar*, *senzaţie*, *senzual* etc. Prin aceasta, se rupe legătura între elementele aceleiaşi familii. În alte cazuri, acelaşi cuvânt se scrie în două feluri, de exemplu *Îndreptarul* recomandă forma *prozodie*, iar filologii clasici, adesea, scriu şi pronunţă, după modelul originalului grecesc, *prosodie*.

165. Scrieri şi citiri greşite. Mai grav este faptul că, sfătuiţi să scrie *s* în loc de *z* între două vocale, oamenii au ajuns să creadă că orice *s* între două vocale trebuie citit *z*, cel puţin în cuvintele de curând împrumutate. Dar nici în limbile de origine regula aceasta nu este generală. În franţuzeşte, de obicei, *s* se scrie dublu, ca să se ştie că trebuie citit *s*, iar în unele cazuri e scris cu *ç*. În româneşte, a fost transcris cu *s* şi deci citit *z*. Iar după aceea a început să se şi scrie cu *z*, aşa cum se pronunţa. Astfel, s-a ajuns la scrieri şi pronunţări ca *viteză* (fr. *vitesse*), *chermeză* (fr. *kermesse*), *furnizor* (fr. *fournisseur*), *regizor* (fr. *régisseur*), *dizertaţie* (fr. *dissertation*), *francmazon* (fr. *francmaçon*), *froaza* (fr. *froisser*) şi multe altele.

Broşura din 1932 a Academiei nu a eliminat motivele de confuzie în această privinţă. În primul rând, paragraful cu pricina începe în chip foarte bizar cu fraza: „până la o nouă revizuire a ortografiei, se păstrează *z...* în neologismele scrise în alte limbi adesea cu *s* intervocalic". Dar la noua revizuire cum aveau să se scrie? De fapt, toate regulile sunt valabile până la o nouă revizuire, căci comisia din 1932 nu avea nici o autoritate asupra celei din 1953, după cum nici aceasta n-a putut da dispoziţii uneia care va

face modificări peste douăzeci sau treizeci de ani. De ce tocmai în punctul acesta se anunţa o nouă revizuire? Avem aici un ecou al fricţiunilor din comisie, care a încercat să împace lucrurile amânând soluţia. Apoi, de unde ştie cel care învaţă să scrie româneşte cum sunt scrise cuvintele în alte limbi? Şi în care alte limbi? Am putea întreba şi mai mult: ştie el totdeauna care cuvinte sunt neologisme şi care nu? În sfârşit, ce înseamnă „scrise în alte limbi adesea cu *s*“? Unele neologisme sunt scrise în alte limbi mai rar cu *s* şi altele mai des? Sau „adesea“ vrea să zică că printre neologismele în cauză sunt *multe* care în alte limbi sunt scrise cu *s*? Iată un model de redactare confuză, care nu face cinste celor care au emis-o, nici corpului care i-a însărcinat cu această misiune.

166. *Filozof.* Dar printre exemplele date de broşura din 1932 găsim şi unele scrise „în alte limbi“ cu *ss*, ca *asistent* (fr. *assistant*), *bazin* (fr. *bassin*) unde pronunţarea şi scrierea cu *s* se justifică prin etimologie, dar apare şi *z*, nejustificat. Mai curios este însă cazul lui *filozof*. Cuvântul acesta, de origine greacă veche, nu se deosebeşte prin nimic de celelalte neologisme care au avut un *s* intervocalic şi, fiind pronunţate de francezi, germani etc. cu *z*, au ajuns la noi sub această ultimă formă, fiind scrise aşa cum sunt pronunţate: *fizică*, *analiză*, *bază* etc. Pentru a pronunţa pe *filozof* cu *s*, s-a adus cândva argumentul că, în greceşte, e compus din *philo-* „iubitor“ şi *sophia* „înţelepciune“; dar grecii mai aveau şi cuvântul *zophos* „întuneric“, deci *filozofie* ar însemna „iubire de întuneric“. Pericolul acestei răstălmăciri nu există, după cum se vede, nici în franceză, nici în germană, unde se pronunţă cu *z*. De ce ar exista la noi? Mai adaug că, după cât pot vedea din dicţionare, greaca modernă nu mai foloseşte cuvântul *zophos*.

Se mai aduce însă alt argument în sprijinul scrierii cu *s*: în cărţile noastre vechi, se găseşte scris *filosof*, cuvântul fiind luat pe vremea aceea direct din greaca nouă, eventual printr-un intermediar slav. Dar dacă ne luăm după textele vechi, vom găsi acolo şi alte cuvinte scrise cu *s*:

frază se spunea şi se scria mai demult *fras* sau *frasis* (pentru aceleaşi motive: forma veche era luată direct din greacă sau din slavă, iar cea de azi, dintr-o limbă de mare circulaţie, ca franceza). Nu este cazul să rupem scrierea de pronunţarea actuală, nici să o modificăm pe aceasta, de dragul câtorva texte din trecut.*

* DOOM2: !**filosofie/filozofie** s. f., art. *filosofia/filozofia*, g.-d. art. *filosofiei/filozofiei*; pl. *filosofii/filozofii*, art. *filosofiile filozofiile*

167. Soluţia actuală. În *Îndreptar*, au fost examinate mai toate cazurile litigioase şi s-au dat îndrumări temperate: acolo unde forma greşită a izbutit să se generalizeze, nu se mai fac eforturi pentru a o îndepărta. Rămân însă câte două cuvinte din aceeaşi familie scrise diferit (vezi exemplele din § **164**); chiar acelaşi element de compunere apare sub două forme, de exemplu grecescul *isos* „egal“ a dat în matematică *isoscel*, iar în fizică şi chimie *izotop*, *izomer*; în aceeaşi specialitate, şi încă în lingvistică, găsim *isoglosă*, dar *izomorf*. E regretabil, dar nu avem ce face.

Îndreptarul a respins formele cu *z* pentru *chermesă**, *desinenţă*, *disertaţie*, *francmason*, *premisă*, dar a admis pe *z* la *filozof*, *furnizor*, *regizor*, *sciziune* (fr. *scission*), *viteză*, ceea ce înseamnă o atitudine moderată. În ce mă priveşte, aş fi admis pe *premiză*, care mi se pare generalizat în pronunţare (deşi modelul este fr. *prémisse*), dar aş fi eliminat pe *furnizor* şi *regizor* (de ce n-am zice atunci şi *profezor*?).

Un caz ceva mai complicat este al verbului *sesiza*, care e de origine franceză (*saisir*) şi trebuia să devină, normal, *sezisa*, formă care a şi avut circulaţie câtăva vreme.** Verbele franţuzeşti de acest tip capătă în româneşte terminaţia *-isa* (vezi *finisa*, *vernisa*), pornind de la forme de flexiune ca prezentul *finissons*, imperfectul *finissais* etc. În cazul nostru, apare o oarecare greutate cauzată de şirul de consoane asemănătoare *s- -z- -s*, pe

care unii le-au încurcat. Mai important mi se pare alt motiv de modificare: confuzia cu sufixul *-iza* din *realiza*, *ironiza* etc., care a dus la formaţii ca *furniza* (fr. *fournir*), *ateriza* (fr. *atterrir*), *repartiza* (fr. *répartir*) etc. *Îndreptarul* a admis în aceste cazuri forma modificată.

* DOOM2 : !**chermeză** s. f., g.-d. art. *chermezei*; pl. *chermeze*

** DOOM2: **sesiza (a ~)** vb., ind. prez. 3 *sesizează*

168. Alte cazuri de *z* pentru *s*. În franţuzeşte, alături de verbe ca *abuser* avem substantive ca *abus*, alături de substantive de felul lui *confusion* avem adjective ca *confus*: între două vocale, *s* se pronunţă *z*, iar când devine final, de obicei nu se mai pronunţă deloc. În româneşte, nu s-a putut păstra această distincţie, de aceea s-au uniformizat pronunţarea şi scrierea, generalizându-se forma cu *z*: *abuza*, *abuz*, *confuzie*, *confuz*. Au mai intervenit aici desigur şi alte cauze, de exemplu, la adjective, influenţa femininului, unde *s* nu era final; fără îndoială, s-au produs şi influenţe ale altor limbi, intermediare (de exemplu pentru *marchiz*, din fr. *marquis*, vezi rus. *markiz*). Totuşi, alături de *preciza*, avem pe *precis*.

Un loc aparte ocupă *autobuz*: terminaţia *-bus* este latinească, desprinsă din dativul *omnibus* „pentru toţi". Ar fi fost normal să-l pronunţăm cu *-s* (aici, *-s* se pronunţă şi în franţuzeşte), dar s-a generalizat forma cu *-z* şi e prea târziu ca să mai intervenim.

169. *L*. Nu am de discutat aici decât o rămăşiţă de scriere etimologică, anume notarea cu *-ul* a articolului masculin la singularul declinării a doua. Toată lumea, cu excepţia, poate, a câtorva pedanţi, care vorbesc „ca din carte", pronunţă *omu*, *drumu*, nu *omul*, *drumul*. De ce continuăm să-l scriem pe *-l*, care a fost eliminat încă de acum câteva sute de ani? Faptul e cu atât mai grav cu cât

dispariţia lui *-l* nu are cauze fonetice, ci morfologice: *u* a fost simţit ca articol (după modelul lui *-i* de la plural, unde *l* dispăruse mai demult), deci *-l* a devenit inutil. Cea mai bună dovadă este faptul că, acolo unde *-l* nu este articol, el n-a fost suprimat (de exemplu, în *calcul, staul*). La numele de persoane, a fost de multă vreme suprimat (cu excepţia câtorva grafii arhaizante şi pretenţioase ca *Onciul, Nanul*). Geografii noştri au luat hotărârea lăudabilă de a suprima pe *-l* de la numele de locuri, astfel scriu *Secu, Râmnicu* etc. Ar trebui să ne decidem să facem pasul şi la cuvintele comune, economisind în felul acesta hârtia, cerneala şi energia.

170. *H, ch.* Ceva mai mult vom avea de discutat cu privire la *h*. Broşura din 1932 a Academiei ne cerea să suprimăm pe *h* în neologisme: *egemoniei, ipodrom* (aceasta la p. 8, iar la p. 9, unde se discută consoanele duble, se dă ca exemplu *hippism*). Nu este însă câtuşi de puţin o problemă de scriere, ci una de pronunţare, urmând să scriem cum pronunţăm. De ce însă broşura Academiei impune totuşi pe *h* în unele neologisme (*hexametru* etc.)? Motivul nu se vede. Şi *Îndreptarul* a adoptat forma *hexametru*, am impresia că împotriva felului cum pronunţă specialiştii. În orice caz, forma *ipodrom* rămâne o curiozitate: aş vrea să ştiu dacă există cineva care să pronunţe *ipic* în loc de *hipic*. Mai semnalez că scrierea *exhuberant* în loc de *exuberant* nu are nici un temei, rădăcina fiind latinescul *uber*, fără *h*.

Şi aici vom găsi contradicţii în pronunţare şi deci şi în scriere: prefixul grecesc *hypo-* apare sub forma *ipo-* în *ipoteză, ipotecă, ipotenuză*, dar sub forma *hipo-* în *hipotensiune*. Mai mult, *Îndreptarul* ne recomandă *ipostază*, dar în medicină *hipostază*. Nu putem decât să o regretăm.

Într-un caz sunt cu totul de acord cu broşura din 1932 a Academiei, unde se arată că *arheolog, arhitect, psiholog* (şi, adaug eu, *tehnică*) se scriu cu *h* şi nu cu *ch*, căci nu pronunţăm *arkeolog, arkitect* (scriem însă *orchestră*, pentru că pronunţăm aşa). Scrierea etimologică

cu *ch* în loc de *h* a dus, cel puţin într-un caz, la o confuzie supărătoare. Este vorba de *autarchie*, cuvânt de origine veche grecească. Forma originală era *autarkeia*, compusă din *auto-* „însuşi" şi verbul *arkeo* „a fi de ajuns". Înţelesul compusului este „mulţumirea cu ce ai tu însuţi". Există alt cuvânt de origine grecească, *monarhie*, format din *monos* „singur" şi *arkho* „a conduce", deci compusul înseamnă „conducere de unul singur" (acelaşi verb grecesc intră în compusul *oligarhie*). De vreme ce s-a scris şi *monarchie*, unii şi-au închipuit că *autarchie* are şi el un *ch* pentru *h*, deci au citit *autarhie* şi l-au considerat format cu *arkheo*, astfel că înţelesul a devenit „conducerea de sine însuşi".*

Mai semnalez că broşura din 1932 propune, foarte logic, să se scrie sau *Hristos*, sau *Cristos* (se înţelege că problema e de pronunţare), numai *Christos* nu, căci nimeni nu pronunţă aici şi *c*, şi *h*.**

* DOOM2 : !**autarhie** (*a-u-tar-/-ut-ar-*) s. f., art. *autarhia*, g.-d. art. *autarhiei*; (state) pl. *autarhii*, art. *autarhiile*

DEX2 : **AUTARHÍE**, (**2**) *autarhii*, s. f. **1.** Politică prin care se tinde spre crearea unei economii naţionale închise, izolate de economia altor ţări. **2.** (Rar) Stat care practică autarhia (**1**); stare de autoizolare economică a unui stat. [Pr.: *a-u-*] – Din fr. **autarchie**.

** DOOM2: ***Hristos/Cristos** s. propriu m.; *înainte de ~*, *după ~* abr. *î. H., d. H.*

171. *J.* Există o modă supărătoare de a confunda pe *j* cu *i*. Model se găseşte nu numai în nemţeşte, ci şi în limbile slave care folosesc alfabetul latin. Aceste limbi au un semn special pentru *j*, anume *z* cu un semn diacritic (*ž*), de aceea pot folosi litera *j* pentru a marca pe *i* consonantic, aşa cum îl avem noi în *iarnă*, *noroi*. Noi însă, dacă scriem *j*

pentru *i* (*Joan, Jonescu, Trajan* etc.; am văzut odată un film cu titlul *Jubeşte-mă*), ajungem la confuzii: *joc* nu e totuna cu *ioc*. Câteodată, se deformează şi pronunţarea: *Iugoslavia* este „ţara slavilor de sud“ (*iug* în limbile slave înseamnă „sud“). Mulţi, fără nici o justificare, scriu *Jugoslavia*, ceea ce este evident supărător. În schimb, deoarece nu se mai ştie care e *j* adevărat şi care e numai o formă de scriere pentru *i*, numele mareşalului sovietic *Jukov* a ajuns să fie scris şi chiar pronunţat *Iukov*.

S-ar părea că scrierea cu *gi* pentru *j*, în cuvinte ca *pasagiu, curagios*, nu ne priveşte aici, căci s-ar reproduce în felul acesta o pronunţare reală. De fapt, dacă cineva va fi pronunţând *curagios*, aceasta nu ne împiedică să discutăm aici chestiunea, deoarece se scrie şi *curagiu*, şi nimeni nu pronunţă aşa. Trebuie să notăm că unele cuvinte apar în pronunţare numai cu *j* (*bagaj*: nimeni nu zice *bagagiu*) şi altele numai cu *gi* (*cortegiu*: nimeni nu zice *cortej*). Mai curios e că unii folosesc la singular o formă, iar la plural cealaltă: *pasaj, pasagii*; *ravaj, ravagii*.

În privinţa originii acestei despărţiri, desigur că avem cuvinte provenind din limbi diferite: cele cu *j*, ca *garaj, viraj, şantaj*, vin din franţuzeşte, în timp ce cele cu *gi* provin din italieneşte: *arpegiu, omagiu, cortegiu*. În lupta care s-a încins, succesul este în general de partea limbii franceze, căci formele cu *-aj* se înmulţesc în dauna celor cu *-agiu* (totuşi, cele cu *-egiu* rezistă mai bine).

Există însă şi cazuri unde scrierea cu *g* nu este decât o imitare a celei franceze. Astfel, deşi zicem *mesaj*, cel care îl poartă este *mesager*, aşa cum se scrie în franţuzeşte. La fel, deşi se spune *lenjuri, lenjeră*, se scrie uneori (unii şi pronunţă) *lingerie*, după modelul francezei scrise. În special în textele comerciale (reclame şi altele similare) au abundat într-o vreme formele franţuzite cu *g*: *cartonage, stelage, rugiuri, sergiuri*. Odată am citit chiar *dirigiabil*. Astăzi, cred că această fază este depăşită.

La unele familii de cuvinte, diferenţa de scriere s-a înrădăcinat astfel încât nu mai putem reveni: verbul *a corija* are derivatul *corigent*. S-a zis într-o vreme şi

corijent,* dar această pronunţare a putut părea străină, deoarece unele persoane care nu ştiau bine româneşte ziceau *urjent* în loc de *urgent* şi altele la fel. De asemenea, lui *dirija* îi corespunde *diriginte*. Totuşi, *neglijent* a fost eliminat în favoarea lui *neglijent*, mai aproape de forma verbală *neglija*.

* DOOM2: !**corijent/corigent** adj. m., s. m., pl. *corijenţi/corigenţi*; adj. f., s. f., g.-d. *corijentă/corigentă*, pl. *corijente/corigente*

172. *X*. Un semn absolut inutil, care însă ne vine din latineşte, şi de aceea e protejat, este *x*. Valoarea lui nu se deosebeşte prin nimic de aceea a grupului *cs* sau *ks*. Desigur, suntem obişnuiţi cu el şi ni s-ar părea curios să scriem *fics* sau *acsă*, dar prin aceasta am scuti un semn, ceea ce ar constitui un avantaj destul de serios. Ni se recomandă, de altfel, să scriem *îmbâcsi*, *ticsi*, pentru că nu sunt cuvinte internaţionale şi nu vin din latineşte; pe de altă parte, *facsimil* nu se scrie cu *x*, pentru că e compus (în latineşte) din *fac* şi *simile*, dar nu toată lumea ştie aceasta. De altfel, şi *fix* e format în latineşte din rădăcina *fig*- şi sufixul -*so*-. *Alexandru* se scrie cu *x*, dar *Alecsandri* cu *cs*. Cu memorizarea acestor lucruri ne batem capul în mod inutil. Cu cât ar fi mai simplu dacă am scrie peste tot, aşa cum pronunţăm, *cs*?!

Alt folos pe care l-am obţine prin suprimarea lui *x* ar fi simplificarea scrierii la plural. Astăzi, stăm pe gânduri şi nu ne dăm seama uşor dacă trebuie să scriem *ficşi*, cum pronunţăm, rupând legătura formală cu singularul, sau *fixi*, menţinând această legătură, dar contrazicând pronunţarea. Singularul *fics* s-ar împăca însă foarte bine cu pluralul *ficşi*.

Încă un amănunt în legătură cu *x*: după modelul franţuzesc, îl citim de multe ori *gz*, nu *cs*: *examen*, *exista*, *executa*, *exemplu*, fără să putem stabili o regulă generală, căci pronunţăm cu *cs* cuvinte ca *maxilar*, *oxigen*, *relaxa*,

exagerat, *exigent*. Am întâlnit greşeli de două tipuri. **1.** Pe o firmă, am citit *xzecută* (probabil zugravul citea pe *x* ca *ics*, deci cuvântul aşa cum l-a scris trebuia pronunţat *icszecută*). **2.** În manuscrise, am întâlnit forme ca *exgzemplu*, *exgzistă* (probabil cu gândul să fie şi cum sunt scrise, şi cum sunt citite). Unii pedanţi îşi dau osteneala să pronunţe foarte apăsat *cs*, ca să arate că ei ştiu cum se scrie. Am auzit astfel *ecsecută*, *ecsamen*. Fie că vom păstra pronunţarea cu *gz*, fie că vom renunţa la ea, ar trebui să scriem aşa cum se pronunţă.

173. ***Qu.*** Dacă în cazul lui *x* latina ne-a binecuvântat cu o literă pentru două sunete, există în schimb un caz unde întrebuinţa două litere pentru un singur sunet. E vorba de grupul *qu* (şi de sonora corespunzătoare *gu*), care nu era semn nici pentru o consoană şi o vocală, cum s-ar părea, nici pentru două consoane (*cv*) cum citim noi, ci desemna un *k*, deci o consoană simplă, pronunţat însă cu vârful limbii ridicat spre fundul gurii şi cu buzele rotunjite. De remarcat că *q* nu apare în scris decât însoţit de *u*, deci ar fi putut foarte bine să fie scris şi simplu *q* cu aceeaşi valoare. În româneşte, sunetul nu s-a păstrat, ci a devenit sau *p*, când urma un *a* (*patru* din *quattuor*), sau *c*, când urma un *e* sau un *i* (*cinci* din *quinque*). Din limbi străine moderne apoi, au fost împrumutate cuvinte în care figura grupul de litere *qu*, iar noi am adoptat în fiecare caz pronunţarea din limba de unde am împrumutat cuvântul; de asemenea din latineşte, citind cum am putut, am împrumutat direct cuvinte cu acest grup. Aşa se face că unii au pronunţat şi au scris *ecvator* (această scriere şi pronunţare era încă recomandată în 1932), alţii, cei mai mulţi, *ecuator* (scriere recomandată de *Îndreptar*, cu adaosul că se desparte în silabe *cu-a*, împotriva etimologiei). Toată lumea zice *acvariu*, *acvilă*, *consecvent*, dar iarăşi toată lumea zice *acuarelă* (aici, *Îndreptarul* acceptă despărţirea, cu care sunt de acord, *a-cua*), *acuaforte*, *ecuaţie.* Din franţuzeşte au fost luate cuvinte pronunţate cu *k* muiat, de exemplu *echilateral* (în latineşte era *aequi-*), *achiziţie* (lat. *acquisitio*) etc. Pentru un singur

cuvânt, au circulat trei feluri de scriere: *frecvent* (cum se pronunţă azi), *frequent* şi *frecuent.* Regula justă, adoptată încă din 1932, este să se scrie cum se pronunţă.

Mai trebuie pomenite două cazuri de asimilare a celor două consoane, de altfel în două direcţii diferite: pe de o parte, se întâlneşte, în scrierea oamenilor mai puţin instruiţi, *deligvent*; pe de altă parte, alături de forma recomandată, *sechestru*, se pronunţă, şi unii şi scriu, *secfestru*.

În ce priveşte primul exemplu: forma corectă este *delincvent* (e adevărat că în *delict* nu este *n*, ceea ce se explică prin regulile morfologiei latine: în acelaşi fel, găsim ca formaţii paralele pe *tangenţă* şi *contact*); *delicvent*, dacă ar fi format în latineşte, n-ar însemna „care păcătuieşte“, ci „care se topeşte“.

Explicaţia formelor cu *gv* şi cu *cf* este că *c* e surd (se pronunţă fără vibraţia coardelor vocale), iar *v* e sonor (coardele vocale vibrează când îl pronunţăm). Într-un caz s-a asimilat *c* şi a devenit sonor, deci *g*, în celălalt caz s-a asimilat *v* şi a devenit surd, deci *f*.

174. *Gu*. Paralel cu surda *qu*, latina avea şi sonora *gu*, dar aceasta nu se păstrase decât după *n* (altmintrelea, grupul de litere *gu* se citea *g* plus *u*), deci putem vorbi de grupul *ngu.* Şi acesta a dispărut în româneşte, transformat în aceleaşi condiţii ca *qu* (*lingua* a devenit *limbă*, *sanguis* a devenit *sânge*). Ca neologisme însă, avem cuvinte ca *lingvist*, *sangvin*, pe care unii le pronunţă şi mai ales le scriu *linguist*, *sanguin*. În mod inconsecvent, *Îndreptarul* prescrie *lingvist*, dar *sanguin*.*

* DOOM2: !**sangvin** (*sang-vin*) adj. m., pl. *sangvini*; f. *sangvină*, pl. *sangvine*

175. Grupuri cu *-s*. Deşi *s* precedat de *r*, *l* se păstrează în cuvintele româneşti mai vechi (*muls*, *scurs*) şi chiar precedat de *n*, acolo unde *n* a fost menţinut (eventual reintrodus) prin analogie cu formele din aceeaşi familie care nu aveau un *s* după *n* (de exemplu, *tuns* după *tund*), la

neologismele în care *s* figurează după una dintre aceste consoane s-a produs o oarecare zăpăceală în pronunţare, uneori *s* fiind pronunţat *z*. Aceasta, din cauză că unele cuvinte vin din nemţeşte, unde în cazurile acestea se citeşte *z* (altele vin din franţuzeşte, unde se citeşte *s*; dar chiar şi francezii citesc în unele cazuri *z*). Vechea noastră Academie a recomandat peste tot *s*, nu numai în cuvinte ca *consistent*, *sensibil*, unde francezii pronunţă cu *s* şi noi am acceptat în general aceeaşi formă, ci şi în cuvinte pe care toată lumea la noi le pronunţă cu *z*, de exemplu în *cenzură* (în franţuzeşte, *censure* se pronunţă cu *s*) şi chiar în *tranzacţie*, *tranzit*, pe care şi francezii le pronunţă cu *z*. *Îndreptarul* restabileşte regula generală: se scrie cum se pronunţă în limba literară, deci *consistent*, *sensibil*, dar *senzual*, *cenzură*, *tranzacţie*, *tranzit*.

O a doua serie de exemple e formată din cuvinte ca *persecuta*, *convulsiune*, *impulsiv*, *universitate*, *consul*, pentru care a existat, şi poate mai există, o pronunţare regională cu *z*, condamnată de dicţionarele normative.

176. Grupuri cu *s*- [sau *z*-]. Urmează la discuţie grupurile de consoane care încep cu *s* sau cu *z*. Lăsând pentru un paragraf următor cazurile în care *s* aparţine unui prefix, le vom vedea aici pe celelalte. Când *s* (sau *z*) e urmat de *n*, *m*, vechea Academie dăduse o regulă cu totul arbitrară: se va scrie *groaznic*, *obraznic*, *paznic*, pentru că *z* apare clar în formele de bază *groază*, *obraz*, *pază*, ceea ce pare bine fundamentat, dar în continuare se spunea în broşura din 1932 că la fel se vor scrie cu *z* şi „alte cuvinte terminate în *-nic*: *praznic*, *năpraznic*“, de astă dată fără nici o motivare, iar în toate celelalte cazuri se impunea scrierea cu *s*, chiar dacă pronunţarea e cu *z*, deci *agheasmă*, *cismă*, *glesnă* etc. De ce? Mister.

Un amănunt care merită să fie luat în seamă, dar care a scăpat redactorului broşurii, este faptul că înainte de *m* şi de *n* asimilarea lui *s* (adică transformarea lui în *z*) nu este generală. Astfel, dacă limba noastră nu poate distinge în principiu pe *sb* de *zb*, pentru că, oricare grafie am adopta-o, nu se poate pronunţa decât *zb*, în schimb

distinge destul de bine pe *sm*, *sn* de *zm*, *zn*, şi faptul acesta se vede clar la unele exemple citate în broşură. Astfel, pronunţarea considerată în general ca bună este *amortisment*, *avertisment*, *basm*, *casnic*, *lesne*, *năprasnic*, *trăsni* (chiar dacă se mai găsesc unii care pronunţă cu *z*), dar *beznă*, *cazną*, *cizmă*, *gleznă*, *zmeu*, *zmeură*; e drept că unii scriu şi poate chiar pronunţă *obrasnic*, *cismar*, *smeu*, pedant şi afectat (voi reveni asupra acestei situaţii), aşa cum alţii zic, neglijent, *caznic*, *zmântână*.

Ca prin minune, la toate cuvintele de origine slavă sau maghiară, pronunţarea noastră literară e la fel cu cea din limba de origine, ceea ce înseamnă că n-am inventat noi distincţia, ci am primit-o gata stabilită când am împrumutat cuvintele şi am păstrat-o până azi. Atunci ce motiv avem să amestecăm toate şi să creăm un conflict artificial între pronunţare şi scriere?

Cam aceeaşi este situaţia grupului *sl* (*zl*). Se poate pronunţa *zlab* în loc de *slab*, dar e uşor de văzut că această pronunţare nu poate fi considerată literară; şi în cazul acesta diferenţierea e de ordin etimologic: *măslină*, *slănină* au fost împrumutate cu *s*, pe când *răzleţ*, *zlătar* cu *z* (totuşi, originalul slav al lui *zloată* e cu *s*).

177. Sufixele *-ism*, *-asm*. Cuvintele formate cu aceste sufixe constituie o problemă ceva mai delicată. Originea îndepărtată a sufixelor este în greaca veche, dar cuvintele formate cu ele au ajuns la noi pe căi diferite, unele prin slavă, altele prin limbile apusene. Printre exemplele mai vechi, găsim unele a căror formaţie nu e clară pentru cine nu ştie greceşte, astfel că sufixul nu se poate recunoaşte, deci s-a putut statornici pronunţarea cu *z*, de exemplu *agheazmă*, *catapeteazmă*, *mireazmă*; totuşi, *Îndreptarul* impune la toate acestea scrierea cu *s*, ca şi la cuvintele intrate recent în limbă, de felul lui *sarcasm*, *fantasmă*.

Adevărul este că şi cuvintele formate cu *-ism*, împrumutate de curând, se pronunţă tot cu *z*, ceea ce e cu atât mai de înţeles cu cât în mai toate limbile moderne se pronunţă cu *z*, deşi se scriu cu *s* (în ruseşte se şi scriu cu

z). Totuşi, le scriem cu *s*: *colectivism*, *imperialism*, *reumatism*. Poate că la impunerea acestei scrieri a contribuit în primul rând etimologia, dar există şi un argument de alt ordin: scriind cu *z*, s-ar rupe legătura cu sufixul înrudit *-ist* (sau *-ast*), de exemplu alături de *imperialism* este *imperialist*, alături de *sarcasm*, *sarcastic* etc. Totuşi, paralel cu aceste sufixe este *-iza*, care se scrie cu *z*: *socializa* etc.

178. Prefixe. O problemă mai amplă este cea a scrierii consoanelor finale ale prefixelor. Încă din latineşte se poate observa că aceste consoane au tendinţa de a se modifica în raport cu iniţiala temelor la care sunt ataşate. Astfel, *ad-fero* devine *affero*, *ad-gero* se schimbă în *aggero*, *ad-tenuo* în *attenuo* şi aşa mai departe. Faptele de acest fel au uneori înrâurire până şi în limba noastră de azi, iar altele, similare, apar la elementele de compunere actuale. De exemplu, la prefixele latineşti *in-*, *con-*, ultima consoană se schimbă în *l* când tema începe cu *l* şi, de asemenea, se schimbă în *r* înaintea unei teme care începe cu *r* etc.: *in-licitus* devine *illicitus*, *con-ruptus* se schimbă în *corruptus*. Dar la diverse epoci manuscrisele prezintă exemple de scriere cu *inl-*, *conr-*. Este aici o permanentă contradicţie între două tendinţe, dintre care prima urmăreşte simplificarea pronunţării prin asimilarea celor două consoane, iar a doua urmăreşte clarificarea înţelesului prin revenirea la forma originară a prefixului. Când una, când cealaltă dintre aceste două tendinţe învinge momentan în scrierea copiştilor, ceea ce duce la o varietate nesfârşită a manuscriselor.

Încă în zilele noastre, în româneşte, se mai pot întâlni urme ale aceastei lupte: *corupt*, care reprezintă forma latină normală, cu prefixul asimilat (*corruptus*), a cedat locul, în multe manuscrise româneşti, lui *conrupt* (mulţi şi pronunţă aşa), căci cel care scrie este conştient că forma primitivă a prefixului este *con-* (aşa cum apare, de exemplu, în *con-duce*). Totuşi, cum se va vedea îndată, tendinţa generală în limba noastră este să se asimileze consoana finală a prefixului.

179. *Îm-, com-*. Prefixul nostru *în-* (în neologisme, şi *in-*), pe care îl găsim în cuvinte ca *întipări* (*insufla*), cum şi omonimul lui negativ *in-* (*incalculabil*), se pronunţă *îm-* (*im-*) nu numai înaintea lui *m*, ci şi înaintea lui *b*, *p* (acestea sunt consoane labiale, adică se pronunţă cu o explozie a buzelor, ca şi *m*, prin urmare transformarea lui *n* în *m* se explică prin asimilare): *îmbărbăta*, *împiedica*, *imprima*, *imposibil*. Totuşi, în cazul când urmează un *m*, ni se cere să păstrăm în scris pe *n* de la *în-* (*înmormânta*), dar la *in-* se renunţă cu totul la consoană (*imobil*), în conformitate cu pronunţarea.

Şi la *con-* găsim schimbarea lui *n* în *m* înainte de consoane labiale: *combate*, *compune*; înainte de *m*, consoana finală a prefixului se suprimă (*comasa*), ca şi la *in-*.

180. *Des-, răz-*. Mai complicate sunt lucrurile la prefixele terminate în *s*, *z*, prima fiind surdă, a doua sonoră. Aceeaşi distincţie între surde şi sonore se face şi la alte consoane: surde sunt *p*, *t*, *c*, *f*, *ş*, iar sonorele corespunzătoare sunt *b*, *d*, *g*, *v*, *j*; să mai adăugăm surdele care nu au corespondentă sonoră (cel puţin în limba literară), *h* şi *ţ*, şi sonorele care în principiu nu au corespondent surd, *m*, *n*, *r*, *l*. Ori de câte ori un prefix terminat în *s* este alipit la o temă care începe cu o consoană sonoră, trebuie să ne aşteptăm la prefacerea lui *s* în *z*, prin asimilare, şi, invers, ori de câte ori un prefix terminat în *z* este pus înaintea unei teme care începe cu o consoană surdă, trebuie să ne aşteptăm la prefacerea lui *z* în *s*. Prefixele cele mai uzitate, care urmează să fie discutate aici, sunt *des-* (*dez-*), de origine latină, şi *răz-* (*răs-*), de origine slavă (poate totuşi cu un amestec latin): *des-face*, dar *dez-lega*, *răz-buna*, dar *răs-turna*. Alte prefixe, de origine slavă, ca *iz-*, *is-*, deşi întâlnite în cuvinte româneşti, nu sunt în general identificate de vorbitori, din cauză că numai rareori avem alături forme fără prefix (*iz-goni*; formaţiile ca *isprăvi* sunt neanalizabile în româneşte).

Multă vreme, regula oficială a fost ca în toate aceste

cuvinte să se folosească *s* (chiar dacă originalul slav are *z*), din ura principială contra literei *z*, socotită „străină“. De pronunţat, desigur că era greu cu *s*: încercaţi să ziceţi *răs-buna*, *des-lega* şi veţi vedea că trebuie o sforţare pentru aceasta.

Broşura din 1932 a Academiei Române a îmbunătăţit în oarecare măsură situaţia, căci, în cazul prefixelor de origine slavă, recomandă să se scrie cu *z*, de exemplu *război*, *izbi*. Regula nu e însă formulată corect, în primul rând din cauză că sunt cazuri unde consoana următoare e surdă, deci atât pronunţarea noastră, cât şi originalul slav prezintă un *s*: *răstigni*, *ispiti*; în al doilea rând, există cazuri de *s* chiar înainte de consoană sonoră, de exemplu în *islaz* (pe care nu ştiu de ce şi *Îndreptarul* îl acceptă sub forma *izlaz*). Prin urmare, şi aici urmează să aplicăm regula generală: se scrie cu *s* sau cu *z*, după cum se pronunţă.

Dar, dacă broşura din 1932 l-a acceptat pe *s* la prefixele de origine slavă, când e vorba de cele moştenite din latineşte, sau care se pot confunda cu cele moştenite din latineşte, uită de toate intenţiile bune, care aveau în vedere simplificarea, şi dă regula lipsită de logică: *des-* rămâne invariabil, chiar dacă e urmat de o vocală sau de o consoană sonoră. Această regulă este în contradicţie cu faptul, recunoscut chiar în aceeaşi frază, că pronunţarea, în cazurile indicate, este cu *z.* S-a pretins să scriem cu *s*, *desamăgi*, *deslega*, *desvăţa*, pe motiv că, dacă s-ar ţine seamă de toate variaţiile de pronunţare, ar trebui să scriem şi *deş-* în *deschide* şi *dej-* în *desgheura*. Motivul nu e serios, căci, dacă într-adevăr aşa s-ar pronunţa în limba literară, sau cel puţin în cea mai mare parte a graiurilor populare, am scrie aşa şi n-ar fi nici o nenorocire. Dacă nu scriem cu *ş* şi cu *j* este pentru că pronunţarea aceasta nu este admisă. *Îndreptarul* restabileşte şi aici situaţia, indicând scrierea conformă cu pronunţarea: *deschide*, *destinde,* dar *dezamăgi, dezlega, dezvăţa*.

181. Prefixul *s-, z-*. Mai există un prefix pe care noi în general nu-l putem identifica fără a cunoaşte istoria

limbii; e compus dintr-un singur sunet, *s-* sau *z-* (exemple analizabile: *s-coborî, z-bate*). Acest prefix provine din latineşte în unele cuvinte, ca *scoate, zbura*, din slavă în alte cuvinte, ca *sfârşi, zdrobi*; şi într-un caz, şi în celălalt, originalul este cu *s-*. Broşura Academiei ne dă şi aici o regulă ruptă de pronunţare, căci ne cere să scriem peste tot cu *-s* şi, în mod bizar, adaugă în aceeaşi categorie şi cuvintele care încep cu *z-* plus consoană, fără ca acest *z* să fie prefix, de exemplu *zmeu* (originalul slav este cu *z-*). Regula aceasta este cu atât mai curioasă cu cât, după numai câteva rânduri, ni se spune că „în corpul cuvintelor se scrie totdeauna *z* înaintea consoanelor *b, d, g*: *năzbâtie, brazdă, guzgan*". De ce o regulă la început şi alta în mijloc? Numai din plăcerea de a face scrierea mai grea? *Îndreptarul* restabileşte norma corectă, anume vom scrie cum pronunţăm, *zbura, zbiera, zdrobi, zgomot* etc.

182. Prefixe terminate în *b*. Tot în legătură cu asimilarea consoanei finale a prefixelor, trebuie să ne ocupăm de formaţiile cu prefixe de origine latină ca *ab-* (*abţine, absolut*), *-ob-* (*obţine, observa, obtuz*), cu *sub-* (*subteran, subsemnat*), indiferent dacă sunt moştenite sau împrumutate de curând. Încă din limba latină, consoana finală *b* se asimila cu o surdă următoare şi se pronunţa *p*, exact aşa cum se pronunţă şi astăzi în româneşte. De unde însă în cazul celorlalte prefixe romanii admiteau în scriere forma asimilată (*im-, il-, ir-* în loc de *in-*; *com-, col-, cor-* pentru *con-*; *ag-, al-, ar-* pentru *ad-* etc.), când e vorba de prefixele terminate în *b*, această consoană rămâne constantă în scriere şi numai rareori găsim forme cu *p-*, datorate unor oameni lipsiţi de cultură şi de obicei în cuvinte a căror etimologie nu era transparentă. Obişnuinţa s-a păstrat şi în limbile moderne care au moştenit sau au împrumutat cuvinte latineşti formate cu prefixe terminate cu *b-* şi chiar şi în limbile scrise cu alfabetul chirilic (de exemplu, în rusă şi în bulgară se scriu cu *b* cuvinte ca *absolut, observa, subsidii*). Şi la noi tradiţia este să se scrie cu *b* aceste cuvinte şi altele ca cele citate mai sus (chiar dacă sunt neanalizabile pentru noi, ca de exemplu *subţire*).

Rar apar notaţii ca *apsent*, *suptil*, şi anume în scrierea celor mai puţin instruiţi.

Pentru a respecta principiul general al conformării cu pronunţarea şi pentru uniformizarea tratamentului prefixelor, ar urma să introducem şi aici, în scris, asimilarea. Defectul nu ar fi atât că s-ar putea pierde sentimentul unităţii prefixului (de vreme ce acest sentiment nu se pierde în cazul celorlalte prefixe), cât că limba română s-ar singulariza faţă de toate celelalte limbi care cunosc cuvintele în chestiune (până şi ceha, foarte consecventă în materie de scriere fonetică, păstrează aici pe *b*). Dar dacă continuăm să scriem cu *b*, ne izbim de alt inconvenient: nu totdeauna sentimentul formaţiei există; de exemplu, cine îşi dă seama din ce e compus *subţire*? Continuând să-l scriem cu *b*, putem deştepta ideea că grupul *pt* în general trebuie scris *bt*, chiar acolo unde nu avem nici un prefix, de exemplu în *lapte* sau *luptă*. Nu cred însă că s-ar mai putea părăsi scrierea cu *b*.

Prind ocazia să spun două cuvinte şi în legătură cu prepoziţia *sub*, care nu vine, cum s-ar putea crede, din lat. *sub*, ci din lat. *subtus*, care a devenit în mod normal *supt*, *sup*, *su* (ceea ce scriem *dedesubt* se pronunţă de fapt cu *p*), iar înainte de consoane sonore, cel puţin în unele cazuri, *sub*. Această din urmă formă s-a generalizat în secolul trecut, fiind socotită (nu tocmai just) ca urmaşă a latinescului *sub*.

183. Consoane duble. Numim, poate nu tocmai corect, consoane duble grupul format din două consoane la fel. Nu ne pun nici o problemă, cel puţin aici, exemplele în care se scrie de două ori la rând aceeaşi consoană, dar cu pronunţări diferite, de exemplu *ce* în *acces*, *accident*, *succes*, unde repetarea este indispensabilă atâta timp cât cele două consoane, diferite între ele, nu pot fi marcate prin litere diferite. Mai puţin ne interesează cazurile de *g* dublu, pentru că, în general, în pronunţare primul dispare şi deci este eliminat şi în scris: conform cu etimologia, ar trebui să scriem şi să pronunţăm *exaggera*, *suggera*; rareori, şi numai la cel de-al doilea exemplu, se aude

pronunţarea cu doi *g*, copiată din franţuzeşte.

Sunt alte consoane pe care le găsim uneori scrise de două ori, şi acelea vor reţine mai multă vreme atenţia noastră.

184. ***Ss.*** Foarte multă lume a scris în trecut la noi, şi unii mai scriu şi azi, cu doi *s* cuvintele *masă* (cu înţelesul de „mulţime"), *casă* (de bani) şi *rasă* (de animale), conformându-se astfel unei dispoziţii mai vechi a Academiei. Motivul care ni se dă este că, dacă le scriem cu un singur *s*, aceste cuvinte se pot confunda cu *masă* (pe care se mănâncă), cu *casă* (de locuit) şi cu *rasă* (haina călugărului, sau femininul participiului *ras*). Totuşi Academia, în broşura din 1932, a revenit şi, de atunci, cuvintele pomenite se scriu oficial cu un singur *s*. Şi pe bună dreptate. Putem oare să ne închipuim că cineva, citind un text privitor la *caii de rasă*, ar înţelege că e vorba de „caii de haina călugărului"? Câţi oare dintre cei care parcurg aceste rânduri au avut vreodată în viaţă ocazia să scrie ceva despre rasa călugărească? În orice caz, în vorbire nu se face nici o deosebire între omonimele care formează cele trei perechi amintite, de aceea nu e nevoie să se facă nici în scris. Altminterea, ar trebui extinsă metoda dublării consoanelor la foarte multe cuvinte, căci lista omonimelor nu se mărgineşte la seria citată. De altfel, de ce nu diferenţiem şi haina călugărului de femininul adjectivului *ras*? Omonimia este periculoasă numai când priveşte cuvinte care se întâlnesc în aceleaşi contexte, de exemplu dacă am avea acelaşi cuvânt pentru „pălărie" şi „căciulă" s-ar produce confuzii, dar atunci distincţia ar trebui făcută în primul rând în vorbire.

Am auzit argumentându-se şi în alt chip: trebuie să scriem *cassă*, pentru că în franţuzeşte acest cuvânt (*caisse*) are doi *s*. Dar de ce şi *rassă*, pentru care nu se poate folosi acelaşi argument (în franţuzeşte se scrie *race*)? Şi de ce trebuie scrierea noastră să se potrivească cu cea franceză?

Cât de puţin serveşte pentru diferenţiere scrierea cu doi *s* se poate vedea şi din faptul că foarte repede

deosebirea de notare a început să se piardă: cei care au învăţat să scrie *cassă*, cu doi *s*, au introdus consoana dublă şi acolo unde e vorba de clădire. În trecut, se scria *Cassa Oştirii*, *Cassa Asigurărilor Sociale*, care, evident, nu erau depozite de bani, ci sedii de organizaţii, deci complicarea ortografiei nu a răspuns câtuşi de puţin scopului în vederea căruia a fost adoptată.

185. ***Ll.*** Un caz particular este cel al cuvântului *cellalt*. Fiind vorba de un compus din *cel* şi *alt*, s-ar părea că nu este nici un motiv să-l scriem cu *l* dublu. Cu toate acestea, este un fapt constatat că nimeni nu pronunţă *celalt*. Se zice de obicei *cellalt* şi, dacă pronunţăm aşa, nimic nu s-ar opune să şi scriem aşa (eu am scris multă vreme cu doi *l*). Existenţa termenului al doilea, *-lalt*, se demonstrează prin celelalte forme flexionare: *celuilalt*, *cealaltă*, *ceilalţi*, *celelalte* (vezi şi adverbul *laolaltă*), deci forma *cellalt* este perfect justificată. Totuşi, o prejudecată împotriva geminării a făcut să se încetăţenească *celălalt*, astăzi foarte răspândit şi în pronunţare. Singura parte proastă e că pe baza lui s-a trecut la femininul absurd *cealălaltă*.

186. ***Nn.*** Dar problema cea mai importantă în materie de consoane duble este cea a cuvintelor formate cu prefixul *în-*: dacă tema începe cu *n-*, în mod normal vom avea doi *n* la rând. S-a scris multă vreme, fără nici o socoteală, *înnainte* cu doi *n*, *înegri* cu unul singur. Broşura Academiei, în 1932, a dat o regulă, şi chiar una justă: se scrie cu doi *n* „numai în cuvinte derivate din forme româneşti; astfel cele cu pref. *în-*, pus înaintea unui cuvânt începător cu *n*: *înnăbuşi*, *înnegri*, *înnoda*, *înnoi, înnopta, înnota.* Scrierile *înnainte*, *dinnainte*, *înnălţa* sunt nejustificate".

Regula este justă numai ca intenţie, nu şi ca formulare; ca de obicei, autorul s-a lăsat târât pe panta etimologică: de unde ştie vorbitorul nespecialist că *înnăbuşi*, *înnota* sunt compuse? În realitate, trebuie să spunem că *n* va fi scris dublu acolo unde formaţia este analizabilă, deci în cazul lui *înnebuni* (*în-* + *nebun*),

înnegri (*în- + negru*), *înnoda* (*în- + nod*), *înnopta* (*în- + noapte*), *înnora* (*în- + nor*) etc. Cât despre *înăbuşi*, *înota*, *îneca* şi altele, numai cei care cunosc istoria limbii pot şti că tema lor primitivă începea cu *n-*; pentru a nu obliga pe toată lumea să înveţe etimologia, le vom scrie cu un singur *n*. Cu atât mai mult trebuie să scriem cu un singur *n* cuvintele ca *înainte*, *înapoi*, *înalt*, unde tema primitivă începea cu *a*. *Îndreptarul* a restabilit şi aici lucrurile, orientând scrierea în sensul just.

187. Nume străine. Ajungem la numele străine, apoi la cuvintele recent împrumutate, care ne dau de multe ori mare bătaie de cap. În alfabetul chirilic, numele străine se transcriu aşa cum sunt citite, şi bineînţeles la fel se făcea la noi până după mijlocul secolului trecut. *Voltaire* se scria *Volter*, *Bordeaux* se scria *Bordo* şi aşa mai departe. Procedeul are un singur defect, acela că nu recunoşti numele când e scris în limba de origine, deci nu-l poţi identifica în cataloage, pe hărţi etc. De exemplu, dacă găseşti în ruseşte numele franţuzesc scris *Sampe*, n-ai de unde şti dacă în franţuzeşte se scrie *Sempé*, *Sampaix*, *Sempaie* sau altcumva. Am văzut o carte a scriitorului sovietic Ilin, în traducere franceză. Fiind vorba acolo de un arheolog englez, traducătorul francez n-a ştiut cum să-i transcrie numele; urmarea a fost că l-a scris într-un fel, pe ghicite, apoi a pus între paranteze altă scriere posibilă, adăugând semnul întrebării: *Leiardnachel (Lee Ward Nashel?).*

S-ar putea obiecta că marele public, care nu ştie limbi străine şi nu face traduceri, nu are pentru ce să se intereseze de scrierea originală a numelor. Dar în vremea noastră, pe de o parte nivelul de instrucţiune e mult mai ridicat decât în secolul trecut, pe de altă parte mijloacele de comunicaţie s-au dezvoltat atât de mult, încât aproape oricine intră, măcar din când în când, în contact cu străini, ale căror nume trebuie să ştie să le scrie.

De aceea, găsesc justă regula că numele străine se scriu ca în limba de origine, cu excepţia unora, în special a unor nume de locuri, care s-au încetăţenit de multă vreme

sub o formă deosebită de cea la care s-a ajuns astăzi în ţara respectivă. Deci scriem *Londra*, nu *London* ca în englezeşte, *Marsilia*, nu *Marseille* ca în franţuzeşte, şi, natural, pronunţăm aşa cum scriem. Se mai fac şi greşeli, de exemplu Editura Academiei primeşte adesea scrisori (şi nu numai din ţara noastră) pe care numele străzii e scris *Gutemberg* (în loc de *Gutenberg*).

Sistemul propus are totuşi un mare defect: cititorul care nu cunoaşte limba de origine nu ştie să pronunţe şi astfel se ajunge la deformări ale numelor. Evident că rostirea nu este mai puţin importantă decât scrierea. Când eram în clasele primare, la ţară, toţi colegii mei pronunţau *nčviork*, în trei silabe, în loc de *niuiňrk*, în două silabe (scris *New York*). Şi astăzi mulţi zic *Brůxel* (dacă nu chiar *Brůxeles*) în loc de *Brüsčl*, şi aşa mai departe. Fabrica de automobile din Cehoslovacia se numeşte *Şkoda* (scris *Škoda*), iar la noi toată lumea îi zice *Scoda*.

188. Scriere hipercorectă. Pe de altă parte, cei care ştiu că numele străine se scriu cu altă ortografie decât ale noastre, că au diverse semne necorespunzătoare pronunţării (din punctul nostru de vedere) şi litere pe care noi nu le întrebuinţăm de obicei, ca *w*, *y* etc., introduc astfel de semne în numele străine chiar fără motivare etimologică. În franţuzeşte, de exemplu, se vede scris *bolchévick*, cu un *ck* frecvent în cuvintele germane, dar inexistent în ruseşte; la fel *beylick* (vezi în româneşte *beilic*, din turcescul *beylik*, fără *c*), *bifteck* (originalul englez este *beef-steak*).

Dacă la numele franţuzeşti şi mai ales englezeşti se mai poate înţelege că se complică scrierea, căci originalul e bazat mai mult pe etimologie decât pe pronunţare, e curios că adesea, în trecut, se introduceau litere străine la numele ruseşti, scrise corect aşa cum se pronunţă. Am văzut astfel scrieri ca *Dostojewsky* în loc de *Dostoievski*, *Tschaikowsky* pentru *Ceaikovski*, *Glazounov* pentru *Glazunov*, *Wolga*, *Wera* în loc de *Volga*, *Vera* etc. Aceste greşeli sunt însă de domeniul trecutului.

Ideea că un nume sau un cuvânt străin trebuie să

conţină litere străine face ravagii şi în alte cazuri, la cuvinte comune, de exemplu când fr. *manucure* devine *manuqure* (acum s-a impus scrierea şi pronunţarea *manichiură*), când englezescul *speaker* devine, germanizat, *speacker* (azi s-a impus forma *spicher*). Cuvintele franceze capătă uneori aspect englezesc, de exemplu *essai* a fost scris un timp *essay* (astăzi e românizat corect în *eseu*); pe liste, la restaurante am văzut odinioară cartofi *pay* (în loc de *paille*), iar *roquefort* se transformase în *rockford*. Cât despre englezescul *plum-cake*, l-am văzut scris *plonk-kek* (să juri că e finlandez!).

Se întâmplă uneori ca litera străină să se găsească în adevăr în cuvântul respectiv, dar în alt loc decât cel unde e pus: am văzut scris *Hypolit* în loc de *Hipolyt, Silvya* pentru *Sylvia* (cu un *y*, de altfel, foarte discutabil din punctul de vedere etimologic, chiar în prima silabă).

189. Nume româneşti. Obiceiul de a scrie în numele străine litere care nu se pronunţă, consoane duble, litere care se pronunţă altfel decât se scriu sau pe care nu le avem în alfabetul noastru aduce unele perturbări în scrierea numelor de persoană româneşti. Pentru a se singulariza, pentru a da numelui un caracter exotic, deci „distins", i se împrumută o ortografie neromânească. Las la o parte exemplele din epoca noastră eroică (*Negruzzi* cu *zz* pentru *ţ, Rosetti* în loc de *Ruset, Russo* în loc de *Rusu, Lahovary* cu *y* pentru *i*) şi mă opresc numai la cazurile mai noi: *Kiriţescu, Theodorescu, Christea* (pentru *Chiriţescu, Teodorescu, Cristea*) găsesc o vagă scuză în etimologia lor grecească. Dar *Mitty, Nelly, Mitzy* nu se explică decât prin încercarea de a imita Apusul. Ce să mai zicem de *Poppescu, Ionnescu* şi altele de acest fel? Am avut cândva un elev care iscălea *Meşşină*. Odată am întâlnit chiar şi semnătura *Consttantinescu*. Este adevărat că în privinţa numelor de persoană există deplină libertate: se scrie *Petraşcu* pentru *Pătraşcu, Romniceanu* pentru *Râmniceanu* (vezi § **117**) etc. Această libertate, în fond, este dăunătoare, pentru că introduce nesiguranţă în ortografie, nesiguranţă care se răsfrânge şi asupra

numelor comune.

190. Cuvinte de împrumut. Mai curioasă este chestiunea adaptării treptate la scrierea noastră a cuvintelor comune împrumutate din limbile cu scriere etimologică. În general, cei care introduc asemenea cuvinte cunosc limba din care împrumută, ştiu deci şi cum se scrie şi cum se pronunţă acolo cuvintele. Având în vedere că e vorba de elemente străine, necunoscute limbii noastre, ei le pronunţă şi le scriu cu formele originare. De exemplu, scriu *interview* şi citesc *interviu*, scriu *yacht* şi citesc *iot*. Când se răspândesc în public, aceste cuvinte ajung să fie pronunţate aşa cum sunt scrise, de exemplu *iaht*, sau să-şi modifice scrierea pentru a o potrivi cu pronunţarea, de exemplu *interviu*. Prin urmare, perioada în care există o diferenţă între scriere şi pronunţare este în general de scurtă durată, căci, într-un fel sau altul, unificarea se face repede.6 Cuvântul francez *essai* (vezi § **188**) a devenit *eseu*, complet românizat, în douăzeci sau treizeci de ani. Englezescul *folklore* a fost scris aşa, până nu demult, pe firma *Arhivei de folklore*, iar astăzi se scrie *Institutul de Folclor*. Franţuzescul *linge* e scris acum *lenj*; *chômeur*, după o perioadă de ezitare, în care a fost scris cu o ortografie hibridă *şomeur*, a ajuns la forma actuală, *şomer*, complet românească. De curiozitate, am cercetat o colecţie a ziarului *Adevărul* de la sfârşitul secolului trecut, unde am găsit reclame ale *pharmaciilor*, *anunciuri* ale *magasinelor*, forme care astăzi nu se mai folosesc nicăieri.

Note

1 Despre acestea voi avea de vorbit adesea, între altele pentru că unii păstrează amintirea normelor din trecut şi doresc să le reintroducă în uzaj. Astăzi se poate consulta Fulvia Ciobanu, Lidia Sfîrlea, *Cum scriem. Cum pronunţăm corect*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.

2 Exemplu împrumutat de la Gh. I. Chelaru şi Crizante Popescu, *Semne de punctuaţiune şi semne ortografice în scrierea românească*, Bucureşti, 1933, p. 21.

3 *Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen*, Göteborg, 1939. Se mai poate consulta cu folos şi S. I. Abakumov, *Metodica punctuaţiei* (în limba rusă), Moscova, 1947, pp. 9 şi urm.

4 *I. A. Krâlov, mare fabulist rus.*

5 *lenjeră* a fost împrumutat din franţuzeşte, dar cu siguranţă după ce se răspândise *lenjerie*.

6 Vezi J. Byck, „Orthographe et prononciation des mots récents en roumain“, în *Bulletin linguistique*, II, 1934, pp. 242 şi urm. După predarea la editură a prezentului volum, au apărut câteva lucrări şi studii de care va trebui să se ţină seamă pe viitor: G. Beldescu, *Ortografia în şcoală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973. Florenţa Sădeanu, *Dicţionar de pronunţare – Nume proprii străine*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1973; Vasile Breban, Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Limba română corectă* (probleme de ortografie, gramatică şi lexic), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973; Dumitru Mazilu, *Despărţirea anapoda a cuvintelor* (cu o foarte lungă listă de exemple adunate din presă), în *România literară*, nr. 46/1973 (15 noiembrie), p. 26.

Table of Contents